

המכון ללימודי השואה

ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן,

ת.ד 9288, חיפה 31092

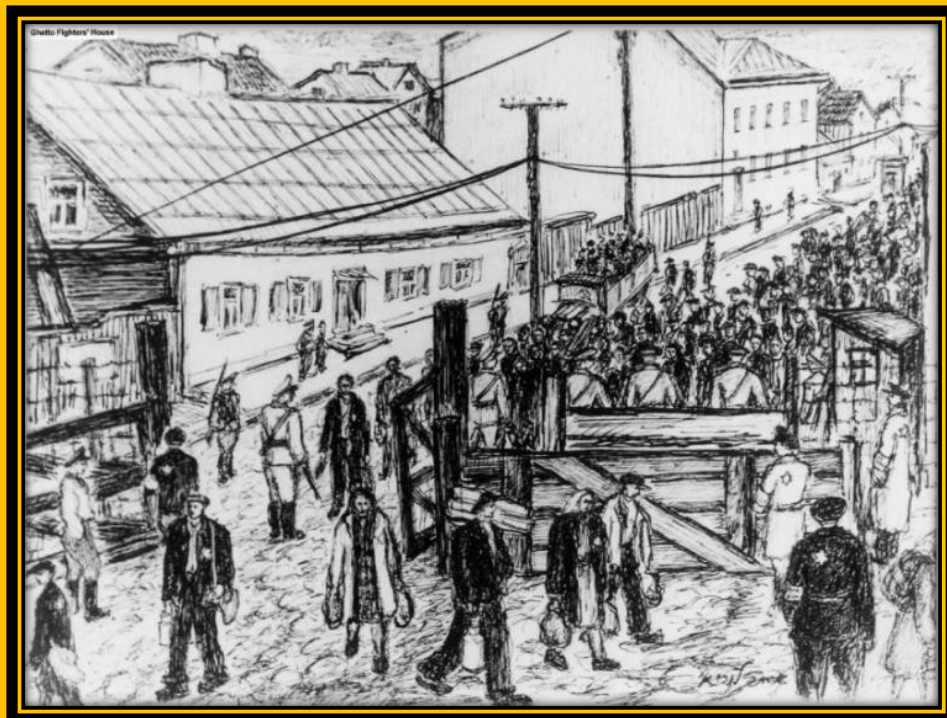
Bitan.shoa@gmail.com

בנתיבי הדמעות

שירים, קינות, בלדות, פואמות ודברי פרוזה
שכתבו שרידי השואה ואחרים
כרך ב'

מבוא, תוספות, כינוס ועריכה: גדעון רפאל בן מיכאל

שער הכניסה לגטו קובנה. ציירה: אסתר לוריא
{מארכיון בית לוחמי הגטאות}

תוכן העניינים [כרך ב']

עמודים

7 פתח דבר

הורים, ילדים ומשפחה

21	סבינה דורפמן: געגועי אימא
23	פראדיל שיפפר (פרלמוטר): חוויה עצובה
26	א.מלמד: תפילה
28	שלמה אביאל: אבי לי זועם
31	שלום (סשקה) ברייר: שיר תהילה לאבי אברהם
33	חוה ברונשטיין: אבי לא אמר לי שלום
44	פניה ברגשטיין: ארבעה שירים לאבי
37	פניה ברגשטיין: לעולם... ..
39	אהובה דוידוביץ: שיר לאימי הדגולה
40	פניה ברגשטיין: אני הבת
43	יפה צינס/חיים צינס: פרידה
45	משה יודקביץ: נר נשמה לזכר משפחתי הקדושה
47	דוד גלעדי: שלוש קינות
53	שיר של ילדה בת 12 שחזרה לחיק עמה
54	אסתר כהן: לא נירא!
55	שבתאי אודריז'נסקי: התופת
61	אליזבטה זילברשטיין (לאה ברקוביץ): ליד קבר אחים
65	רחל סלקיה: לזכר "האקציה" זקנים וטף
66	בתיא אורן: אם על הבנים
67	מכתב צוואה - פאניה ברבקוב

70	 אריה שריד: התפילה
71	 נחמן בליץ-רוזנברג: על חטא
75	 צבי ליברמן: השניים
77	 אהובה דוידוביץ': האושר היה כה קרוב!
81	 פראדיל שיפפר (פרלמוטר): געגועים לבית
83	 אריה נוימן: שבת בעיירה
86	 ד.ארליך: שיר מהשואה
88	 לולה בדר: אייכם?
90	 אלי נצר: ילדות
91	 יקותיאל (קושקה) בויארסקי: סיפורו של נער נוקם
96	 שרה אליצור-ריטוב: חלום חלמתי
99	 א.מלמד געגועים לבית
	מאיר בקר: הגטו בלנוניץ ובריחתי ממנו
100	 (סיפורו של ילד) [עדות]
	יעקב נתנאלי-רותמן: מחרוזת עצבות לסניילה
109	 ולשמונה מאות ילדים שנספו ביום אחד
115	 וייס רוזן עליז: שיר קינה על מות ילדים
117	 גבי נוימן: אל מלא רחמים
122	 יפה וחיים צינס: נבואה
124	 אברהם צבי הלוי: לסבי איגרת
126	 אליעז רבין: תשובה לנכד
127	 ד.ארליך: שיר מהשואה
129	 קלרה וייסבלום: יהודים בגטאות פולין
130	 אליעז רבין: אני רוצה לחיות
131	 נר תמיד –אש תמיד {תפילתו של ילד}

קדיש, קינות, זיכרונות ויזכור

134	יעקב רימון: לא ידענו קברם
137	מ.לובלינג: בית-העלמין שלנו
139	אברהם אקנר: "אנו חבים לכם"
140	אשר שטשוטשינסקי: שישה נרות
143	יעקב כ"ץ: יזכור
144	א.איזנברג: יזכור!
146	שרה שולומוביץ (רפפורט): "יזכור ללהבות"
148	מאיר חרטינר: יזכור
149	מכתב מהתופת בטרנופול [עדות]
158	ד"ר מ.דבורז'צקי: זכור!
161	ח.י. וינברג: אנו מצווים
163	ישראל איסר: איכה הייתה לבוגדה גורליצה הכבודה
165	יעקב בהריר: אלי אוסטרו ביץ
167	דוד וייסלר: חורבן הקהילה וספר יזכור
169	בר-רפאל: אש קודש – אש תמיד
171	ראובן שועלי (ליס): מצבה
172	נח פניאל: בכי המצבות
173	פניה ברגשטיין: על קבר אבות
175	פ.ש. רזניק: על קבר אחים

177	ד"ר מ. דבורצקי: זכור את שואת מייטשעט
178	אברשה הנהלס: גבורת זימל סטולוביצקי הי"ד [עדות]
180	רבקה פרלה (נכדת יצחק מלמד): לזכר קדושים
181	המשורר: לקדושים
182	י. נחשוני: כך ראיתי בעמק הבכא
184	י. ל. ביאלר: אָלי, אָלי
186	ח. ש. רובין (אגושביץ): נזכור (קינה) קינות קהילות דונאסראדהלי, סמריין
190	מאגנדורף וסביבותיהן
194	הרב מיכאל דוב ווייסמאנדל: קינת מן המצר
200	עירי עירי השרופה באש! (קינה-ללא שם מחבר)
203	יצחק גוניק: "איכה" לעיירתי סטפן
204	אריה דקנר: זיכרונות
205	מרדכי טמקין: מי יתנה את ענותכם
207	שמחה לביא (לעקאר): עם סתימת הגולל
209	גדליהו שטיין: בבית העלמין שנשכח
212	אהרון צייטלין: יתגדל ויתקדש שמייה רבא
213	ברוניה אולינג בורג: קפיצה מן הקרון [עדות]
220	דוד פקנט: יתגדל...
222	מלכה לוקר: רוצה אני לומר קדיש
223	אליעזר לאוני: קדיש
225	שמואל צ'לסר: אל מלא רחמים
226	דוד אולר: ציור "קדיש"
227	קדיש בתוככי התופת [עדות]
228	מתוך רישום בספר תהילים: אל מלא רחמים
232	יעקב פליישר: אלה אזכרה
235	י. רבינוב: איכה ?
237	ז. צ.: קינה על החורבן

240	שלמה שמגר-סמורגונסקי: קינה לדולהינוב
243	ג.בר-צבי: קינה על קהילת טרנובקה
244	אברהם פוקץ': נהי הכורת
246	זבולון פורן: ספר הדמעות
248	ירחמיאל מורשטיין: הצוואה
250	יצחק למדן: תפילת נקם
253	א.אחי-פרידה: וידוי
256	משה הוך: הביתה
258	אהרון יוסף רוסק: החופש
260	אליעזר רבין: נר זיכרון
261	א.קפלן: ביום הזיכרון
	נטע אריה גפני (ווינשטוק): יתגדל ויתקדש
263	מתש"ד עד תשל"ד

התרסה כלפי העם הגרמני ואומות העולם

269	שרה אליצור-ריטוב: הבז לכם עמים!
271	שרעבי מאיר: עם גרמני לאו בן מחילה
272	זלמן גרדובסקי: "התקווה" [מאמר]
274	הינדה לוי-ליסנר: אני מאמין

פתח - דבר

הדברים המובאים ב"פתח - דבר" זה - כרך ב' הובאו כבר בכרך א'.
אני מביא את הדברים כאן - פעם נוספת כדי להקל על המעיין המתחיל לקרוא
את הפרקים בכרך ב' לפני שקרא את כרך א'.

* * * * *

יום עֲבָרָה, היום ההוא:
יום צָרָה וּמְצוּקָה,
יום שוֹאָה וּמְשׂוֹאָה,
יום חֶשֶׁךְ וְאִפְלָה,
יום עֶנָן וְעֶרְפֹל.
[צפניה א, טו]

מִי־יִתֵּן אִפּוֹ, וְיִכְתְּבוּן מְלִי:
מִי־יִתֵּן בְּסֵפֶר וִיחְקוּ.
בְּעֵט־בֶּרֶזַל וְעוֹפֶרֶת לַעֲד,
בַּצּוּר יִחְצְבוּן.
[איוב יט, כג-כד]

הספר "בנתיבי הדמעות" ביסודו מכנס בתוכו שירי זיכרון, בלדות, פואמות, קינות
ודברי פרוזה שכתבו בעיקר ניצולי שואה וגם אחרים.
הדברים שנכתבו ע"י הניצולים נבעו מהמיית ליבם, מזעקתם, מעצב רב,
מגעגועים עזים - למשפחה, לעיירה, לכפר ולעיר שבה הם גדלו. ביניהם היו
רבים שביקשו נקמה.

כינוס הדברים הם כעין "לוויה" אחרונה לנרצחים, לכן נמצא שירי "זכור", "אל
מלא רחמים", "קדיש", שירי הספד ושירי ייסורים על שהנרצחים לא הובאו
לקבר ישראל.

מוטיב הזיכרון הוא דומיננטי, מבחינת לזכור ולא לשכוח את הנרצחים - את
עולמם הרוחני, התרבותי והחברתי שנגדע, געגועים עזים לבית אבא ואימא,
לעיירה ולקהילה.

נמצא גם שירים שיש בהם שאלות קשות לבורא עולם. היו כאלה, שהתחזקה
אמונתם והיו כאלה שאיבדו את אמונתם.

בתוך הספר, בין... לבין... שזרתי עדויות של ניצולי שואה שנכתבו בפרוזה, הנותנים ביטוי, משמעות ופשר לשירים, לקינות, לבלדות ולפואמות.

א.ל. בינות בעדותו: "עיירת¹" כותב:

"הגורל המר והנמהר שפקד את כל יהודי פולין ואירופה, לא פסח על הורינו ילדינו, נשותינו, אחיותינו, ואחינו. מעטים מבני עירנו ניצלו מן השואה – אלה שזכו לעלות ארצה לפני 'יום עברה... יום שואה ומשואה' כדברי הנביא צפניה (א', ט"ו) ואלה הבודדים, האודים המוצלים מאש, שהגיעו ארצה אחרי המלחמה לאחר סבל רב ועינויים, ויחד עם כל בית-ישראל, אנו מבכים את אובדן קהילתנו ומשפחותינו שנשמתם יצאו בטהרה על קידוש השם, וזכרם לא ימוש מלבנו לעולם.

ובהתעטף עלי רוחי ונפשי על שבר בני-עמי חוזר אני על דברי נעים זמירות ישראל: '**הייתה לי דמעתי** לחם יומם ולילה, באמור עלי כל היום איה אלוקיך? אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי'. הכאב הצורב דוחף ושואל את השאלה הנצחית: 'צדיק ורע לו, ורשע וטוב לו', מה חטאו ופשעו יקירנו שיצא עליהם הקצף? ואלה הצאן – הילדים הקטנים שלנו – מה חטאו? אשר שתו מיד ה' את כוס חמתו, את קובעת כוס התרעלה? ותפילה חרישית יוצאת מן הלב 'אל תחרש ותשקוט אל, תשלם לרוצחי עמנו כגמולם'.

וכל זאת ולמרות זאת, אנו מרכינים ראשינו לפני הנעלם והנסתר מנגד עינינו ושפתינו לוחשות...

יתגדל יתקדש שמה רבא..."

* * * *

להערכתי, מתחילת השואה ועד ימינו נכתבו אלפי שירים שעסקו בשואה. תוך כדי השואה הנוראה כבר נכתבו שירים רבים ובעיקר, אחרי תום המלחמה ע"י ניצולי השואה ואח"כ ע"י דור שני, ובשנים האחרונות גם ע"י דור שלישי ואחרים. דור ניצולי השואה כתב שירים רבים בשפת היידיש, שהייתה השפה המדוברת בקרב היהודים בפולין ע"י דתיים וחילוניים. בחיי היום-יום, וחיי הרוח שימשה

¹ ספר הזיכרון לקהילת מוסטי-ויאלקה-Velyki Mosty, עמ' 66.

שפת היידיש, שפה שהיהודים תיקשרו ביניהם. כמובן, גם בעברית נכתבו שירים רבים.

בני נוער רבים, שחזרו ממסעותיהם בפולין כתבו שירים רבים. אביא שיר אחד. **רויטל וינר** בעת היותה תלמידת כיתה י"ב בבית"ס למדעים ואומנויות בירושלים. כתבה את השיר: **"השריד היהודי – טרבלינקה"** לאחר שובה ממסע תלמידים לפולין, בשנת תשס"ה - אוקטובר 2004.

יושבת כאן מול אלפי קהילות,
קהילות של יהודים שהושמדו.

הן הושמדו עד האיש האחרון.
כמעט.

כי כמעט לכל קהילה יש את האדם שלה,
הקבוצה, אלו ששרדו, ניצלו, ברחו.

אני מקווה שלכל קהילה באמת נשאר שריד,
אך מה שבטוח, לקהילה היהודית נשאר שריד!

כי כל יהודי ששרד, הוא חלק מקהילה יהודית שלמה,
קהילה שהנאצים ניסו להשמיד, אך לא הצליחו.

הנאצים לא הצליחו להשמיד את כולנו,
כי כולנו ביחד היינו חזקים.

וגם אם לכל ניצול וניצול,
יש את הסיפור שלו,
כל הסיפורים יחד, משולבים לפאזל אחד,
שמשותף לכל העם היהודי,
זהו סיפור על מלחמה,
על אומץ,

על העזה.

סיפור על גבורה.

משה פראגר, ניצול שואה, סופר ועיתונאי חרדי, כתב עשרות מאמרים וספרים רבים שעסקו בגבורה הרוחנית-היהודית בשואה². הוא גם יזם את הקמת המוסד "גנזך קידוש השם".

כאמור, הוא עסק בכל מאודו בהנצחת זיכרון השואה. היה בו כוח פנימי של שליחות כדי לנחיל בני נוער ומבוגרים את המידע על הגבורה הרוחנית-היהודית בשואה.

משה פראגר הינו הראשון שכינס שירים רבים שנכתבו ע"י ניצולי השואה בספר שערך:

"מן המצר קראתי" - שירי הגיטאות, מחנות העבדות, חצרות המוות,

הפרטיזנים, הנקם והקרב, מוסד הרב קוק, תשט"ו-1956.

בספר כונסו 172 שירים שרובם נכתבו בשפת היידיש ותורגמו לעברית. מהם נכתבו בעת שואה וגם לאחריה. רבים השירים שנכתבו ע"י אלמונים. שמונה שירים בספר: בגיטאות פולין וליטא, בגלות טרנסדניסטר, המחנות העבדות, בדרך האחרונה, בחצרות המוות, שירי נקם וקרב, תחינות ותפילות, ושירי ציון.

כמובן, שנמצאים עמנו גם שירים קנוניים העוסקים בשואה, ומועלים בדרך כלל בטכסי יום הזיכרון לשואה ולגבורה, למשל:

ולדיסלב שלנגל: **התחנה הקטנה טרבלינקה**.

הירש גליק [עברית: אברהם שלונסקי]: **שיר הפרטיזנים היהודיים**.

שמעקע קצ'רגינסקי [תירגם אברהם שלונסקי]: **פונאר**.

מרדכי גבירטיג: **העיירה בוערת**.

יעקב גלעד: **אפר ואבק**.

אבא קובנר: **נזכור**.

אברהם שלונסקי: **נדר**.

² בערך משה פראגר בויקיפדיה, ניתן למצוא את כל שמות הספרים שכתב.

ספרי שירה נוספים:

ארנסט הורביץ, גיל אלדמע ושלמה אבן-שושן [עורכים]: **"מן המיצר"** - שירים מן הגיטאות והמחנות ושירי מרד, בית לוחמי הגיטאות, תשמ"ז-1987.

בספר מובאים מגוון שירים, שרבים מהם נכתבו ביידיש ותורגמו לעברית, מהם מהיוצרים הידועים: מרדכי גבירטיג, יצחק קצנלסון, אברהם סוצקובר, שמרקה ק'צרגינסקי, הירש גליק ועוד. המחברים צרפו תווי נגינה לשירים.

הינדה לוי-ליסנר כתבה שירים רבים בשפת היידיש, רובם נכתבו בעת היותה בתופת השואה וגם אחרי ששרדה ועלתה לארץ-ישראל כתבה שירים נוספים הקשורים לשואה. היא כינסה את שירה בספר: **"אני מאמין"**, הוצאת אורה, תשכ"ו – 1966. השירים תורגמו מידיש לעברית ע"י אפרים תלמי.

* * * *

במסגרת עיסוקיי בחקר השואה, אני נמצא תדיר בספריות שונות. מעת לעת, בהיותי באחת הספריות, אני ניגש לארון הספרים בו נמצאים ספרי הקהילות, ספרים שהוציאו ניצולי שואה לזכר קהילותיהם שנכחדו בשואה.

בדרך כלל ארון הספרים עומד בשיממונו. מעטים מעיינים בספרי הקהילות. המעיינים הם בדרך כלל חוקרים, סטודנטים, תלמידים העושים עבודות חקר על קהילות בשואה, וגם צאצאיהם של יוצאי קהילות המחפשים את שורשי משפחתם.

רבים מהדברים שהובאו בספר זה: "נתיבי הדמעות", נדלו ונלקטו מתהומות הנשייה של ספרי הזיכרון של קהילות ישראל.

בתחילת ספר הזיכרון לקהילת גורליצה כותב הוועד שהוציא את ספר הזיכרון את המניעים לכתיבת הספר. **וכך הם כותבים³:**

"ביד רועדת, מתוך רטט של קדושה ויראת כבוד, אנו מגישים לאחינו בני עירנו את ספר הזיכרון לזכר קהילת הקודש גורליצה, שהייתה ואיננה עוד ואשר בניה-בניה עלו בלהבות על קדושת השם.

³ מספר הזיכרון לקהילת גורליצה-Gorlice, כתב וערך: מ.י. בר-און.

...הספר יספר לדורות על תולדות הקהילה המפוארת, על שירת החיים שלה מאות בשנים – חיים יהודים שוקקים, חיי דת ותרבות יהודית, שנמשכו במשך דורות והטביעו את חותמן-רישומן על כל בית, על כל רחוב, על כל אבן בעיר הזאת.

הספר ישמש גלעד לזכר החיים ששירתם נפסקה עם הופעת חיות הטרף בדמות נאצים. הוא כולל פרקים על הגטו, על ה"אקציות" עקובות מדם... עד לאותו יום מר ונמהר בו חוסלה גורליצה היהודית.

תהא זו מצבת זיכרון של נייר, לזכר אלפי המצבות שנעקרו מ"בית החיים", בתוכן אוהלי צדיקים וקדושים

מצבת זיכרון לאלפים שנשרפו חיים, נהרגו ונחנקו בגטאות ומחנות המוות, בימי החושך של השואה אשר פקדה דורנו זה.

ספר יזכור וקינה על עיר שהייתה, על בניה שהוגלו והושמדו – ספר שנעשה על-ידי מתי מעט ששרדו לפליטה ואשר קיבלו עליהם להקים את מצבת הזיכרון".

* * * *

בספר הזיכרון לקהילת מייטשעט - Molcza בדברי הקינה "אלה אזכרה ואהמיה" נכתבו דברי ההסבר לכתיבת ספר הזיכרון⁴:

"אנחנו השרידים המעטים שנותרו בחיים, לא יכולנו זה שנים לקיים את צוואתם של הקדושים שנכתבה בדם ליבם: 'זכור ואל תשכח!...' לא זו בלבד, **ש"קריעה" לא קרענו ו"קדיש" לא אמרנו ובכלל לא קיימנו מנהגי אבלות כדת וכדין**, כי אנוסים היינו מבלתי יכולת, אלא אף לא הקימונו במשך שנים מצבת-זיכרון, נפש לנשמותיהם הקדושות והטהורות. אולם מעתה לא נצטרך עוד לייסר את עצמנו על המחדל הזה, שבידינו ובליבנו לעשותו.

ברצות האל תוקם עוד השנה מצבת-זיכרון ראויה לשמם **בצורת ספר**, המגולל פרשת חייהם היהודיים במשך דורות, מותם הטראגי על קידוש השם וישראל ופרשת גדולתם של הגיבורים בני מייטשעט, שהגנו בדמם על כבוד ישראל והגיעונו עד הלום.

⁴ עמוד 368 בספר הנ"ל.

הדברים מייצגים דברים דומים שנכתבו בספרי הזיכרון לקהילות ישראל שנכחדו בשואה, שיצאו לאור על-ידי שרידי השואה. עלי לציין, שגם השתמשתי במקורות נוספים. המקורות כתובים בגוף הספר.

* * * *

שירי זיכרון, הבלדות, הפואמות, הקינות והדברים הנוספים מבטאים בתמציתיות את קורות העם היהודי בשואה. כדי להרחיב את היריעה, צירפתי לספר עדויות של ניצולים ומסמכים כדי שנחוש את הרקע לכתיבת הדברים הנ"ל.

* * * *

כאשר עיינתי במקורות לספר זה, לווה העיון בכאב נפשי רב. תודעת זיכרון השואה עמדה לנגד עיניי. **דמעות רבות נטפו מעיני הכותבים** אשר העלו על הכתב את כאבם, יגונם וזעקתם, לכן החלטתי לתת שם לספר וקראתי לו:

"בנתיבי הדמעות"

אביא מספר מקורות המספרים על הדמעות ונותנים ביסוס לשם הספר:

"עַל אֵלֶּה אֲנִי בּוֹכָה עֵינֵי עֵינֵי יְרֵדָה מֵיָם כִּי רָחֵק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מְשִׁיב נֶפְשִׁי הָיוּ בְּנֵי שׁוֹמְמִים כִּי גֵבֶר אֹיֵב". [איכה א, טז]

* * *

"ואע"פ ששערי תפילה ננעלו, **שערי דמעות לא ננעלו**" [בבא מציעא נט, א].

* * *

חנה ברונשטיין בשירה על מחנה ברייניקנדרוף – פסח תש"ה, כותבת באחד מבתי השיר:

**"כיבדנו החדר, אף חמץ בדקנו,
סביב לוח עץ אל "סדר" הסבנו.
ללא יין ומצות אף ללא הגדות
את פתנו טבלנו בים של דמעות".**

ח.ש. רובין (אגשוביץ) כתב בקינתו "נזכור":

"...ובהגות נכאים יחד נלחש

יתגדל ויתקדש.

יתגדל ותקדש על גולגלות רסוקות,

בטנים רטושות, נאקה ויליל
תוך "שמע ישראל".
אל מלא רחמים, מי כמוך באילמים.
בנים ובנות לעמי הנידח,
דמעות לא תזילו לבטלה.
הן כוס הדמעות מאז נתמלא.
ניצוץ רמץ קדושים בל ידער,
יגדל ושלחב למדורות-מדורות
לדורכם ולאלף דורות,
כי עוד זרע השטן לשארית מתנכל,
תמוגר זרועו בעזרת צור ישראל..."

* * * *

מספר הזיכרון לקהילת דונאסרדאהלי {הקינה במלואה נמצאת בספר}. אני
מביא מספר ציטטות על הדמעות שכתב מחבר הקינה:
"...ועפעפי יזלו מים דמע להגירה, ואקונן מר עלי הרוגי דונאסרדאהלי
ומאגנדורף וסטריין וסביבותיהן...
עיני עיני יורדה מים כי נהפך לאבל משורר, ועגבי **לקול בוכים** מלהפיג
ולקרר, מי ינוד לי מחזיק להתעורר, חמה בי יצאה וסער מתגורר... על כן אמרתי
שעו מני אמרר, **בבכי דמעתי** על לחיי לצרב, **על בית ישראל ועל עם ה' כי**
נפלו בחרב..."

* * * *

קידוש על "כוס דמעות" באושוויץ

פ.פלאקסר מביא את עדותו של ר' שמעון צוקר מהעיר ולוצלבק בפולין אשר
שולח למחנה ההשמדה אושוויץ ושרד. בעדותו⁵ הוא מספר על ליל ראש השנה
באושוויץ:
"בליל ראש השנה נכנסו כמה עשרות יהודים בבלוק המחנה כדי להעלות
בליבם את זכר החג הקדוש. היו אלה נפשות שבורות ורצוצות. משפחותיהם כבר
נשלחו לתנורי הגז ויצר החיים כבר כבה בליבם.

⁵ ספר הזיכרון לקהילת ולוצלבק והסביבה – Wloclawek, עמ' 913.

במצב אחר היינו כולנו מכונסים עכשיו בבית הכנסת ומתפללים תפילת ערבית חגיגית. אחר-כך היינו הולכים לבתינו, אל משפחותינו מסיבים לשולחן ערוך מכל טוב. היינו מקדשים על היין, מברכים ברכת "שהחיינו" ונהנים משמחת החג. עתה, אין בידינו לא יין לקידוש ולא כוס של ברכה וכל יקירינו נמצאים בעולם האמת.

הבה – קראתי בקול בוכים – **נשפוך כולנו את דמעותינו הניגרות מעינינו** לתוך ספלי התה שבידינו **ונקדש בכוס הדמעות** על החג, **למען יהיו דמעות** אלו עדים לפני כיסא הכבוד למה שעבר על עם ישראל בתקופה מרה ואכזרית זו.

מיד נתמלאו הספלים דמעות, והבכיות של הנאספים הרעידו את השמים והארץ.

* * * *

י. **רבינוב** כתב בקינת "איכה?" שחיבר:

"...ארץ פולסיה, נוף ילדותי, איכה שוכלת? איכה נהייה הדבר הנורא? איכה תשבי על רחבי אגמיך ואפרייך ובני עמי אינם, אינם עוד בתוכך? **מבעד לדמעות** רואה הלב את דרכיך האבלים ואת משכנותיך העזובים והוא תר לנפש מישראל..."

* * * *

זבולון פורן בשירו "ספר הדמעות כותב:

"...**ספר דמעות** מזכרת לדורות.

דמעה להורים – שכולים,

דמעה – לאחות ולאחים יתומים,

דמעה – לסב ישיש ולסבתא קשישה,

דמעה – לקהילה קדישא.

דמעה לרצח תינוק קטן –

קורבן רשעות בני השטן,

נפש קטנה שסועה

בפרפורי גסיסה..."

* * * *

הדברים המובאים בספר "נתיבי הדמעות" משקפים את קורותיהם ומאוויהם של בני-עמנו בשואה.

באים לידי ביטוי תיאורים ותחושות כמו: פחד, השפלות, רעב, רצח ללא רחמים, בורות ההריגה, מחנות ההשמדה ורכבות המוות, בריחה ליערות והצטרפות לפרטיזנים, מקומות המסתור בבתים ובמרתפים, הרצון למות מות גיבורים, הטלאי הצהוב, חזרה לעיירה לאחר השואה וההלם מהחידלון: עיירה ללא יהודים. פולין ריקה מיהודים. מתעורר רצון עז לנקמה בגרמנים והרצון הבלתי-נלאה – לזכור ולא לשכוח את הנרצחים בשואה. להקים להם מצבות וספרי זיכרון.

הרבה נוסטלגיה יש בדברים שהבאתי כמו, כיסופים לבית אבא ואימא, ההווי היהודי בעיירה, בתי המדרש ובתי-הכנסת, השבת, עולם התורה, תנועות הנוער והתנועות הציוניות, מוסדות צדקה, מוסדות תרבות, הנופים המוריקים של העיירה, דמויות ססגוניות מהקהילה כגון, רב העיירה, המורה, החזן, השוחט, שואב המים ועוד.

באים לידי ביטוי גם ייסורי המצפון על שההורים שנשארו מאחור ללא יכולת להושיעם.

הנה מספר קטעים המופעים בספר "בנתיבי הדמעות" להמחשת הדברים שנכתבו:

ספרי הזיכרון כבתי עלמין לבני-עמנו שלא הובאו לקבר ישראל:

כי תפתח, הקורא, ספר-זיכרון זה, עמוד רגע דום.

תחוש נא בכל ישותך כי הנה פתחת את שערי בית-העלמין,

בו ינוחו יקירך, אבא, אימא, אחים ואחיות, נשים וילדים.

אשר לא זכו להיקבר בקבר ישראל.

כאן ינוחו הם, אשר נורו, נחנקו, הורעלו בגזים

והועלו חיים על המוקד.

כאן כרינו להם קברים אשר חצבנו בליבותינו.

הנה מרחפים כרגע מסביבך מיליוני נשמות מעונים,
 אֲבֵל אתה לא רק על אובדן בני משפחתך אתה.
 כי יתום אתה, בן לעם אשר מת מוות זוועה ופלצות,
 אשר התבוסס בדמו ובעינוי שאול.
 יתום אתה לעם אשר על החיים והמתים שלו
 עלה הכורת כדי למחות את זכרם מעל פני האדמה.
**וכאן, בספרנו זה, אנו השרידים שנשארו לפליטה,
 מביאים אותם לקבר ישראל.**

כאן בבית עלמין זה שלנו, לא תשיג יד כל אויב להורסו.

קברים אלה לא יוכלו נבלים ופושעים לחללם.
 לא רק בימי זיכרון מיוחדים נפקוד את קברינו אלה.
 יום יום ושעה שעה נראה אותם לפנינו,
 שמורים יהיו איתנו במשכנותינו.
 לזיכרון נצח יהיו הם לנו,
 ולתביעה בלתי פוסקת כי נחיה ונחוש בדימוינו
 - ולו רק במידה כלשהיא - את מה שעבר עליהם.
 תהי זאת מצבת נצח חרותה בליבותינו. לעולם לא נשכח!

* * * * *

דמויות בעיירה היהודית:

ר' לייזר הסנדלר,
 הירשל זליקובסקי, הנגר,
 שמואל-לייב, בעל התפילה,
 ואל-אברהמ'ל שפירא, קריין המגילה...

* * * * *

הבית היהודי:

בביתנו הקט בעיירה,
 מדי ערב שבת וחג - רבתה השמחה,
 על היין קידש אבא,
 על הנרות נשאה אימא ברכה.

* * * * *

תנועות נוער:

בין שורות "השומר הצעיר" התלכדו רבים
קראנו את ה"קאפיטאל", התגאינו בבני העניים,
התווכחו לילות וימים
על שוויון, בלהט נעורים.
לחמנו עבור תנאי עבודה הוגנים
הצלחנו וגברנו על המעסיקים.
רקמנו תוכניות על עלייה והגשמה
לארץ ישראל – ארץ הבחירה.

התאוה לחיים:

כשהמוות מולי,
לראשונה חשתי בתאוה לחיים,
ללחום, להיאבק, להוכיח, לחיות,
ולספר לעולם המאובן.
לאחר ארבעים שנה עודני רץ
ופסלי האדם: "אוזניים להם ולא ישמעו".

* * * * *

הרצון לנקמה:

ואדע כי אבי לי רומז ומצווה
לנקום נקמתו לא לתת לי רומז ומצווה
לנקום נקמתו לא לתת לי דמי
עד אקים מצבה לו, לאבי, לאבות,
לאימהות וורונובה, לאחים, אחיות,
ותהי מצבה זו תחליף לנקמה
כצור של חיים כצור נשמה.

* * * * *

בגלל היקף הרב של הספר, חילקתי את הספר לשני כרכים.

בכרך א' נמצאים הפרקים:

- פתח דבר.
- בערים, בעיירות ובגטאות.
- במחנות הריכוז וההשמדה.

בכרך ב' נמצאים הפרקים:

- פתח דבר.
- הורים, ילדים ומשפחות.
- קדיש, קינות, זיכרונות ויזכור.
- התרסה לאומות העולם.

קשה למדוד את כינוס הדברים בקנה מידה ספרותי, לכן הבאתי את ההגדרות הבאות לשימושם של הקוראים:

שיר - מנגינה עם מילים זמר. יצירה ספרותית שאינה פרוזה ונכתבת כל פי חוקי מקצב, חריזה וכדומה.

חרוז - צליל זהה או דומה בהברות אחרונות של שורות שיר.

קינה - שיר אבל.

בלדה - שיר סיפורי.

פואמה - יצירה ספרותית שהינה שיר ארוך במיוחד, לרוב בחרוזים.

פרוזה - סגנון ספרותי לא שירי, סיפורת.

* * * *

ברצוני להודות לארכיון "יד ושם" ולארכיון "בית לוחמי הגטאות" שמארכיוניהם דליתי תמונות לספר זה.

3231 יפא זן-מיכאל

הורים, ילדים ומשפחה

אימהות עם ילדיהם בזמן גירושם מהעיירה לרכבת המוות

מקור התמונה: https://ro.sputnik.md/romanian.ruvr.ru/2012_07_11/81039755

משפחה יהודית בפינסק - טרום השואה, שנת 1903.

סבינה דורפמן

געגועי אימא

כתוב בבונקר, פברואר 1943

ילדתי הקטנה!
מסרתיך לזרים כשהיית לי זקוקה.
איתך הסליחה.
מסרתיך ילדתי במו ידיי
בספק לראותך אימתי.
הושטת אלי את ידך הקטנות
אימא'לה! אימא! זעקת בדמעות.
איך להמשיך ולחיות ?

הוצאנו אותך מאש הבוערת.
החלטנו, לא יכולנו אחרת.
מלחמה אכזרית, אש תותחים,
בעיקר השמדת יהודים.
אנו ללא כל תקווה,
קבורים בבטן אדמה,
מצפים למוות, ישועה.

לו רק יכולתי להתגלם בציפור,
לזכות לאוויר, לשמש, לאור.
לזכות לחפש תנועה ברקיע
לאדן חלונך ילדתי להגיע,
לשוטט סביב לביתך
עד שאראה את דמותך
אציץ בחריר המנעול,
אחפש ברפת, בלול,

אתחבא, אתחפר בפינת החצר,
ושום כוח בעולם לא יזיני מכאן.
אציץ שירי ערש לפני השינה
כבימים הטובים בזרועות אימא.

אולי תרגישי באחד הימים,
פליטת אהבה, געגועים.
אולי – אולי תבחיני בעיניי –
אולי תנדבי לטיפה לכנפיי –
אולי תבחיני בגופך הרועד,
מאושר שמח, מאושר פוחד.
רק אז אירגע, לדרכי אפנה,
לעוד את אביך הצופה.
אם תום מלחמה אכזרית,
אם לא תמצאי את אימך אמיתית,
זכרי ילדתי!
מקום את דורכת אדמה לחה,
דמעות ודם יהודי ספוגה.
זכרי!
מפלצת הנאצית רק בזבזה
את חיינו השפילה הרסה.
השמידה גברים, נשים, ילדים,
סיבת הפשע: אנו יהודים.
אין כוח תיאור מציאות בעולם.
זכרי ילדתי!
אחרונה בקשתי:
את מוצאך היהודי בגאווה שאי!

מקור "געגועי אימא": מתוך ספר הזיכרון לקהילת זברז' Zbaraz עמ' 89 ואילך.

פראדיל שיפפר (פרלמוטר) חווייה עצובה

כשהרוצח הגרמני כשטף מים
בא אלינו, לא ידע אף אחד,
איך שהוא שלל מאתנו את כל החיים
ולחינם בראשי הרחובות שחט.

בראש מחשבתם כל הימים
היה איך ביהודי לפגוע.
גטו עשו לנו הקמים
בו ברעב הוטל לגווע.

כדי שהרוצח יכיר אותנו
הלבישונו סמרטוטים לבנים,
כך היו לבושים האבות והאימהות שלנו,
ומבושה בערו הפנים.

במחנה גברים חטפו,
ועינום שם בלי כל פת.
עינום והיכום עד שספו
במוות האפל בלאט.

עוד נטויה ידם עלינו,
ואל מיוֹנָצ'ין רדפו אותנו.
הוכרחנו לעזוב את ביתנו,
אוי ואבוי מה שקרה לנו.

את האימהות מאיתנו הבדילו,
וראינו הכלה כל נכוחה,
לעינינו חצי מיד המיתו.
שתקנו בתדהמה ובנפש בוכה.

רכבת אפלה מהרה הגיעה,
מפני מה ולמה מצאנו הבוז?
אימהות על טפיהן לתוכה הביאה,
הרכבת מהר התחילה לזוז.

כך נשארנו בדד ומיותמים
ללא אבא-אימא וללא בית.
לעבודת-פרך הריצונו בימים,
אין לנו כבר כוח ואין חֵית.

מהרקיע כוכב אחד נפל,
ואת הארץ הוא כל-כך שיחת.
מעל בנות ישראל הכתר ניטל
שכל-כך יפה אותנו קישט.

שעה נא, אלי, כבר לדמעותינו,
רצה את ייסורינו והצער,
אין אף אחד יאבה לשומעינו.
מתי כבר התשובה תפתח השער?

אך אחרי העבודה מה מתרחש?
גם בנו לירות הרוצח נותן צו.
רוצחיו מצייתים לו ונותנים אש,
ושופכים דם צעיר וחף.

בדמעותיי אפשר היה לשחות,
אז אלוקים עזר לי בצערי הרב,
ממוות הצילני הרהיב עוז לפדות
בִּדְנִיבְסְקִי שלקח אותי אליו.

תורגם ע"י מרדכי פריינד

מקור "חוויה עצובה": מתוך ספר הזיכרון לקהילת הורודלה – Horodlo (1960),
עמ' 232-234.

א.מלמד תפילה

קומי אימי הישרה, עורי,
העולם הוכה בסנוורים,
רוצי והתפללי עבורי,
מדם יהודי אדמו ימים.

הן העולם יפה נורא
ולי אין שום הנאה ממנו
להיחבא ירדתי בורה,
בדד באפילה אראנו.

אל דמעוטיי, אימי, שאי נא
ורוצי לבקש מאל,
שיעניק חנינא
את תפילתי לו יקבל.

עורו אחיי הצעירים,
אל תתנו לכם מנוחה,
זקופי קומה ותמירים
זרו מהומה ומבוכה.

מקור "תפילה": מתוך ספר הזיכרון לקהילת יוזפאץ - Jozefow , עמ' 260.

יהודים מגורשים לגטו לודז', 20.11.1941

שלמה אביאל (שמרקוביץ)

אבי לי זועם

לילות ואני רואה בחלום את אבי
על-יד השולחן הגדול בבית-המדרש בעירי
מול ארון הספרים המלא וגדוש,
יושב יחידי שקוע בדף גמרא
לאורו הכהה של נר דל ועמום
ולוחש הוא ניגון ככה עצוב, מה נורא
ניגון של יגון, ועלבון של היקום
ודמעה על לחיו בדממה
תתגלגל בתוגה מבכה.

דומם ומדוכא וכולי חלחלה,
אחוז בהלה מרוב תדהמה,
מנסה אז אני להביט לעברו,
לזוז ולצעוד נכחו,
אך משום מה רגליי לא נעות,
אך משום מה אינן נשמעות,
אבא ! אבי ! אללי לי !
חוסה ! רחם ! הרי זה אני !
מדוע פניך ממני תסתיר ?
מדוע פניך תסב אל הקיר ?

אך הוא לא ענה, הוא חמק ועבר,
נשא את רגליו ועקר,
הנה מרים צעדיו בחופזה,
מדלג ומקפץ בזריזות מפתיעה.

בין שיחם וקוצים, מצבות וקברים,
ובבית-העלמין ליד המצבה,
פצועים בו פזורים והרוגים,
גופות חרוכים, מכל עברים,
ונרות יום כיפור שם דולקים.

לפתע גוויות מתנשאות כשרפים
למרומי שחקים, למרומים,
וטסים, וטסים, וטסים...

* * *

והנה משתנה התמונה:
שוב אנוכי בבית התפילה,
רק יודל החזן עטוף טליתו
בקול דק ונעים מתייפח מרה,
שופך ליבו לרחום וחנון,
מבקש רחמים בתחנון:
ריבונו של עולם! אשר תחון יוחן
ואשר תרחם – ירוחם.

עין נושאים לך לשמים,
לב שופכים נכחך כמים,
רחם נא האל על עמך ישראל!

יהודים כבר סיימו תפילתם,
עטפו הטלית ותפילין והלכו
והם עוד רבים וניצים,
מוכיחים באותות ובמופתים
כי הם הצודקים?
לה' פתרונים לזה החלום.

* * *

ואני החלום סיימתי ואיקץ,
כך חוזר חלומי זה
חוזר אל עצמו על עצמו,
ואדע כי אבי לי רומז ומצווה
לנקום נקמתו לא לתת לי רומז ומצווה
לנקום נקמתו לא לתת לי דמי
עד אקים מצבה לו, לאבי, לאבות,
לאימהות וורונובה, לאחים, אחיות,
ותהי מצבה זו תחליף לנקמה
כצרור של חיים כצרור נשמה.

מקור "אבי לי זעם": מתוך ספר הזיכרון לקהילת וורונובה, עמ' 163 ואילך.
Voronovo

שיר תהילה לאבי, אברהם-יעקב ברייר

שהעלה את נס המרד נגד ההליכה לקבר אחים.

ליל י"ב באלול, 1942

אתה יצרת משפחה לתפארת שמונה נפשות,

בך תלו רבים – תקוות.

רבים מהם נפלו – באינסוף מקומות,

הם לא הגיעו – אפילו לשדות.

מי חשב שנוכל שוב – להתראות,

יען לא שמעת לי – להפצרות.

עדים הנהר, הגשר – והגדרות,

קם המרד והופיעו עובדות

בנך העד, שחוללת - פלאות,

ברוך זיכרוןך – לדורי דורות.

רק למעטים האירו – הצלחות,

יראתי מאלוקים – נוראות.

יכובד כבודך ברוב – זיכרונות,

רב המרצחים חוסל בידיך החזקות.

החלום שחלמת בפלסטינה – לחיות,
ארבעת ילדיך לא הפסיקו – לקוות,
הם הגיעו למולדת והקימו – דורות,
על שמך ושם אימא ניתנו גם – שמות,
גם בבית הכנסת ובכל – התפילות,
אנו זוכרים אתכם לעולמי – עולמות.

**יהי זכרך ברוך
שלום (סשקה) ברייר**

מתוך ספר הזיכרון "המרד בקוסטופול", עמ' 301.
Kostopil

גירוש יהודים מקרקוב

חוה ברונשטיין
אבי לא אמר לי שלום

אבי לא אמר לי שלום,
רק הלך אל תוך הערפילים,
בין צללים מאיימים וכידונים. נשארו אך צער ויגון.

אבי לא אמר לי שלום
כי הוא לא נפרד לנצח,
רק הכאב וזעקת-האלם
מלווים אותי לכל מקום.

אבי לא אמר לי שלום,
רק צם במחנות ימים רבים
בלחמו הדל **קנה תפילין**,
עטור במ נתבקש למרומים.

אבי לא אמר לי שלום,
לכן הוא אתי בכל מקום.

מקור "אבי לא אמר לי שלום", "זכור" ח', תשמ"ז-1984, עמ' 139.

פניה ברגשטיין

ארבעה שירים לאבי

א

אבי,

התזכור את שעת הפרידה?

הרכבת זעה לאט

ואתה ממחר לצידה

דמוע-מבט...

הרכבת נגרפת, חומקה,

בחלון מנפנפת ידי,

ואתה נסוג והולך

ונשאר יחידי.

מלוא תבל – פסים מבהיקים

מובילים אך אליך, אבי.

נע בין שטי מכתבים

ונד חזרה לבבי.

ב

כתב-ידך עוד ברור ונאה,

ללא סלסולים וקישוט,

כאשר למדתני לכתוב

אז, בימי הילדות.

כתב ידך הבהיר, השלו,

כל אות בו נוסכה ביטחון,

כמותן דמותך עוד זקופה

והבית איתן ונכון. - - -

על פני מכתבך אגחן,
העמק בם חקר, ואלמד
כי עייפת, עייפת, אבי.
כי החלה רועדת היד.

ג

היום פקדני דברך,
היום קיבלתי מכתב.
הכתבת מדפסת, רשמית,
מכתרת באדם הצלב,
שונאי האכזר, האיום,
כי הפך להיות לי ידיד
הנושא את ברכת השלום...

לקולך בלשון המדינה,
כמבעד למסך המורד
אאזינה, אבי בכל אות,
בכל תג וברעד היד.
וכמן שהיית מפשיל
שערי לנשק למצחי –
כך אפשר את מסך התרגום
וניבך בי יהום ויחי.

ד

אבי, תן רמז, הב אות!
...אין צליל ואין הגה מעבר חומות.

אבי, ביני ובינך מרחקים גדולים
גועשים הימים, זועקים הגלים
מעבר גבולות סמורי-כידונים
נבלעת בצל בן מאות בשנים.

כיסית בצל, צל חוזר לבלי סוף,
ושמש אחת בו – הטלאי הצהוב!

אבי,

איך אפסחה על פני מרחקים,
איך אעברה ימים עמקים,
איך אפרצה גבולות וחומות
עד אשובה אליך, כושלת עד מוות –

שוב ילדה קטנה בקהל תלמידך,
דחוקים מסביבך, צמודי לחי-אל-לחי,
לשמוע בסתר חדרי חדרים
קולך המלמד עוד את שפת העברים
ולעזר לידך הרועדת לכתוב
לאורו של הטלאי הצהוב

אבי...!

מקור "ארבעה שירים לאבי": מתוך ספר הזיכרון לקהילת אוגוסטוב-Augstow, עמ' 440.

פניה ברגשטיין

לעולם...

א

כל ספרי העולם לא יכילו
דברך האחד.
כל דרכי העולם לא יוליכו
אל שבילך שאבד.
הדממה לא תכרה לי האזן
בהגותי: אבי!
לעולם עוד לך אגידה
אשר בלבבי.

ב

ימך הרחוקים כיסה הלוט כבד - האפל
וימש צל.
על אחרון דברך פרשה כנף-אלם,
ואין גואל.
שיבתך שלא ראיתי לא יביעו
שלגי צפון.
אנחתך שלא שמעתי לא יכילו
הררי יגון.

ג

אגדות פלאים ספרת לי אי-פעם
אגדות לרוב.
רק את אגדת ימך הכלמת
לא סיפרת עד הסוף.
אך היא, היחידה, עודה הומה בי
ומכה גלים.
כל שלא סיפרת לי ירון בי
אין מילים.

ד

לכוס המצפה לך מעט שמחה מזגתי,
והשולחן ערוך.
בוא אבא, אבא, שב מעט לנוח מדרכך,
ובואך ברוך.

רב לך ללכת ולשאת עליך,
רוח ליל נושב.

צל ביתי בשיבתך האר נא
ועמנו שב.

כוס שמחתי מזוגה מבושה צופה עוד,
היא אך לפיך נועדה.
היא תפילתי, היא חרדתי, היא ערגוני אליך,
היא דמעתי תודה.

תש"ו

מקור "לעולם...": מתוך ספר הזיכרון לקהילת אוגוסטוב-Augstow, עמ' 440.

אהובה דוידוביץ'
בוגרת בי"ס עברי בסאליש.
כתבה את השיר בינואר 1946

אהובה דוידוביץ' שיר לאימי הדגולה

אימי היקרה – נספית בשואה
בטרם זכית לראותני גדולה
לא רווית ממני נחת ושמחה.
וכל זה למה? היית כולך נשמה?

כפרח יפית בדמי עלומיך,
בעונג ורוך טיפחת ילדיך.
בעדנה רבה, חדווה וגילה
חינכתנו לאהבה ולמידה.

בבנותיך תוכניתך הדגולה,
התדפקה על דלתך השואה.
כאן הפסקת תוכניתך לארוג
ופסק ליבך האציל מדפוק.

בזוועות ואימים נחתך גורלך,
לזאת שם אף איש לא העיז להתנגד.
איכה? ליבי עדיין לא נרגע
אכן עלית על מוקד האומה
רק משום היותך יהודיה (בת 38 בלבד)
יימח שם כל צוררי ישראל!
ויהי זכרך צרור בצרור חיינו!

מקור "האושר היה כה קרוב!": מתוך ספר הזיכרון סעליש, עמ' 194-195.
Nagyszollos

פניה ברגשטיין

אני הבת

אני הבת

לדורות של יהודים כפופים, כורעים
תחת על-משא ימים כבדים
אימת כל סטרז'ניק וכל שקץ עליהם,
חרדים לקול נבחת כלבו של השכן,
מפנים הדרך לקטן בפרחחי הרחוב
ומקדמים שלום למנוול ולשיכור,
ורועדים כרעד עלה בסער
עם הדי פרעות והריגות
באחיהם.

אני הבת

לאימהות מבהלות ומחרישות
אשר שנות חייהן חמקו
כבפרוזדור ארוך, כהה וצר
לנוגה שני נרות מהבהבים בשבתות,
ניזונות מחלומן על נחת מבנים
ומתפלת דמעה זכה הנובעת מן הלב.

אני הבת

ליהודים מוחי הרוק מעל פניהם,
פולטי תודה שקטה, לוחשי סליחה נבהלת
לכל מיצר לחייהם.

הבת –

לנושאים בקודש קודשי ליבם
חלום אורה רחוק ומנחמם
על כנף ציון מוחה יגון בניה,
על השכינה המתיפחה על חוף רחוק
ונאנחת לשלומם של אסיריה.

אני אחות

לכל אשר יוצא יום-יום לקראת המוות
ולא ידע אם אחרונים לו –
זה יומו על אדמות,
זה הזוהר עם שקיעת השמש,
ונשיקת ילדו, ופטפוטו: שלום,
וזו יד אלמה וחרדה
בלחץ ידו אחרת את הרובה –
זה ידידו האחרון והנותר
בדמי לילות הרי אימה ורצח.

אני אחות

לכל אשר מישיר יום-יום מבטו לדרך,
באחוז היד בהגה המכונית
לכוננה על עם כל סיבוב גלגל
לקראת המוות,
כנחש הלב בחרדתו
יום-יום שעה-שעה, ורגע-רגע,
לכל אשר הגישו את חייהם הרנים
בשתי ידיים נדיבות ללוע-מוות,
אשר אינו שואל, אינו בוחר, אינו מבדיל,
לכל אשר הניחו לרגלי סלעים שקויי-זיעה
ולמראשות הרים עוטי שתילים
את חייהם, את נשמותיהם הזכות –

אני אחות.

אני האם

לכל הילדים הפעוטים האלה
התולים את עיניהם הבהירות
בפני גדולים בשאלה אחת אילמת ונוקבת בתמה:
מדוע? למה? עד מתי?
לאלה תינוקות אשר בנשק מדרך רגלם
אדמה זאת שעל שעל
ארשו בצהלה כל רגב,
קידשו כל שתיל ירק בניצנו.
לאלה הידיים הרכות אשר גנזה בן
כל חמדת תפארת המחר,
שנפקחו מתחת לשמים הכבדים האלה
בבשורת הניר, היער והגן
לחרבוני חולות מדבר שומם –

אני האם.

לכל הילדים הקטנטנים האלה
אשר לא תידרש מהם
לא הגבורה לסלוח, לא הגבורה לשתק
וגם לא הגבורה למות.
לכל העתידים עוד להלך
על פני הארץ הקטנה הזאת
מבלי אשר תכביד, תלחץ במוראה
עטרת הקדושים על ראשיהם –

אני האם.

מקור "אני הבת": מתוך ספר הזיכרון לקהילת אוגוסטוב-Augstow, עמ' 438.

יפה צינס/חיים צינס

פרידה

**בחמש לפנות בוקר
קראו לאבא לנקודת הריכוז
עמדו כך...
כולנו בכינו
פתאום
תפס אבא בידי ואמר:
שינדל'ה באה אתי!
לרגע
חשך עלי עולמי,
רצתי לאימא,
נצמדתי אליה סירבתי להינתק.
אימא ליטפה את ראשי
ליטפה והרגיעה:
הוא יודע מהו עושה.
ניגשה אל הארון
צררה בידי צרור קטן של בגדים
ודחפה אותי בקלות קדימה.

בנקודת הריכוז חיכו העגלות.
עלינו על אחת מהן
אני זוכרת את מרדכל'ה ואיזיקו
מתחננים שאבא ייקח גם אותם
והעגלון מקלל
מאיים לזרוק גם אותי
אם יעלו הילדים.**

**יצאנו לדרך מרדכל'ה ואיזיקו
עצובים כל כך
עמדו ליד אימא
שלושתם נופפו לנו לשלום.**

**כעבור שעה קלה
השארנו מאחורינו
את בתיה האחרונים של העיירה.**

**הרגשתי פתאום
שאני נקרעת
מהילדות שלי
מהעולם אותו אהבתי
על טוב והרע שבו
ובאחת –
בגרתי.**

מקור השיר "פרידה":
יפה צינס/חיים צינס: מתוך שירים בתוך הספר "שם על גדת נהר צ'רמש"
מובא ספר הזיכרון קיטוב עירי, עמ' 243-244. Kitev (1993)

משה יודקביץ'
נר נשמה
לזכר משפוחתי הקדושה

נר נשמה לזכר משפחתי הקדושה
אקונן על אלו שהלכו לאבדון –
אל אהוביי: אבא ואימא,
לבבי מתכווץ ממכאוב מיגון,
ועיניי יבשות מדמעה,
על אחיי, אחיותיי ועל ילדיהם
הגדולים והקטנים אספדה –
לא נשאר מהם עצם מעצמותיהם,
היי כל המשפחה נשמדה.

אבי זכר צדיק לברכה בטהרה
אראה אותך בבית המדרש
יושב תמיד, שקוע בדף גמרא,
כי מה-לך העולם הנרעש?

באוזני מצלצל קולך הנעים
שהניית קהל עדה
כל ימות השנה – ובימים נוראים
לנשמתם הבאת צידה ...

ביום הזיכרון האחרון
את לבב העדה שברת, כך אומרים,
כי חשת "מי בחרב ומי ברעב"
הינם מתקיימים ומתגשמים.

איתך יחד הלכה גם היא, אימי חנה.
גם לה היו ילדים שבעה ...
כלום הלכתם כולכם, כולכם לאבדון. הה ?!
ואני נשארתי מיותרם נשארתי, לבדי
זכר למשפחה "עולה" –
יד פלאית הוליכתני לארץ הצבי.
אך המכה בלב גדולה.
על זה עלי לומר, בלב חמרמר, אבא
יתגדל ויתקדש שמה רבה ...

תרגום מיידיש: בן-דב צחונובסקי

מקור "נר נשמה לזכר משפחתי הקדושה": ספר הזיכרון לקהילת דומברובה
גוניצ'ה והסביבה - Dabrowa Gornicza, עמ' 417

שיר א' – "עתה אני יודע"
נכתב בעקבות הסכם השילומים עם גרמניה

דוד גלעדי
שלוש קינות
א.עתה אני יודע

שאלה שאלתי ותשובה מצאתי לה:
מה היה מחיר אמי –
מחיר אמי היה מאה מארק גרמני.
שאלה שאלתי ותשובה מצאתי לה:
מה היה מחיר אחותי –
מחיר אחותי היה מאה מארק.

אני עושה סוף-סוף על נייר
נשכח עם כתמי מי עיניי שיבשו
את חשבון דלות ערכן
במחיר נשמת אפן,
במחיר נשימת אפן האחרונה.

אמי הייתה ישישה קטנה, צנומה,
משתעלת, צולעת, צמוקה עור ועצמות
ואפילו שערות לא היו לה
לגזוז מראשה כדי למלא בהן
הכרים והשמיכות של ברלין.

והאחיות השתיים,
האחת עיניה כחום האדמה,
ולשנייה כתכלת השמים,
ולהן בנות כמוהן.
לזו חמש וגם לזו חמש,
והן כולן בריאות בשר
ושערותיהן ערמוניות וזהובות
ומחלפותיהן עבותות –
אפשר היה למלא בהן
כרים וכסתות למשפחות בלינץ ומאינץ.

האין זה עוול שבעד כולן,
בעד אחיותיי ועשר בנותיהן,
בעד נשמת אפן,
בעד נשימת אפן האחרונה,
בעת שקלח המחנק
מברזי הרצח הגרמני,
שילמו אותו מחיר
כמו בעד אמי עור ועצמות.

למי אפנה השאלה –
לנחום גולדמן המת
שלא ישיב לי תשובה,
לבן-גוריון השוכן עפר
בחולות וחולם שם על עם
כחול הים וקולו נאלם,
את מי אשאל
על שש-מאות מיליון מארק
בעד שישה מיליון אמהות ואחיות.

את מי אשאל על מחיר שווה
בעד אמי, זקנה, רצועה, לבנה,
חיוורת, שותקת, תמיד שותקת
ובעד אחיותיי ובנותיהן
שעורן היה גמיש ורענן דיו
כדי למותחו על תופי גרמניה
הנותנים את הקצב למארשים מהוללים.

לא, לא, אינני בא בקובלנה
על מיעוט המחיר ששולם
לפי דלות ערכן בעיניהם,
דלות ערכנו –
דלות שהייתה מאז לעוד יותר דלה,
הרבה יותר דלה מאז.

כי אמרו שבמחיר
נשמת אפם האחרונה
קנינו לחם לפי טפנו
ודלק לרכב מלחמתנו
לגונן על ארצנו
ומחירם אז לא היה שווה יותר.

יבורך שימכן, אמי המעונה,

אחיותיי המיוסרות

ועשר הבנות שלא ידעו

טעם חטאים מתוקים,

יבורך שימכן

על שהורשתן לנו

מארקים גרמניים,

די לחם לפינו ולפי טפנו

ולהאביס רכב מלחמה.

קלח הזמן מאז קלח

המחנק לגרון –

ואמי עומדת לנגדי על הבית

שבנתה ואחיותיי גדלו בו

וילדיהן נולדו בו,

מול הקירות ששמטו נדבכיהם

וקרסו עמודיהם ונפל גגם,

מול הכרם שאמי נטעה גפניו

וטיפחה שריגיו ומול הגן

שאחיותיי שתלו עציו ולא קטפו פרותיו,

ומול הנייר עם כתמי מי עיניי

שיבשו, על חשבון דלות ערכן.

ב.לאחותי פסי

לאחותי פסי היו חמש בנות
כולן זהובות שער וכחלילות עיניים,
רחל והניה ושרה ועוד שתיים,
איך אזכור ואדע כל השמות.

עם אחותי פסי הלכו אותן השתיים
שאת שמותן מחק הזמן
להן פערה פה להבות הכבשן
וקדמן המוות לוהב העיניים.

חמש-מאות ריעות היו באוניה
לרחל והניה ושרה הזהובות
ששולחו על גלי רשע למצולות
לנפצן ולטבען – ולשברי תאניה ...

. . . על אחותי פסי וחמש הבנות
זהובות השער וכחלילות העיניים
שחציין שרפו באש וחציין טבעו במים –
היפיע אי-פעם אל הנחמות.

ג. לאחותי רחל

להבה באש עלית אחותי רחל,
דומן בגיא המוות אחותי רחל,
כוכב כבוי ברקיע אחותי רחל,
יחד עם גוזלייך אחותי רחל,
שרופים באש אחותי רחל,
אאטום לך לבי אחותי רחל,
קולך לא אשמע אחותי רחל,
אנקת "עזבתנו" אחותי רחל,
בגרוןך שותקת אחותי רחל,
ארוץ אברח ממך אחותי רחל,
אליט פני למראך אחותי רחל,
ואומר אשם אני אחותי רחל,
ולא שורפיק באש אחותי רחל,
האש והמאכלת אחותי רחל,
לי היו ערוכות אחותי רחל,
ועל מזבחי אחותי רחל,
עלית את קורבן אחותי רחל.

1967

מקור "שלוש קינות": ספר הזיכרון לקהילת סאלאז' - סילאדי, עמ' 221-222.
Salaj

שיר של ילדה בת 12 שחזרה לחיק עמה

ישעיהו דרוקר פעל בפולין למען גאולת ילדים יהודים. הוא מספר בעדותו שהיה קשה להחזיר ילדים רבים ליהדות. בשלבי הביניים הוא ליווה ילדים יהודים לכנסייה, מכיוון שטרם בשלו להתנתקות מהנצרות כי הילדים היו עדיין חדורים אמונה נוצרית. לאט לאט חזרו הילדים לעמם ולדתם. טכסי השבתות והחגים שנחוגו לילדים בבית הילדים בזבז'ה, הזכירו לרבים את ביתם מלפני המלחמה. הוא תירגם מפולנית [תרגום חופשי] שיר של ילדה בת 12 שליווה אותה לכנסייה. השיר מתאר את השינוי שחל בילדה:

בשיר זה אני משקיעה את כל ליבי,
לב רותח מגעגועים לארץ שלנו היחידה,
המקרינה קרני זהב של חופש ודרור.

ברצוני לנער מרגלי אבק ארץ זרה ועויינת
וכל בקשתי לעבוד בארצי עם אחי ואחיותיי.

אני מבקשת שם לעמול בזיעת אפי,
אני מבקשת לנסוע כבר עכשיו
מפני שאני שומעת את קריאת המולדת,
מולדת זרועה בדם היהודים ועמל כפיהם.

רחם עלינו אלוה ותן לנו לחיות את הנס,
נס החיים במולדת לאחר שנות נדודים כה רבות.

המקור: בורנשטיין שמואל [עורך ומביא לדפוס]: **פרקי עיון, גאולת ילדים מידי נוצרים לאחר השואה**, הוצאת בית לוחמי הגטאות, תשמ"ט-1989, עמ' 37.

אסתר כהן

לא נירא !

עת יגעו שנות הרוע
ויקדירו אור החלד
אל תירא ואל תיחת,
זכור ושמור על התוחלת,
כי יהיה עוד פעם טוב.
היהודים עוד יאושרו
במולדת הנושנת
חיים חדשים יפרחו.
שם בארץ אבותינו
השמיים שוב יזרחו.

את השיר "לא נירא", כתבה **אסתר בת ז'יגמונד כהן מטופולצ'ני**, בהיותה **ילדה בת 11**. השיר פורסם בעיתון היהודי "הדרך" מספר 19, ב- 16.5.1940.

אסתר כהן גורשה עם משפחתה בשנת 1942 למחנה השמדה ושם נרצחה. אלי שדמי, תירגם את השיר מסלובקית.

מקור: ביכלר יהושע רוברט {עורך מרדכי אמיתי}: **קורות ומקורות לקהילה יהודית טופולצ'אני**, הוצאת הוועדה להוצאה לאור של ספר הזיכרון לקהילת **טופולצ'אני** [Topolcany] בישראל, תשל"ו - 1976, עמ' 98.

שבתאי אודריז'ינסקי

התופת

הסוף, לילה, הוצת הגטו.
באש לווהטת הובער על בתיו,
תמרות להבה בעלטה,
לפתה כבזק את ארבע פינותיו.

לפני תשתקף דמות מחרידה:
פריידל נחרכת בעליית הגג,
מכאב, ידיה קמוצות לצידה.
צחקו הנאצים עליה בלעג.

התלבתה האש והוארו השחקים,
תופת גיהנום אין מנוס ואיין.
שמחו הנאצים הבחינו למרחקים,
כל יהודי מסתתר, נראה לעין.

ומה עיניי תחזנה אהרון-יעקב חותני,
פצוע מסוכן מכדורי האש.
השבץ אחזני תש כוחי ואוני,
בזרקו אותו הנאצים לתוך כבשן האש.

ותמרות העשן פשטו במחבואים,
מבלי צאת מהמוצא מחוץ לאש,
נחנקו ונחרכו בסבי-נכאים,
ואלו שניסו, מהאש להיגלש.

וחותנתי חנה-שרה תחת אוסף העצים
בראותי בוערת, ליבי נטרף.
התלקחה מרימוני תבערה מתפוצצים,
במכאובי-גיהינום גופה נשרף.

ונורא הייסורים ללא תיאור ודמיון
כי יעצם ויגבר הכאב.
שוועתם אנקתם שמעתי מאין און
תקפוני מעקה ומדווה בלב.

כי רואות עיניי משה-ניסן במחבואים,
עם משפחתו בין כפולי הקיר,
מתפצלים בייסורים בעינויים נוראים
אחוזי שלהבות סביב משכן הדיר.

הוי אבי, ואימי! מה רב אוהבכם.
נקפא דמי בעורקי, נפשי יוצאת
בתארי לפניי עינויי גסיסתכם.
מאובן ליבי בקרבי ונדמה למת.

מרים אשתי, רבה אהבתי אלייך,
למה אל ייסרני עד כה,
לחיות על פני תבל ערירי בלעדייך
ולחזות עוד הזוועות אי שם ופה.

אני בעלך רואה זעם עברתו,
מעיי חמרמרו נהפך ליבי בתוכי,
בהתעולל בכ הנאצי במהלמתו
חשכו מאור-עיניי ונדכה אנוכי.

את הינך ניצבת מול עיניי ואראך,
לא! בלתי יכולת לך, מיתה כזאת מאל.
בעוצמי עיניי, דמותך לפניי וחיוכך.
אוייה לי! לשואה כזאת מי פילל.

דווי ליבי לנפשך גיטל אחותי,
בנפץ הנאצי ראש עוללך בקיר.
ראות מדהמה זו, כנטל הכרתי,
כולי מדוכדך וליבי מריר.

אין דמיון ןשוויון לאותה אהבה,
בכאב מוות חבקת עוללך ובמתיקה.
את אם מריבוא ואימא מרבבה,
גוועת בייסורים במתנת בנך נשיקה.

צר לי עלי גיסי מאיר.
תלשת שיער ראשך מחמת דיכאון.
באין אשתך וילדיך נשאת כשעיר.
קפצת לאש מטירוף ושגעון.

אסתר בת דודי, נדהמתי ממראיך,
בזרוק הנאצי עוללך למעל,
כיוון את נשקו בו, מבלי חת לעינייך,
ופיצל את גופו הרך והדל.

בהתעולל בכך הרוצח גיטל דודנית,
כאב ליבי בקרבי עד לזעזוע.
מכאב ומצער מרה בכיתי,
ברומסו בגופו את גופך השסוע.

בשארית כוחותיי התאפקתי מהמראה,
עינויי ייסוריך עזריאל השוטר.
בתרו אברייך לגזרים, שתראה
מקום הנחבאים בגטו, אתה הנוטר.

שבתאי דודני, מיתתך מה איום
מצאת מחבוא בין כותלי הבאר מתחת.
נורית, נפצעת, נדחפת לתהום,
גוועת מהרג וטביעה ביחד.

ובך פייגה-רבקה, מה קלסו והתעוללו
כי נמלטת? נתפסת בידי רוצח ברברי
את ילדייך לעינייך רטשו, קטלו
ואחריתך מוות איום ואכזרי.

והאם זה הרב הגאון שהנאצים מעללים בו?
כן! זהו קלסתר פניו, עטוף טלית לפניי,
מפרכס בעינויים, ומה שעוללו בו?
הזדעזעתי, מעינויו, וכהו לי עיניי.

ממראות הזוועה לפתי ראשי,
אללי לי מהמראה, עיניי נואשו.
נתאכזבתי מאל, בבני אדם אין ישעי,
צמרמורת אחזתני ושיניי נקשו.

נאצי מגואל בדם נקי עליך!
אל תדמה בנפשך שהכל ישכח.
מורא וחיתה ירדפו כל ימי חיך,
תראם באימה וחייל לנוכח.

היהודים ההרוגים, הנשים שנטרפה דעתן,
הילדים שנמחצו והרב שעונה,
תגבר עליך אנקתם וזעקתם,
תגבר בעוז עד אוזניך תתפקענה.

לפי צו הס.ס. הקורבנות מהתבערה הוציאו,
כאלף, על חמישים עגלות הובילום.
אברים מפוחמים ועצמות, הסיעו,
ובבורות רוצק בערימות הטילום.

ושארית יתר הנשרפים שלא גילו,
התגלגלו חרוכים, ממעל תופת החורבן.
ומרשעת הגויים אף דמעה הזילו,
בחטטם באפר למצוא מטמון כמובן.

מקור "התופת":
מתוך ספר הזיכרון לקהילת יאנוב על יד פינסק עמ' 371 ואילך.
Janow (Belarus)

**נשים וילדים בעת הגרוש.
שידלוביץ (Szydłowiec), פולין. 1942.**

אליזבטה זילברשטיין (לאה ברקוביץ)

ליד קבר אחים

פואמה זו מוקדשת להוריי, לאחיי ולידידיי,
שהושמדו בעירי קרטוז-בֶּרְזָה.

דוממים, גלמודים, כמו גל אבנים
אנו עומדים ליד הקבר בסוף הדרך.
דמעותיי זולגות על עצמות של אלפי ראשים.
ילדי מפרפר מרוב פחד.
פתאום אני מאבדת את דעתי,
אינני בוכה, אני צוחקת, רגליי כושלות.
אני מתעלפת.
אבוי, אני מבקשת מחילה מכם
יקיריי, חביביי ביותר, אנו מבכים
אתכם מרה.
על מה את בוכה, אימא, אמא'לי ?
אני מפחדת, אני מפחדת,
אינני מבינה את לשונך, שאת מדברת, למי ולמי ?
אוי אימא קחי אותי !
מדוע את מושיטה את ידיך ומה בקשתך ?
הרי איש איננו כאן, רק אילנות ביער
המגודרים בתייל דוקר,
אבל יש בכייה באוויר.
זהו זֶכֶר והד של המושמדים
החפים מפשע, שנכרתו ללא משפט.
כאן קבורים כל יהודי קרטוז-בֶּרְזָה,

כל ידידיי שלי ושלכם.
כאן מאדמה זו מפעפעים דמים
של יהודים חפים מפשע, שהושמדו
בידי גרמנים נאצים, גזלנים ואויבים.
מרוב פחד, שאיבדו את עולמם, נקברו בעודם בחיים
וכוסו בעפר.
והעולם לא ראה ולא שמע דבר,
בשעה שהאדמה עם הגוויות פרפרה ללא הרף.
כאן ללא רחמים זלגו דמעות רותחות,
בעוד בחיים הוצאו להורג.
הרוצחים יישאו על מצפונם את עלילות
הרצח, שהאל יגמול להם על פשעיהם.
מדוע, אימא'לה, אמרי לי,
אינני מבינה,
אינני מבינה אותך אימא'לי,
הם עונו, נהרגו, נקברו,
מדוע הם לא ברחו ?
הם נרדפו ככבשים רכים,
רעבים ללא כוח וללא מגן.
איש לא הגן עליהם, נשארו גלמודים ללא צלם אנוש
בידי הגזלנים.
איש לא הושיט להם יד.

רק צמרות האורנים רשרשו והתנועעו

ברוח מסביב לברונה-גורה,

והדהדה התפילה.

ציפורים בוכיות השמיעו ניגון

של קדיש והשמש שקעה

אדומה מדם.

שכלי מתעורר, הציפורים הוגות

ברחשי סודות.

ילדי מתחנן שאקח אותו בזרועי,

אימא'לה, בואי כבר, בואי כבר,

עוד מעט חושך.

אל מי נלך ילדי ?

שם בקרטום- בָּרָזָה

אין איש יותר,

רק ערמות הרוגים לבדם.

אין בית יותר, הכול נהרס.

אין עוד העץ, שעליו טיפסתי מאז,

וקול אימא שארד מהר לא נשמע.

אין כבר שתי היונים שרחפו באוויר.

אין יותר ילדים יהודים בעיניים של חן,
 במבטים תמימים של קסם,
 עם תלתלים שחורים על ראשיהם,
 התהלכו בשקט, ברחמים ועדינות.
 אין יותר בית, אין אמונה,
 ההילוך מוקפא אין כיוון.
 נעלמו המבטים העדינים והענוגים ביותר.
 נשאר רק אבל נצחי, לדאבון ליבנו.
 תירגם מיידש: נח פניאל

מקור "ליד קבר אחים":
 מתוך ספר הזיכרון לקהילת קרטוז-בֶּרֶזָה, מעמוד 194 ואילך.
 Kartuz-Bereza (1993)

ניצולי שואה משצ'וצ'ין וחיילים יהודים ליד קבר אחים, פולין, 1945
 מאגרי מידע - בית התפוצות

רחל סלקיה

לזכר "האקציה" זקנים וטף

שהתקיימה בגטו קובנה בימים, 27-28.3.1944

דם – מים.
כמים ניגר הדם.
דם חם, רותח, קולח
חזעק: נקם! נקם!

בגיל הרך – ילדים קטנים,
נגדם הביטו הלוחמים!
מזויינים גדוד גרמנים,
סביב הטף והזקנים.

צעקות מחרידות לב, תחנונים:
- למה תחריש, איכה, אלוהים?!
באין ילדינו, מה טעם לחיים?
החיים והמוות עבורנו שווים.

נטולי אזרחות – בלא דין דיין,
עלינו שליט הוא השטן.
לב אנוש, מצפון אדם,
חדל הרגיש, קולו נדם.

לא מבוסס עולם נברא,
קץ ליקום עם הבריאה!
באין תקומה, הפקר הוא הדם –
יצוף הים היבשה וישלוט ים...

גטו קובנה 1944

מקור "לזכר 'האקציה' זקנים וטף": סלקיה רחל: "שנוכה לספר",
הוצאת המחברת, תשמ"א-1981.

בתיא אורן אם על הבנים

לנשמות ילדי ישראל הטחורים
שנרצחו בידים טמאות.

בן-יקיר, בת חמד, בן-פורת,
על מוקד העליתם, פתיל חיים נקפד.
נגדע אלון רך, פסקה שירת-תום,
כבה אור בהיר, האפל זוהר-יום.

אי עט יתואר, יספר עוצם כאב,
אי צורי ירפא כל פצע בלב?
אי קבר אדע בו גווחם יישן,
מצבת-גלעד בה אקרא: פה נטמן...

בי, אם, בליבי קברכם אטפח,
ביגוני כי כבד עליו אשתטח.
מדמע ואנחה יום-יום זר אשזור,
על לב אם יונח לזכר כל דור.

מקור "אם על בנים": ספר הזיכרון לקהילת סאנוק – Bukowsko, עמ' 333.

מכתב-צוואה של פאניה ברבקוב

פאניה ברבקוב נספתה עם בני משפחתה בדרויה ב-16 ביוני 1942. יממות או שעות ספורות לפני מותה כתבה פאניה מכתב צוואה ופרידה. מכתב זה מהווה, בלי ספק, תעודה אנושית רבת משמעות. זוהי אחת התעודות המרטיטות מתקופת השואה.

פאניה נולדה בשנת 1923 בדרויה להוריה זאב (וולוול) וזיסלה ברבקוב. הייתה זו אחת המשפחות המכובדות בדרויה, שביתה הגדול היה תמיד פתוח לרווחה עבור קרובי משפחה, ידידים רבים וסתם יהודים מדרויה והעיירות הסמוכות. האב היה בעל טחנת קמח ופרנסתו הייתה מצויה. לבני הזוג נולדו שני בנים – חיים ומאנוס – וחמש בנות: סוניה, בלומיה, חיה, פאניה וסימה.

מספרת חיה ברבקוב (קגן), היחידה מבין האחיות שנשארה בחיים: "חמישה בנים ובנות נולדו להוריי לפני פאניה, שהייתה, איפוא, הילד השישי במשפחה, אבל לא בת הזקונים. עד פרוץ המלחמה למדה פאניה בבתי ספר פולניים. בשנת הלימודים 1940/41, בימי השלטון הסובייטי, היא עמדה לסיים את הגימנסיה הרוסית. מגיל צעיר הצטיינה אחותי פאניה באומץ לב בלתי רגיל ובתודעה של גאווה יהודית".

הגיעו ימי הרעה ויהודי דרויה נכלאו בגטו. שואת העיירה קרבה ובאה. בן אחותה של פאניה, זוסיה ברקמן, מספר על התנהגותה בגטו דרויה: "גם בגטו הייתה פאניה מתהלכת בראש מורם מתוך הרגשה של ביטחון פנימי. היא הייתה מעודדת את בני המשפחה ואת חבריה בני גילה. פאניה אמרה, שיש להפגין עמידה יהודית גאה מול הגרמנים. פאניה **הייתה מרבה לשיר פזמון שביטא התנגדות לגרמנים**."

בחצר הבית של משפחת ברבקוב היה מרתף ששימש לאחסנת קרח בקיץ. בתוך המרתף הזה נחפר בונקר, שבו הסתתרו בני המשפחה ביום שהגרמנים החלו במבצע חיסול יהודי הגטו. המחבוא נתגלה וכל בני המשפחה הובלו למוות.

פאניה החלה, כנראה, לכתוב את מכתב הצוואה ימים אחדים לפני מותה. המכתב נכתב ברוסית על גבי שבעה דפים בפנקס-כיס קטן. קרוב לוודאי, שהתוספת למכתב (דפים 5-6-7) השלימה פאניה שעות מעטות לפני שנתגלה מחבואם ע"י המרצחים.

הנסיבות המדויקות של מותה אינן ברורות. לפי גירסה אחת נורו פאניה ואחותה סימה בתוך בית-הכנסת (שול), מקום בו רוכזו היהודים, שנתגלו בבונקרים, לפני שהובלו לבור המוות.

פנקס-הכיס הגיע לידיד של ידיד המשפחה, הנוצרי מירון וואסיליאב, שקיבל, כנראה, הודעה מוקדמת מפאני על הסתרת הפנקס בוך הבונקר. לאחר שהפנקס כבר לא היה בהישג-ידה – כנראה, בשעה האחרונה לפני המוות – כתבה פאניה כמה שורות נוספות בידיש על גבי טופס רשמי של שלטונות הכיבוש.

אחרי המלחמה מסר מ. וואסיליאב את הפנקס לזוסייה ברקמן (הפנקס שמור בבית לוחמי הגטאות ע"ש יצחק כצנלסון), ואילו המכתב בידיש ותצלומי המשפחה קיבלה זוסייה מידי של איכר אחר.

גבורת-הרוח של הצעירה פאניה ברבקוב מדרויה, כפי שבאה לידי ביטוי בשורות שכתבה לפני המוות, מעוררת יראת-כבוד והשתאות. התעודה שהשאירה אחריה שייכת לתולדות השואה.

להלן תרגום המכתב מרוסית:

ברכת פרידה לפני המוות לכל מפאניה ומכל בני המשפחה.
יקיריי!!

הנני כותבת מכתב זה לפני מותי, אבל אין אני יודעת בדיוק את היום בו אני וכל קרוביי ניהרג בגלל היותנו יהודים. כל אחינו ואחיותינו היהודים נרצחו ומתו מוות בזוי מידיהם של הרוצחים... אין אני יודעת מי ממשפחתנו יישאר בחיים ולמי יהיה הכבוד לקרוא את מכתבי זה ואת ברכתי הגאה לפני המוות לכל אהוביי ויקיריי המעונים בידי הרוצחים.

חיה'לה היקרה! מונוסקה היקר!!
יתכן ואתם תישארו בחיים. חיו בעושר ובאושר. אנחנו כולנו צועדים בגאווה
לקראת המוות. כי זה גורלנו.
כפי שידוע לנו, בלוימה עם כל בני משפחתה ניספו כבר. אין אני יכולה
להמשיך בכתיבה. כל הקרובים בוכים ומבכים את עצמם. את המכתב הנני
משאירה אצל הטוב שבידידנו, שעשה לנו הרבה טובה עד עתה.
שלכם פאניה וכל בני המשפחה.
כולנו שוכבים בבור אחד. הנני בטוחה בהחלט, כי תדעו כולכם את מקום
קבורתנו. אימא ואבא בקושי מחזיקים מעמד. ידי רועדת וקשה לי לגמור את
הכתיבה. אני גאה כי יהודייה אנוכי.
אני מתה למען עמי. לאיש לא גיליתי, כי הנני כותבת מכתב לפני מותנו.
אך!...
כמה מתחשק לחיות ולהגיע לקצת טובה בחיים. אולם הכל כבר אבוד... היו
שלום.
קרובתכם פאניה בשם כולם: אבא, אימא, סימה, סוניה, זוסיה,
ראסיה האצה ובשם זלדה'לה הפעוטה, שאיננה מבינה עדיין דבר.
דרויה,
במחנה ריכוז, לפני הירצחנו בירייה, במחבוא.
יום ג', בשעה 4 לפנות בוקר. 16.6.1942
שלום לכל
שלכם פאניה

* * *

מקור "מכתב-צוואה של פאניה ברבקוב":
מתוך ספר הזיכרון לקהילת דרויה - (Druja (1973, עמ' 95.

אריה שריד

התפילה

**עת הונף הגרזן על ראשו של אבי
לא זעקתי: אבי! אוי אבי, אבוי לי!
ביערות ביאלוביז' טיילו קרנפים,
השמורה נטורה על ידי השומרים.**

**עת זעקו אחותי ואחי ויללו
לא הנפתי ידיי, ואגרופיי לא קופצו,
שקטו הסוסים במרעה המתולתן
ושומר זקן-ימים התפלל לשלומם.
עת יקיריי על העגלה הועמסו –
חיות שכולות משבועות הורעבו
ושפתייהם רוחשות: הה אלי, אי האל?
באך והנדל זומרו בכפר יחזקאל...**

**...אז אימי גררה כנפה הפצועה,
מחסה לי לבנה – גופתה השסועה,
אליי אז הופנו הפנים הקרועים –
התפילה האילמה של קרוביי הירוויים...**

מקור "התפילה": מתוך ספר הזיכרון לקהילת קמניץ דליטא זסטביה והקולנויות, עמ' 163
Zastavye

נחמן בליץ-רוזנברג

על חטא

לתוך כבשן-האש אותה השליכו,
בשישה רובים ירו בה.
על גופה הרזה נפט שפכו –
חיה שרפוחה.

בחולות עירי הירוקה למברג,
הרוח הפיצה אפרה הקדוש –
ברחבי ארץ פולין.
שם נעולים לפני שעריה,
אף כי שם עמדה עריסתי.
שם אימי השרופה
בכאבים ילדתני.

היא נפלה ולשמים
את זרועותיה החלשות הרימה.
אתה ראית והחרשת,
הוי אלוקים – אלוקינו.

ללא מניין, ללא קדיש,
ללא קבר וללא אבן עם שם חרות עליה,
מסרה אימי המעונה לאלוקים את נשמתה.

אני רואה אותה כל לילה בחלומותיי
היא באה אליי לקראת געגועיי,
אני מתייסר, מכה על חטא
על כי בעת אנחת-גסיסתה האחרונה
את עיניה לא סגרתי.
לא הייתי איתה
עת בצליפות שוטים
בחולות הובילוה אל מותה.
למה אני כאן ?
הלא מכה עד סוף
בין רוחות-רפאים נשארתי ?
נושא אני בליבי היגע קוץ צורב.
מתחדד עוד ועוד הכידון המורעל
מזעם שלא שכך.
נשבע אני לך אימי – לעד תחיי בלב,
ועד לנשמת-אפי האחרונה
אשאר נאמן לזכרך הקדוש.
בכל זריחת השמש כ"מודה אני"
את דמותך הבהירה אזכור – אמן !

מקור "על חטא": מתוך ספר הזיכרון לקהילת צויזמיר [סאנדומייז'], עמ' 236.
Sandomierz

סבינה דורפמן

לזכרם של הורי היקרים גטו זברז' 1942

רק אתמול ראיתיך יקרה!
ראיתיך נפחדת! חלשה –
ואבי היקר שבעולם
התפלל כל הזמן.

רק אתמול אימא'לה ישבתי על ידך,
חיבקתי, נישקתי, רחצתי את גופך.
רק אתמול נאחזתם בכוח עליון
איך הכול ירד לטמיון.

אבא'לה שלי היקר
לו ידעתי שירה זה מחר.
רק אתמול הבחנתי בעינך העצובות
סבל, יאוש משקפות.

בעל חוש הומור, פיקח, למדן,
נהפך לכאוב ושתקן.
רק אתמול ליבי נקרע לגזרים
לראותכם סובלים.

לו רק יכולתי לעודד, לעזור
לאבי האהוב, הטהור.
אבא'לה שלי היקר,
לו ידעתי שיקרה זה מחר.

לו יכולתי פעם נוסף לראותך,
לחבק, לנשק, לשמוע מילה.
לו יכולתי בקולי קולות לזעוק
היכן הצדק, היכן החוק?

היכן ידידים – היכן אלוקים?
למה הכול שותק ומשלים?
אבא'לה היקר
לו ידעתי שיקרה זה מחר.

מקור "לזכרם של הורי היקרים": מתוך ספר הזיכרון לקהילת זברז', עמ' 93 ואילך.
Zbaraz

צבי ליברמן

השניים

אחד בן עשר ואחת-עשרה הילדה,
במו עינו ראה הוא את ההרג,
היא נדדה מכפר לכפר,
ראתה עולם מלא פחדים כמו בשאול.

בזכות מה ניצלו? – מהרהרים הבריות –
בזכותם הם? - בוודאי שלא.
לא מצאו בהם שום מעשים שאין באחרים.
בזכות אבותיהם?
בהם מצאו הרבה דופי
לא לפי המתכונת היו ולא נאווה אורחם.

אולי בזכות הדורות, בזכות אברהם, יצחק ויעקב
ושרה ורחל האימהות.

בקולות תחנונים מלמלו שמותיהם
בדמדומי שבת בהבדלה
על כוס יין-צימוקים או כוס תה מתוק.

בוודאי בזכותם, אבותינו שמעו קולות
כה נוראים, כה מחרידים, פלאיים, עקשניים.

מישהו שגיא רב-הוד לחש ולא הירפה.
מישהו רב-כוח מפליא לחש והבטיח,
כי בארץ כנען ירבו ילדיהם
ככוכבים בשמים וכחול על שפת הים.
והקולות היו ברורים
מבטיחים ולא מרפים.
ידעו את ארץ כנען,
עזבוה בעת מצוקה וחזרו ושוב חזרו.
בתוך תוכם נשאו מאווה נטמא בדם.
הבנים המורישים ירשוה בדם גיבורים.

ואלה השניים הרוח נשא אותם כזרעי הדמדומית.
והרחק הרחק מארץ פולין לארץ כנען,
וניצלו למען הדורות, וגם למענם,
כי יספרו איך הגנים פרחו והאנשים בגדו,
איך השדות הוריקו ונערות צהלו למראה דם.
למראה נערות שנטבחו.

מקור "השניים": מתוך ספר הזיכרון לקהילת סטיבסקי, עמ' 351.
Stawiski

אהובה דוידוביץ'
בוגרת בי"ס עברי בסאליש.
כתבה את השיר בינואר 1946

אהובה דוידוביץ' האושר היה כה קרוב !

במקום מקסים, בבית נעים,
בסביבה עליזה ואוירה עדינה –
שם גדלה הילדה, זקופה כברוש,
שלוה, גאה זהובת ראש.

עיניים תכולות חולמות ומביעות
תכונות זוהרות ושקולות.
מטבעה עירנית, עממית
שורשית ודיקנית.

הוריה אהובים ויקרים
בחיבה לבבית כידידים.
בעצה נאמנה בשעה נאותה
ללא כפייה הביעו דעה
בהעלים כל עד ראייה.

ועדיין כל יעוץ קוסם,
עמוק בלב ילדים שוכן,
מנעו מראש מכל זומם
בנפש ילדים להתנקם.

כיאה לבת טובים תוכנן
ומטרה ליעוד-חיים הוכן.
ובהתבונן כה וכה, כמגדל באוויר –
הוצאו – נושלו משלוותם והועמדו לקיר!

כל תכניותיהם עלו בתוהו,
גם הארץ הפכה אז לתוהו ובוהו,
ומאז פרוץ המלחמה האכזרית
לא זכתה ביתם לראות שנית.

נדדה, טולטלה תכולת העיניים
בין הרים וימים, תחת השמים,
קרועה ובלועה, כחיה פצועה,
נאבקה וסבלה ובליבה התקווה,
כי יקיץ הקץ לסבלה ותבוא גאולה –
אך הסבל נראה ארוך כגולה.

שחורים השמים וכבד היקום,
ומדי שקיעת השמש, רקיע אדום
ומאש הכיבשנים עולה החום!
מתגנבת ללב התקווה כי יום
תזרח עוד עלינו שמש השלום!
ובלהט נכספים לעוף כיוון.

לא חוסלה התקווה באשליות,
לא אחרו לבוא התוצאות:
באים ומתקרבים בני הברית
בפשיטות ומבצעים לאורך החזית,
לחמו באומץ, במרץ ואון,
עד הביאן הניצחון!

הילדה לעלמה הייתה,
מלאו לה 16 שנה.

שיכורה מניצחון החלה לטעות
כעדר שנעזב ביער עבות,
מחפשת ומנסה לחזור על עקבות.

ברגש מהול צער ותקווה
מהירה נחפזת להגיע לעיירה סעליש.
כשבשערי ביתה לשעבר הופיע,
פרצוף של גוי, אנטישמיות הביע!
תופעת התמונה כתער השפיעה!
ניספו בני ביתה, אשלייה לא תרגיע!

לא עוד עליזה ומקסימה –
נותר ממנה רק צילה!
רינתה נדמה, החיוך ניטל,
עד עצם יום זה לצחוק לא תוכל!
בהכרח התאוששה, לאור החינוך האיתן
ויצאה לדרך – ללא מטען.

בלב פצוע וחיצוניות שלווה
הטיפה והניפה לעתיד דגלה.
למען הניצולים וגם למענה –
בדרך-לא-דרך חתרה למולדתה.

מקור "האושר היה כה קרוב!": מתוך ספר הזיכרון סעליש, עמ' 192-195.
Nagyszollos

פראדיל שיפפר (פרלמוטר)

געגועים לבית

בהגיע אלינו הניצים
מיד הוציאו לשמד.
לכן נפרדתי באיבי מאימא,
אל הרוסים דרכי לי ירט.

הן לזמן קצר נסעתי,
עזבתי ביתי בחשאי.
שהזמן ימשך לא ידעתי,
בל ראות אחיי, אחיותיי.

קיבלתי מכתבים מדאיבים,
"הכוחות מסבל תשים,
עם טף בבית נחבאים,
החיים הם נורא קשים".

בהיות בעולם עוד שלום,
בבית שלו וניחוח...
מאז חלף הזמן כמו חלום.
אך אני לא אוכל זאת לשכוח.

שיר נוף יפה מזעזע
עיירתי הלוא אזכרנה.
אָל אימי מאד אתגעגע.
מי יודע אם עוד אראנה.

גבול הגבולות הוא ה"בוג".
ברוחי שם אעמוד על החוף.
תְּנוּנִי כבר הורוֹדְלָה לשוב.
הקץ כבר לכל זה! הסוף!

מלחמה, מבול גזרות,
שקעה עלינו השמש.
היו ימים אחפשם בנרות,
אך אמצאם כמצוא האמש.

תירגם: מרדכי פריינד

מקור "געגועים לבית": מתוך ספר הזיכרון לקהילת הורוֹדְלָה – Horodlo (1960),
עמ' 236-237.

אריה נוימן

שבת בעיירה

היה קהל הורודלה כיהלום,
ציפו לשבת כמצפים לשלום.
מי שלא היה לו שבת חלילה,
מן הציבור הביאו לו.

כך עזרו לכל אחד,
שלא לבייש את השבת.
בחמישי לשו את השאור,
ולחם אפו בעוד לא אור.

מי יסרב לפיתות עם פרג,
ביום שישי עם הנץ החרס?
אפויות עם בצל כזרועות-ירק,
לעוסות כמצות בקול גרס.

יום שישי בבית, אין אף מקום לשבת.
גיבוב של כלים, שמנים, מגבת.
חלות טריות ולחם, תופינים טעימים.
סימן של ערב-שבת בריחות הנעימים.

בבואך מה"חדר" עוד תגדל ההמולה.
מנקים ומשפשפים ומכל צד איום:
פה אל תלך! כאן אל תעמוד! ובערבוביה כולה
עלול מטאטא להזדקר ולעשותך בעל-מום.

כאילו נגזר לברוח מהבית ולהיחבא ברחוב.
אימא אינה יודעת חוכמות ובלי צחוק על פי רוב:
"קפוץ לתוך הגיגית! זמן להתרחץ!"
מאיצה בי. ובינתיים מגישה עוגת תפוחי-עץ.

עם שקיעת החמה מתמלא הבית גיל ונהרה.
מסביב נקי להפליא, כל נפש יקרה.
פמוטי-הכסף מן הארון על השולחן צגים.
הדלקת נרות וישר לדגים.

שקט בעיירה. אין עוד גוי שיכור.
אין קול שאון ולא קול מגור.
ליל שבת בהורודלה.
עיירת עניים ועשירים, אך יהודים לתפארת.

אין תענוג יותר גדול מבוקר שבת,
לטפס על גבי התנור, להוריד תופינים,
להחביא את העוגות בין הכר והסדינים
וכסוי ראש ופנים לערוך סעודה בלאט.

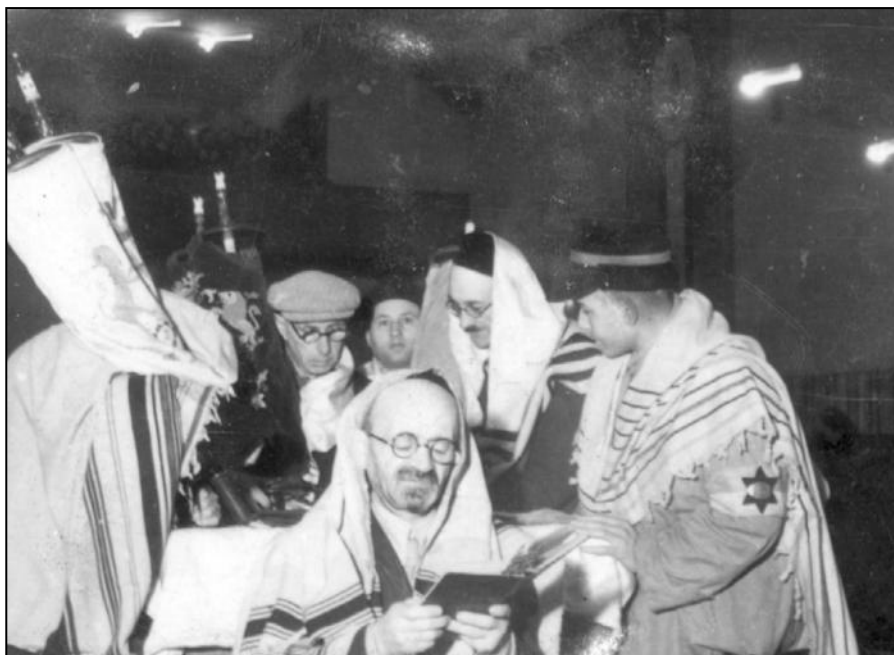
ברחובות אין אפילו צועני לעיניים.
אין גם סמרטוטר, אין שואב מים.
משמים השוק, החנויות סגורות.
אין שומעים סוחר ונשים צעקניות.

יהודים אל בית-הכנסת הולכים להתפלל
לבושים בגדי יום טוב – הכבוד לאל.
ועטופי-טלית עומדים כולם היום.
כל אחד מוצא לו לתפילה מקום.

שבת בעיירה – זה לא דבר פשוט,
בפרט כשפרנסה נחשבה אז לזכות.
אנו בני העיירה לעד מזכור.
באור השבתות ההן תמיד נראה אור.

עובד ותורגם ע"י מרדכי פריינד

מקור "שבת בעיירה": מתוך ספר הזיכרון לקהילת הורודלה – (1960) Horodlo,
עמ' 226-227

יהודים מתפללים בבית הכנסת. גטו לודז' - פולין

ד.ארליך

שיר מהשואה

שנים עברו מאותו היום
אשר בו באה שואה על עמנו לפתע פתאום,
ימים עברו אין מספר
מאז הרג היטלר ימ"ש מזקן ועד נער.
הרג ולא חמל
רצח נפשות עם דל.
קולות ההרוגים מהדהדים באוזני,
תפילתם האחרונה אנה ה' אלוקיי.
קולות אחים שעתה הם גופות,
שאף לא זכו לקבורות.
קולות יהודים,
ילדים טהורים...
אשר התעללות הנאצים בהם הפכתם...
לגדולים...

מתו בידי אם רחמנייה נשואים
ילדים פעוטים !
זעקת אב שכול,
שבבכי מהול.

שאגת אב מחריש אונניים,
 השואל מדוע לי חיים,
 מדוע מתו עלי הכול...
 ועלי עוד מוטל לסבול.
 מדוע לא נלקחתי יחד עם משפחתי,
 מדוע עדיין לא באה מיתתי.
 אוי! מתי שוב אראה שמים כחולים,
 שדות ירוקים, עצים ופרחים.
 מי ייתן והיה זה מחר...
 ולא יותר מאוחר.

מקור "שיר מהשואה": מתוך ספר הזיכרון לקהילת סאמושאוואר-איקלוד והסביבה
 Gherla

"היהודי האחרון בוויניצה"
איש האיינזגרופן יורה
ביהודי הכורע
על שפת קבר אחים
של יהודים שנרצחו לפניו.
וויניצה, אוקראינה,
ספטמבר 1941.

לולה בדר

אייכם?

האם אמת היא כי באה כליה
על אבי, על אימי – בחלד היחידה?
אייכם?

היכן אבקשכם בהגיגי?

הלבבי הפצוע סבל עוד לא די?
האמצא לו נוחם והיכן?
האם אי פעם עוד יותר?
את ידך, אימי, לחבוק
ומצליל קולך המתוק
לרוות נוחם ונחם
בנווה ראשי, בחיקך עד תום?

אבי יקירי, יחידי –
האם ידך שכה יקרו
שאותנו לדרך קשה זו ברכו,
הלעולם כבר לא תניחן על ראשי?
לתשובה אצפה, מי יענני – מי?

שתיקה מסביב – רק תקתוק שעון על הקיר ישמע
וליבי הייגע ודפיקתו אטומה,

ואנו – כבר ידענו
כי לא נקים המצבות
לדמויות האהובות.
ורק לבבותינו היוקדים – אתכם כה אהבו
האם לכם גל-עד חי – ידמו עד יכבו...

תורגם מפולנית, 1942-1943

מקור "אייכם?":
מתוך ספר הזיכרון לקהילות: ודוביצה, אנדריכוב, קלווריה, מישלניץ, סוכא, עמ' 259.
Wadowice

מקור התמונה: מתוך ספר הזיכרון לקהילות קלאראש-Calarasi, עמ' 390.

אלי נצר

ילדות

**כשהייתי בן חמש הייתה כבר המלחמה.
בגיל אחת-עשרה שיחקתי מחבואים עם**

המוות:

הצצתי בו ממסתורי: ראיתי ירויים

בחצרות,

פגרי סוסים על אבני הרחוב

וחיילים רוסים שכובים בשורות ארוכות

לפני כנסיית לסלו הקדוש.

אחר-כך עשיתי מלחמה ולא התחבאתי

עוד

והמוות ראה אותי

ובחר בחזקים ממני

ובטובים ממני.

יש לי מה לספר לבני ולנכדי

את גבורתי היחידה

חיי.

מקור השיר "ילדות":

מתוך "לזכור ודבר לא לשכוח - 40 שנה לכיבוש הונגריה על ידי הגרמנים"
זיכרונות של חברי דליה, עמ' 23.

יקותיאל (קושקה) בויארסקי

סיפורו של נער נוקם

באחד מימי מאי 1942 ראינו והנה העיירה מוקפת בחומת אנשים מזוינים. היהודים ידעו, כי הטבח מוכן. ההורים לא ידעו איך להגן על ילדיהם, המבוכה הייתה קשה מאד. אימי ז"ל אמרה לאבא:

"מוטב שקושקה ילך. יישאר לפחות אחד בחיים".

הם ביקשו מדוד מני-ריבה'ס שעמד לצאת את העיר שייקח אותי. הוא הסכים.

הייתי נער בן 16 בריא והוא הבין, כי לא אכביד עליו.

יצאנו בלילה, הגענו עד טושמנצה, מרחק של 8 ק"מ מוורנובה. נכנסנו לביתו של גוי אחד והוא החזיק אותנו יומיים במתבן שלו. ביום השלישי ביקש שנעזבו. נודע לו כי חסד גויים זה עלול לעלות לו בחייו. הוא פחד. דוד ליווה הלך אל איכר אחר לבקש ממנו מסתור, אנו נשארו במתבן כשמטיבנו יצא וראה, כי אנו נמצאים בתחומו נחרד. הוא היה בטוח שלא רק דוד הלך, הוא התפרץ בחרדה רבה ודרש שנעזבו ומיד.

לא הייתה לנו ברירה ובאותו לילה יצאנו לפגוש את דוד, הלכה אשתו, שני ילדיו שייקע וחונקה ואני הנער. לא ידענו לאן הלך דוד, אך אישהו הגענו לאיכר אליו דוד רצה לפנות, אלא שהוא כבר לא היה והאיכר אמר לנו, כי דוד חזר לקחת אותנו וכנראה שהתעקפנו.

איכר זה סיפר לנו כי חלק מתושבי עיירתנו נרצח ע"י הנאצים ועזריהם. עתה נרגעו הרוצחים ואפשר לחזור לוורנובה. לכן עצתו, טוב נעשה אם ננקוט את דרך לידא כשנשוב לוורנובה. הלכנו אל מטיבנו הקודם ולבנו הרע, שמא לא נפגוש את דוד

בדרך הילוכנו פגשנו קבוצת אנשים ההולכת מולנו. הם נבהלו וברחו, הבינותי שהם יהודים, צעקתי לעומתם: "יידן אנטלויפט נישט? האט ניש קיין מורא!". והם חזרו אלינו. הייתה זו רוחקה דוקשטולסקי, שני אחים שלה ואחותה. הלכנו יחד לפגוש את דוד ויחד חזרנו לוורנובה. באנו לעיר לפנות בוקר.

העיירה עמדה כבר בחורבנה. חלק מתושביה גלה או נרצח. את הורי כבר לא מצאתי. מכל המשפחה נשאר רק אחי הגדול הוא היה בבסטון בעבודה. השמועה על הטבח ביהודי העיר הגיעה לאוזניו והוא נשאר בכפר וניצל. מי יודע לכמה זמן, גם דודי אבא'קה נשאר איתו ושניהם חזרו עתה.

כעבור זמן מה העבירו את כולנו ללידא. נכלאנו שם בגטו, עבדנו בפריקת בולי עץ מקרונות רכבת והעמסתם על כלי תובלה אחרים. דודי היה נגר ושכנו בגטו לידא היה מסגר שעבד במחסני הנשק של הגרמנים. המסגר היה מביא כל יום חלק אחד מרובה, עד שהשלים את הרובה כולו. את הקת וחלקי העץ שבו לא יכול היה להעביר והיה דודי מתקין בנגריה את החלקים האחרים. כך הגענו לרובה שלם ומתוקן.

רקמנו תוכניות של בריחה. הרגשנו, כי קרוב היום בו יחוסל גם גטו זה וטוב נעשה אם נקדים את בריחתנו. רצינו ללכת לערבת נאצ'ה שבסביבת אישישוק. דאגנו להעברת הרובים. היו לנו עשרים רובים. הם היו שארית תקוותנו. הכנסנו את הרובים לחבית הצואה, שיהודי בשם צוקרמן היה מוביל מחוץ למחנה. הוא היה יהודי טוב, את דרכו היה עושה יום עם חביתו לעיר ונהנה ממעמדו הנוח, בכל זאת הוא העביר לנו את הנשק במסירות נפש ליער. אנו יצאנו ליער זוגות, זוגות, ברווח של זמן ומרחק כאילו הלכנו לעבודה ונשארו עם חשיכה ביער, שם הוצאנו את הנשק ממחבואו והלכנו.

הלכנו בלילות. עם בוקר היינו מסתתרים ביער ובלילה חידשנו הליכתנו. ההליכה הייתה קשה ומיגעת בחפזוננו. היו איתנו מספר בנות ממשפחת סטול שבבניאקון, הן עייפו ולא יכלו להמשיך. נכנסנו אל איכר אחד בלילה, הוצאנו את סוסיו והגענו ליער של נאצ'ה לערבה הידועה.

בערבה זו היו משפחות יהודיות מאורגנות באוטריאד לוחם. הם אימצו אותנו תודות לנשק שבידינו. **אני התקבלתי לאוטריאד כלוחם למרות גילי הנמוך.** הייתי נער מפותח, מצאתי חן בעיניהם. אימנו אותי יחד עם כולם והתכוננו להילחם.

בלילה הראשון העמידו אותי לשמירה ביער, הוציאו אותי לאמצע היער, לעוביו והשאירוני לנפשי. היה לילה, הייתי צריך לשמור משעה 10 עד 2 אחר חצות. הזמן נמשך יותר מדי, חשבתי כי שכחו להחליף אותי, סרתי הצידה, שכבתי

ונרדמתי. כשבאו להחליף אותי לא נמצאתי בעמדתי, ישנתי עמוק, אך הרגשתי בחוש, כי באו והתעוררתי. אחד ממחליפי רצה להסגיר אותי למפקדה, אך השני אמר לו: " שים לב, הוא עוד ילד, ילמד עוד, נעזוב אותו".

למחרת קרה מקרה דומה, שני בחורים אחים, שעמדו בשמירה ואחד מהם נרדם במקום שמירתו, המחליף שמצא אותו ישן הסגירו למפקדה ולמחרת עם בוקר העמידוהו במסדר מחוץ לשורות והרגוהו בירייה לעיני אחיו. הדבר זעזע אותי. חשבתי, מה זה, גם כאן הורגים יהודים? אך נשבעתי לא לישון עוד.

מאז נחשבתי לאחד מן השורה, הוטלו עלי תפקידים. עליתי בתפקידי וחיי ביער עברו עלי במלחמות עם גרמנים וחבלות במאמצם המלחמתי, בתחבורתם, בתקשורתם והייתה לי הרגשה טובה מאד.

פעם בשעות של לפני שחר הופיע אוירון גרמני וצילם את המחנה שלנו ולמחרת הובא למקום צבא גרמני, ראינו אותם מרחוק. הם הלכו כעדר צאן, נדחקים אחד אל השני, צמודים, צמודים כחומה חיה נראו לי. הם הסתער עלינו במאות, פתחנו עליהם באש. התפתח קרב. שילמנו בקרבנות מספר, אך מהם נפלו רבים מספור. בכל זאת נאלצנו לסגת מחוסר תחמושת ומעדיפותם המספרית. נסוגנו ליער בקבוצות מאורגנות שהתפזר ברחבי הערבה.

באחד המקומות ביער זה פגשתי את ינקהלי קוניחובסקי בן עירנו. הגרמנים עקבו אחרינו. נדדנו ממקום למקום רדופי מצודים ומותשי מפגשי מוות והתנכלויות. יצאנו כשידינו על העליונה. בחסות היער היינו אנחנו החזקים, אלא שאז הופיעו הפולנים הלבנים. היו בהם גם מאנשי הסביבה והמלחמה הייתה לנו פנים ואחור, שוב לא היינו שליטים יחידים ביער. קרה וקבוצה בת 6 אנשים משלנו נשלחה להביא אוכל למחנה. נתקלנו ב-200 פולנים, בבית הראשון הבחין השומר שלהם, הוא צעק אלינו "לעמוד ! מי זה ?" ומיד ניתכו עלינו יריות, הספקנו להרוג את השומר, אז יצאו הפולנים מפינות שונות. הלילה היה חשך והם יצאו בעשרות. הרגנו מהם רבים, אך נאלצנו להסתלק.

חזרנו למחנה ללא אוכל ובאותו לילה נאלצנו לעבור למקום אחר. עברנו לערבת לפצ'יונקה שליד נהר הנימן. היה זה מרחק רב ועשינו אותו רעבים ועייפים, תוך מספר לילות כשביום אנו נעלמים ומסתתרים.

יום אחד התעוררנו ואנו קבורים מתחת למעטה עבה של שלג ואנו לא מוכנים לזה. מצבנו נעשה קשה. החורף הטיל מעמסות נוספות באוכל, בלבוש ובמגורים. קשה הייתה בעיית ההנעלה וקשה מכל-הטלטולים התכופים. **מלחמת הנקם שלנו** הייתה מלווה מלחמת קיום קשה, יש אנשים שרשמי המלחמות, הקרבות, הפעולות המלחמתיות והחבלניות שלנו העמיקו מעניותיהם בלב ובזיכרון, אני משום מה זוכר את קשיי הקיום יותר מכל, בהם אני רואה את רוב המאמץ של המציאות הפרטיזנית ובכך חלקו של החורף היה רב. כנער הייתה בדידותי בחורף עמוקה יותר, הרעב תכוף יותר והקור נסך ייאוש בהיותו אויב מתמיד ומתיש מאד. באחד הלילות נשלחנו לסיור לבדוק את הדרך ללפצ'ינסקי, בערבה האינסופית הזאת עברו פסי רכבת, שנשמרו על ידי הגרמנים בקפידה. כשעברנו נתגלו לעינינו 4 נאצים שפתחו עלינו באש מקלעים. אנו חיסלנו אותם, אך נאלצנו לשנות כיוון, עברו עלינו 8 ימים של מארבים ומלחמות פנים אל פנים ונפלו אנשים מתוכנו, אולם חללי הגרמנים ונפגעייהם היו מרובים והתנחמנו בזאת.

ללפצ'ינסקה הגענו רק 8 יהודים. נקלענו לחטיבה רוסית, נתקבלנו כלוחמים. בחטיבה זו לא עבר יום בלי התנכלויות לגרמנים, לתנועתם ולאנשיהם והקרבות תכפו מיום ליום, הרוסים ראו בנו לוחמים חדורי רגשות נקם חזקים ואנשי קרב חריפים, לכן הטילו עלינו משימות קרב וחבלה יום יום. מארבינו היו מוצלחים, הרגנו בהם יום יום ופגרים גרמנים לעשרות הושארו בשדות לריקבון והרתעה, נעשינו מומחי מארבים. כל יציאה שלנו הייתה התפרקות טובה למועקת הנקם שדיכאה אותנו. פרט לזאת היינו נשלחים לסביבות ג'טיל להורדת רכבות, כאן הרוגיהם היו מרובים מאד, לעשרות היו נופלים הנאצים הפחדנים, כל גבורתם בגטאות נתנדפה כשעמדו מול לוחמים ויערות.

בסוף 1944 הייתה כבר גרודנה משוחררת וכן גם חלק מסביבתה. מפקד חטיבתנו שעמד בקשר "אווירוני" עם הסובייטים חילק אותנו לפי הוראותיהם למספר קבוצות, יצאנו לאגוף את הגרמנים ולחסל "כיסיהם" שבדרך. הלכנו לכיוון סקידל שם עמדנו להיפגש. ביחידה שלי השתתף מפקד החטיבה **והוא מינה אותי בן ה-18 בסך הכול לסגנו וממלא מקומו**. עברנו את הנימץ בסירות, הגענו למקום בו עוברים פסי רכבת. אל הפסים היו מוצמדים חוטים עם

מוקשי נעל, כשרצינו לפרקם התפוצצו אחדים ופגעו באחדים מאנשינו. לפנות בוקר הגענו ליער.

אם זה בגלל הדי התפוצצויות, או מפני שאיכר אחד הבחין בנו וסיפר זאת לגרמנים, הם הופיעו עם בוקר. השומר שלנו הבחין בהם. הם הלכו צפופים צפופים, חדורי פחד שאין להסתירו. הוצקנו לפני שהם הספיקו לפעול, פתחנו ביריות והשכבנו עשרות מהם. הם ברחו, אולם מאיתנו נפלו אז שלושה חברים יקרים.

כעבור יומיים נפגשנו עם האוטריאד, באוטריאד היו אלה **ימי נקם ומעש**. הגרמנים היו במצב של מנוסה כללית, כל יום הביא גלים בורחים מהם ואנו נאלצנו יום יום לשקד על הריגתם. יום שמנו מארבים להם ויום יום הרגנו בהם עשרות ומאות. לי נראים ימים אלה, **כימים שבהם מצאתי סיפוק-מה בנקמתי מרוצחי משפחתי**.

בסוף שנת דצמבר 1944 השתחררנו.

הגענו לוורנובה כאנשי נ.ק.וו.ד. נשלחנו לכפר רחוק כ-20 ק"מ מעיירתנו. הוטל עלינו לאסור שני פושעים פולניים משתפי רצח עם הגרמנים. נסעו איתנו עוד 2 רוסים. היינו 8 איש ולקחנו 2 איכרים עם רתימותיהם. אמרנו להם לאן לנסוע ונסענו. כשהגענו לחוטור היעד, ראינו אחד רץ מאחורי הבית בכיוון לבית. משהו קרה ואנו לא הגחנו בכך. אחד העגלונים גם הוא פולני רץ להזהיר את אחיו, צעקתי שיעמוד, משלא נשמע לי הרגתיו, אולם אז כבר נגלו לנו 6-7 פולנים מזוינים במקלעים והם ממטירים עלינו אש צפופה. לא הייתה ברירה, השלכנו את עצמנו לבור שלידנו. התפתח קרב, כשאנו חסויים בבור והם מצוידים בנשק עדיף. הרגנו אחדים מהם, אך נאלצנו לסגת. בנסיגתנו נשאר חבר שלנו בידיהם. היה זה הקורבן האחרון שראיתי במלחמה זו.

* * *

מקור "סיפורו של נער נוקם": מתוך ספר הזיכרון לקהילת וורנובה - Voronovo, עמ' 119 ואילך.

שרה אליצור-ריטוב

חלום חלמתי

החלום חלמתי, כי ניצלתי
מרוצחי עמי? לא!
הן ראה ראיתי איך נשדדו
אבי ואחי מאתי.

מלחמת דמים איומה
התלקחה במזרח האדום
וכל הפמליה של מעלה
החרישה ותידום.

שמש במרום ליטפה בחום
עת מחנה האויב היכה באון
את השבויים מבני העם,
החף מפשע גדול וקטן.

הסתער האספסוף כחיה מיער
על המנודים והחלשים ומרובי-הצער
בטרם השיג את טרפו, חמתו בו בער
נהם ושאג בשלפו חרבו מתער.

היכה ימין ושמאל מבלי לחמול
את הילדים הפעוטים שבכו בקול
ואת הזקנים שנרמסו בחול,
ויגדל קצפו לא חשב לחדול.

תלך לכל הרוחות
יהודי נבזה מכל האומות,
שרו, רקדו במחול השטן
עד לא יישאר מכם זכר של עם.

כך היה היהודי טרף לפריץ חיות
כלבים הסיתו עליו במאות
ויקרעו נתחים מבשרו החי –
ודם נקי נשפך עד בלי די...

בחללי עמנו נתעשר העולם
ובדמם הפרו אדמתם.
מתי ישיב לצריו הנקם?
אדון העולם יוצר האדם?

ילדים קטנים העמידו בשורה
על יד הבורות הפתוחים במערכה
לעיני האימהות השמידום ברציחה,
גוגולת בגולגולת על הסלע נופצה.

לב האם נקרע
הדמע נבלע
בתוך הנפש הפצועה,
יען כל הבכייה אסורה.

ובקעו הדמעות ועלו מבפנים
אל לב השמים וצבעם האדים
ויישא הרוח את האנחות
מהלבבות העצורים.

ושאלה אחת את המוח נקרה
על מה ולמה גורלנו הרע?
מה פשעו הפעוטים הקטנים?
למה נסגרו שערי הרחמים?

העיניים נשואות למרומים
אי שם בעולמות העליונים,
תרו, ביקשו עיניים לאלפים
את מלך מלכי המלכים.

ומתן צפייה ותעייה
נאבדה התקווה
כך נרצחו גם האימהות
ואין מי שיקונן על ההרוגות...

דם קדושים ירד תהומות
דם טהורים עלה מהבורות
פרץ כמעין והשטיפ שדות
בגוויות אדם נמלאו יערות.

קול אחיי בוקע מתוך הדם,
מתי יקיץ הקץ –
למשחיתי העולם?...
נקמה, נקמה תובע הדם!...

מקור "חלום חלמתי": מתוך ספר הזיכרון לקהילת טלז, עמ' 354.
Telsiai

א.מלמד

געגועים לבית

בהגיעם אלינו הנאצים
מיד הוציאו לשמד
לכן נפרדתי באיבי מהוריי
אל הרוסים דרכי לי ירט.

הן לזמן קצר נסעתי
עזבתי ביתי בחשאי,
שהזמן ימשך לא ידעתי
בל ראות את הוריי ואחיותיי.

קיבלתי מכתבים מדאיבים,
הכוחות מסבל תשים
עם הטף בבית נחבאים
החיים הם נורא קשים.

בהיות בעולם ענת שלום
בבית שלו וניחוח
מאז חלף הזמן כמו חלום,
אך אני לא אוכל זאת לשכוח.

שיר נוף יפה מזעזע,
עיירתי הלוא אזכרנה,
אל משפחתי מאד אתגעגע
מי יודע אם עוד אראנה.

מלחמה, מבול גזרות,
שקעה עלינו השמש,
היו ימים אחפשם בנרות,
אם אמצאם כמצוא השמש.

מקור "געגועים לבית": מתוך ספר הזיכרון לקהילת יוזפאץ - Jozefow, עמ' 258.

מאיר בקר

הגטו בלנוניץ ובריחתי ממנו

(סיפורו של ילד)⁶

עשרת הראשונים

ילד הייתי, כבן שלוש עשרה, כשנכנסו הגרמנים העירה. לנוביץ הייתה גוססת מבחינה כלכלית ויהודית כשהיו בה הרוסים, הורינו היו מדוכאים ומיואשים, אך לנו הילדים הם הביאו שמחת מה, היו נשפי ריקודים, היו מועדוני נוער, תזמורות ופתאום נדם הכול.

עם לכת הרוסים נתרוקנה העיירה מהנוער הפעיל. נשארו בה רק זקנים וילדים. כך מצטיירת עיירתי בעיני אז.

כשנכנסו הגרמנים ב-1942 דימו היהודים מצד אחד להגיע אומנם לסבל אישי, לזה היו רגילים, אולם תקוותם הייתה, שחיי הדת והיהדות יוחזרו למצבם הליגלי, וכמעט שברכו על עזיבת הרוסים.

תוך ימים ספורים ראו, כי טעו. בין הגרמנים היה אחד בשם ריכטער. גוי אכזר שנהנה סדיסטית מסבלם של אחרים והוא משוטט ברחובות ומכה כל יהודי,

⁶ מתוך ספר הזיכרון לקהילת לוניניץ - Lannivtsi, עמ' 69 ואילך.

שנקרה בדרכו מכות רצח. הוא ריכטר זה בישר בכך, כי היהודים הופקרו והועמדו מחוץ כל הגנה.

בשבת הראשונה לבואם אסרו הגרמנים עשרה יהודים, חבשו אותם בבית הסוהר, שעשו בעיר בחנות המרתף של פני בורשטיין וכעבור ימים מספר רצחו אותם. בין העשרה הראשונים היה מוטל "מלמד" שפיזמן, עוזר בן יידל קיסקוביצר, יצחק מלמד, משה קופץ, עזיאל רבין ועוד. היו אלה מיקירי לנוביץ ומאסרם דיכא את העיירה דיכאון של חוסר אונים וייאוש.

הגטו הוקם

ביום 28 בפברואר 1942 הוקם הגטו בעירנו, הקימוהו היהודים עצמם תחת פיקוח של שוטרים אוקראינים. אינני יודע היכן לקחו את החומרים להתקנת הגדר, אך אני זוכר, איך סחבו קרשים ולוחות מכול הרחובות. תוך ימים ספורים עמד הגטו. חומת לוחות סגורות ומסוגרת, בגובה של 2 מטר וחצי עד 4 מטרים וכל תושבי לנוביץ היהודים נדחסו בגטו. פרט להם הובאו בימים הראשונים לקיום הגטו יהודים מבילחורקה, מקטרבורג וגם מקרמניץ ונדחקו אלינו. היו גם פליטים אחדים, שנשארו מרוסיה ומגבולות פולין-גרמניה, שמצאו אצלנו מקלט, בהאמינם כי אצלנו הגרמנים לא יגיעו.

הגטו הקיף את הרחובות טרגובה (בית רפאל קרפמן ובנימין ישפה) משם הקיף את ביתו של חנא ראובן טייכמן, יוסף טוורמן וישעיהו ויטלשטיין (בבית הספר הפולני הישן שוכנה המשטרה היהודית), רחוב אוגרודובה והרחוב שנמשך ממשעה שטיינברג (הצולע) עד מיכל גולנדר.

מספר החדרים ברחובות אלה של הגטו היה מצומצם, ובכל דירה הצטופפו חמש שש משפחות, שהן 25 נפשות בממוצע.

לגטו הורשו היהודים להכניס רק מה שיכלו לקחת עמם ביד ונוצר מצב, שמשפחות שלמות לא היה להן על מה לשכב, מה ללבוש והאוכל שלקחו הספיק בקושי לשבוע שבועיים.

מהיום הראשון של הגטו התחילו היהודים להרגיש רעב. אנשים התנפחו מחוסר מזון וגוועו מרעב. יום היו מתים אנשים, איש לעיני רעהו, בעל לפני אשתו, אח לעיני אחיו, מבלי יכולת להושיע.

לפי פקודות שהוכרזו עליהן מדי יום מחדש, אסורה הייתה התנועה מהגטו ואילו, פרט ליציאה לעבודת הכפייה והשיבה ממנה.

אחרי מספר שבועות ניתנה פקודה האוסרת גם את התנועה בתוך הגטו בשעות הערב והלילה. לכאורה לא היה בכך שינוי, אולם אז בגטו היה הבידור היחיד ליהודי ההליכה מרחוב לרחוב, לראות פרצופים אחרים, לחטוף שיחה ומשנאסר הדבר נעשו החיים קשים ביותר, והאוקראינים עמדו בתצפית והקפידו מאד שלא תופר הפקודה.

היודנראט והמשטרה היהודית

עם הקמת הגטו החלו הגרמנים לקחת יהודים לעבודות מחוץ לעיר. יום יום היו יוצאים עשרות גברים ונערים לעבודה, בעדה קיבלו מכות נאמנות, מבלי ליהנות אפילו מפרוסת לחם יבשה או לחה.

לנוחיות עצמם ארגנו הגרמנים יודנראט. את הפעילים בו עוד אזכור. היו אלה ירוחם פורמן, אברמוב, פליט מקטוביץ ויהודי גרמני אחד, ששמו לא ידעתי כי קראו לו היהודי מגרמניה, הוא היה גר אצל לייבל צלקס לפני בוא הגרמנים.

על היודנראט הוטל לספק כוחות עבודה לגרמנים ומצבם היה אומלל ביותר. הגרמנים הקימו גם משטרה יהודית, שהייתה צריכה לסייע בידי היודנראט להכריח יהודים לצאת לעבודה וכן לאלץ יהודים לתת מפעם לפעם מכסות כסף, כופר נפש שהטילו הגרמנים על לנוביץ מפעם לפעם.

פעם דרשו הגרמנים מכסה של בחורות "צעירות ויפות". יהודינו, הורינו האומללים ידעו את פשר הדרישה הזאת והציעו לגרמנים כופר נפש רב, לפדות את בנות ישראל מהביזיון ומהחרפה הזאת. מגבית זו נעשתה בהתנדבות, שאין רבות כדוגמתה, אך היטלים כספיים אחרים נעשו בקשיים רבים וצער השוטרים היה גדול מנשוא.

מפעילי המשטרה זכורים לי: רפאל קארפמן, הרשקה חייקיס (לאשעק), עזריאל ברודסקי, מוטיל קרפר, יחזקאל וויצמן ואחרים.

אני כילד בן 13 נלקחתי גם כן לעבודה, עבדנו בהעמסת סלק סוכר בעונתו. העבודה הייתה קשה ונעשתה בפיקוח נוגשים אוקראינים מזוינים, שהיו מכים בעד כל התרשלות. בגנבה היינו מכרסמים חתיכת סלק וניזונים מזה. נראה לי, כי אנו היינו המאושרים מכולם. איתי עבדו הרבה ילדים ונערים. עבדנו בבורסקוביץ. ביום שני היינו יוצאים לעבודה ובשבת חוזרים. אלה שעבדו בעיר ובקרבתה חזרו ערב ערב לגטו והמשטרה עשתה חיפושים בבגדיהם, שמא הבריוח חס וחלילה פרוסת לחם איתם.

בבורסקביץ היו מספר יהודים שהתפרנסו מהטחנה הגדולה ומהדייג. בכלל היה זה כפר עשיר והיו בו כמה משפחות. כשבאנו שמה לא מצאנו אף יהודי, אחר כך נודע לנו, כי כולם נרצחו על ידי האוקראינים.

לרובנה וחזרה לגטו

כל פעם שנסעתי לבורסקוביץ היה תוקף אותי פחד, שמא ירצחו אותי האוקראינים המקומיים, ללא משפט ומבלי שהורי ידעו על כך, אך מה יכולתי לעשות, נקראתי והלכתי.

פעם נדרש היודנראט לתת נערים לרובנה לעבודה. התנדבתי ויצאתי יחד עם עוד עשרים איש. רציתי להתרחק מלנוביץ, עירתי האומללה, בתקווה שאנצל בריחוק ממנה ביתר קלות.

ביום הראשון לבואנו אספו יהודים למרכז העיר והכריזו, כי נתגלה מגיפה וכולם חייבים לקבל זריקת חיסון ומנע. כ-18,000 יהודים, איש מהם לא שב העירה, כולם נרצחו בו ביום.

אנחנו עבדנו אצל גרמנים אזרחים, שהיו שם מלפני המלחמה, או שבאו שם זה מקרוב. הם ניהלו מפעלים ונהנו מעבודת חינם שנתנו להם אחיהם השליטים. בימים הראשונים היה בא אלי דודי, יעקב בקר שגר ברובנה, ברחוב ווליה, אחרי זה נעלם. מפי היהודים שם נודע לי, כי הוא ובני ביתו נרצחו ביום אחד באקציה קטנה שנעשתה שם.

מרובנה לא עלה בדעתם להחזיר אותנו הביתה והגעגועים על הורי גברו בי מאד. בלילות בכיתי מרוב געגועים והחלטתי לברוח ללנוביץ ויהי מה. הדבר היה כרוך בעונש מוות, אך מה יכולתי לעשות? הרגשתי, כי לא אעמוד בגעגועי וברחתי. אני חושב, כי את הדחיפה הסופית נתנה לי הידיעה, כי כל יהודי הסביבה ברובנה נרצחו.

בליבי קוננה והעמיקה הרגשה קשה מאד של בדידות מפחידה. ללנוביץ הגעתי בשלום, ובעיר אף אחד לא הסגיר אותי, האחוזה בעיר הייתה טרגית מאד, אך נאמנה מאד.

את הגטו מצאתי מדולל מאד. רבים מתו, רבים נהרגו ונרצחו בראש חוצות ובעבודה. מיד לבואי רצחו את שני האחים נפתלי ואלעזר וינר, את זלמן פרנס, את מיכל איציק שמואלס, ומספר פליטים מרוסיה שהתגוררו אצלנו.

בין תושבי הגטו היו מחלות וחלאים ולא היה רופא ולא תרופות. את ד"ר לוטוואק המתבולל-הפולני, המתנכר, העבירו לקרמניץ ושם ירו בו. המצב היה איום, אך טוב לי שאני ליד הורי.

הטלאי הצהוב והלב הדוי

בינתיים הוצאה פקודת הטלאי. כל יהודי היה צריך לענוד 2 טלאים צהובים. אחד על מרכז הגב והשני על צד שמאל של החזה, אל מול פני הלב. בימים אלה הסתובבתי בגטו בסתר וכל פעם שלקחו לעבודה נאמר לי להסתתר, שמא ייודע דבר בואי מרובנה. התבוננתי אז בנעשה והוא היה למעלה מיכולת אדם לתארו. אין עומק כזה של אימה וחידלון, שיש להם הגדרות לשוניות באיזו שהיא שפה ולשון.

יחס האנשים בגטו היה כולו אדישות, אפילו מריבה קטנטונת אחת לא פרצה ולא הייתה. הייתה מין ותרנות מופרזת של ציבור נואשים, שהרזיגנציה שבנפש נוטלת כל חשק של רצון. ואחד הודבק מהשני. הרבנים בגטו התהלכו כצללים. הם היו מיותרים, חדלי מעש ואמונה. יהודים לא התפללו ולא הרגישו צורך בכך. היו כאלה שהתפללו ביחידות, אבל הם היו מעטים וגם אלה מהזקנים ביותר. היה מקרה בראשית הגטו, שתפשו עשרה יהודים בשעת תפילה בציבור, שהתכנסו לעילוי נשמתו של מת, שהיה יקר להם וכולם הוצאו להורג בו במקום.

ילדים ונוער בגטו

הילדים היו מדוכאים גם הם ומשועממים, יש והיו משחקים משחקים שקטים במחתרת. סוף סוף ילדים, אך הם הוזהרו על ידי הוריהם מפני הסכנה שבדבר. היו מקרים שילדים היו מחפשים להם עיסוק, שישתיק את הרעב התמיד בבטנם ולא נמצא להם. גם הם הותקפו אדישות מופרזת וחוסר עניין בכול.

גדול היה גם סבלם של בני הנוער, נערים נמשכו לנערות. לרגע נמצא עניין להם, אך משהו הרתיעם זה מזאת והם התפזרו בשקט, אדישים איש לרעותו, הכול נבל, כל רצון קמל לפני התפתחותו.

מצבי נעשה קשה ביותר, משום מה הייתה בי תסיסה משונה. רציתי לחיות ורקמתי מזימות איך להינצל, לברוח מהגטו לא העזתי. ידועים מקרים ששכנינו הטובים מאתמול, האוקראינים תפשו והסגירו יהודים מכול הגילים שמצאו. בין כול האוקראינים נמצא רק סאמאלצקי שהסתיר אצלו והציל את ישראל ברודסקי. הוא היה אחד ויחיד. היה עוד שני מענטאך שהסתיר אצלו מספר

יהודים, אך משנודע הדבר לשכניו, הלכו והלשינו עליו בפני הגסטאפו והם הוצאו ממחבואם ונרצחו כולם.

מן המפורסמים ברוצחים האוקראינים היה בנו של באטנקו ומישקה בנו האמצעי של הרוץ הנפח. שני אלה הקימו בית קברות משלהם ליד "שבעת-המעיינות". שם נמצא קבר אחים בנוסף לקברות האחים, שהגרמנים השאירו אחריהם. פחדתי לצאת. חששתי לצלול לתוך מצב של אדישות. בונקרים לא היו אצלנו. אהרון מילמן הקים לו מחבוא בבית חמיו, שלום ויסמן ולא חנכו. הוא התמלא מים וילדו הפעוט נפל לתוכו וטבע בו. הדבר גרם למותו של שלום ויסמן, אשר אהב את נכדו מכול. ימים מספר אחריו מת הסב ויד ביגון שאולה. לא ידעתי גם מה נעשה מחוץ לגטו. העיירות נותקו אחת מהשנייה. לא היה קשר בין הנצורים. כך המשכתי במאמצי הנואשים עד ערב ראש חודש אלול 1942.

הגטו נסגר

אותו בוקר סגרו את שערי הגטו ולא נתנו לאיש לצאת. ארבעה ימים היינו סגורים ומסוגרים, מבלי לדעת מה צפוי לנו כל רגע. מבחוץ נשמעו יריות בודדות. כל ירייה ידענו עולה בנפש אדם יהודי. הלב רטט ופחד, ואני כולי החלטה להינצל. להינצל.

בראש חודש אלול, בשעה 8 בבוקר, הוציאו את כל תושבי הגטו עד אחד והובילום תחת משמר מזוין של אוקראינים ומספר גרמנים אל בית הקברות. שם היו כבר כרויים שני בורות, אחד מהם היה בגמר כרייתו. מספר אנשים לבושי לובן עמדו וסיימו את החפירה. ראיתי אותם, אך לא אדע מי היו ולמה עשו מלאכה טמאה זו במדים היגייניים וצחים כאלה. בדרך ירה אוקראיני אחד ברבי אהרולי רבין. אני לא ראיתי זאת אך בשורות נמסר הדבר.

החיסול הסופי של יהודי לנוביץ

האוקראינים ערכו את הגברים לחוד ליד הבור הראשון ואת הנשים והילדים ליד הבור השני, שכרייתו נסתיימה בינתיים. את הגברים הפשיטו ערומים לעיני נשותיהם וילדיהם. כשהופשטו כולם העמידום עם הפנים לבור, ומולם האוקראינים והגרמנים מזוינים וערוכים לירי. לפי פקודה ירו המזוינים באנשים האומללים. בפניהם ירא שיראו את המוות בעיניהם. כשהם נופלים לבור גוחנים

וצורחים. אחרי זה ניגשו לעשות אותו דבר לנשים והילדים. גניחות הגברים בקעו עדיין מתוך הבור. הן לא נתנו לי מנוח ובישרו לי את מותי הבטוח. נותרתי בזינוק-חתול אחד משרותנו וברחתי אל הקמה הגבוהה. הם לא הרגישו בדבר, הקמה הסתירה אותי, היא הייתה גבוהה מקומתי הגומדת מרוב סבל ורעב. ברחתי. במרחק שמעתי את מטח היריות, ידעתי, כי בינתיים ניתנה ארכה לחיי. מי יודע לכמה זמן.

ברחתי

מהבורות, מהמוות ברחתי, רצתי 35 ק"מ בשדות קמה ושלף, בכוון לא ידוע לי בכלל. הגעתי לכפר בשם קושלק, ליד הגבול עמד הכפר. הגבול הרוסי הזמני. בשדה עמד אוקראיני ואשתו וקצרו את תבואתם. כשראו אותי נכמרו רחמיהם. הם נתנו לי מגל בידי, לא שאלוני דבר. איתם עברתי את הגבול, מהשדות שבצד זה אל ביתם מעבר לגבול. אבל לישון בביתם לא נתנו לי. בכל זאת ישנתי באותו לילה אצלם, מאחורי גדיש של תבן בחדרם. כל הלילה בכיתי בהקיץ ובשינה. רגליי הפצועות והחתוכות מן השלף החד כאבו לי מאד. בכיתי מאד, נדמה לי שבכיתי מכאב. היתר נעלם תחת ההלם, בו הייתי נתון.

עם בוקר ידעתי כי עלי ללכת מכאן. הגעתי למֶעֶדִין. פעם היה זה כפר פולני והיהודים שלו היו באים אלינו לקנות פרות. הכרתים, הם הלינו אותי בביתם, למחרת אמרו לי ללכת. היה זה יום שבת קודש, קמתי והלכתי. הם כיוונו אותי לפודוולוצ'יסק הקרובה לכאן. בדרך, בצאתי מהכפר ירד גשם שוטף, נרטבתי עד העצמות. חזרתי, הם ריחמו עלי. נשארתי אצלם מספר חודשים. הם הטימו אותי בעליית גג אחת והיו מביאים לי אוכל בתור.

באחד הימים הגיעו לשם הגרמנים וריכוזו את כל היהודים בגטו סמוך. ראיתי כי אין לי אוכל, ידעתי כי הדבר קרה, ביום רעבתי ללחם ובאמצע הלילה ברחתי לפודוולוצ'יסק.

שם מצאתי את לייזר קלמצ'יק בנה של חנה שכנ'ס, הוא ידע כבר הכול על לנוביץ. בעיירה זו היו רוב היהודים כלואים בבתי סוהר. התחבאתי בבית המדרש ומשם ברחתי בלילה לזברז'.

בזברז' היה מצב משונה, לא היה אז גטו סגור שם, אך היהודים היו מרוכזים ברובע אחד והיודנראט היה מוציא לגרמנים מכסות יהודים לעבודה. הם תפשו אותי והובילוני לעבודה כביכול. בדרך לתחנת הרכבת נודע לי, כי מוליכים את כולם לאושוויץ. ברחתי והסתתרתי בבית המרחץ, בדוד האדים. כשנדם הכול ברחתי לטרנופיל.

לייזרנה.

לבובריק.

לחודורוב.

בלילות, בקרה, ברעב רצתי כחיה רדופת שואה. בחודורוב היו כל היהודים מרוכזים ליד תחנת הרכבת, בה הובילו לכאן לבית החרושת לסוכר את סלק הסוכר. רבים מדי היו המרוכזים, חסרו קרונות שהלכו לאושוויץ.

ברחתי לסקאלה, האמנתי בבריחות. ליוותה אותי ההרגשה, כי מי שבורח מצליח.

הגעתי דרך סקאלה אל לאוואצי'נה בגבול ההונגרי. שם נתקלתי ביהודי אחד רדוף אימים כמוני. התחברנו, הסתתרנו מתחת לקרונות. שכובים על בדי הסרנים והרכבת הביאה אותנו למונקאץ'.

כשיצאנו ממחבואנו תפשו אותנו שוטרים הונגריים. הם רצו להחזיר אותנו לפולין. במקום השילוח היו הרבה יהודים להישלח. אווירת פורענות עמדה בול. אחדים מהם חתכו להם ורידי ידיהם מייאוש, מאימי המוות החוזרים.

ברחתי משם לבודפשט. כאן הייתה קהילה מאורגנת. הקהילה ריכזה אותנו במחנה מרוכז לאנשי חוץ-לארץ.

ב-1944 יצאתי את הונגריה כמעט בגלוי, כדי להגיע לרומניה. כשהגעתי לגרוסוורדן בגבול הרומני-הונגרי לא ידעתי איך לעבור את הגבול, אמרו לי, כי שם ישנם איכרים הונגריים, אשר מברחים גבולות תמורת תשלום ותשלום לא היה לי. חיכיתי למקרה. הגעתי אל מבריא אחד והוא אמר לי ללכת אל אישה אחת הנמצאת שם. באתי אליה. הייתה זו אישה יהודית מקרקוב בשם טייכטר.

היא עמדה עם שלושה ילדים ולא יכלה לעבור את הגבול, אלא אם משהו יעזור לה לשאת את הילדים. התנדבתי לדבר. היא שילמה בעדי וברוך השם עברנו את הגבול. למזלנו הביש החל הילד הקטן לבכות. היה זה לפנות בוקר. הוא נעור משנתו והחל לבכות. נתפשנו על ידי משמר הגבול רומני.

הובאנו בפני המפקד בבליניש הוא העביר אותנו לארד, שם שילמה לו הקהילה כופר נפש.

נסענו לבוקרשט, שם הייתה פעולה ציונית, מישהו עסק שם בהעברת יהודים לישראל.

יצאו שלוש ספינות מקונסטנצה לישראל, אחת בשם מסקרה, השנייה בשם מרינה והשלישית – בולבול. הרומנים ליוו אותנו בשתי אוניות קרב עד קצה המים הטריטוריאליים. בים הותקפה בולבול על ידי הגרמנים וטבעה. מכול היהודים שבה נשארו רק חמישה. אספנו אותם בים.

כך הגענו לשראל. אני יצאתי את המדינה אחרי שלחמתי בשורות צה"ל. מכירתי גברת טייכטר נשארה בארץ. שני בניה הגדולים נשואים כבר.

ילדים בפולין משחקים שחמט

יעקב נתנאלי-רותמן

מחרוזת עצבות לסניף ולשמונה מאות ילדים שנספו ביום אחד

א.

היום הייתי בדובנא העיר,

איי דובדבן צנוע

בגן ביתנו גמל פריו –

באודם דם צבוע.

גינת ביתנו הגלמודה

כל רעש לא העירה, אף-כי לאור לבנה פגומה,

כברזל קלוי הזהירה.

רק עץ הדובדבן בער –

בלהוט ענבי הורד,

רק הוא בודד פה השתלהב,

כנס זועק למרד.

ב.

בדובנא העיר, על נהר איקוה,

כלתה משוק הרגל,

בתי היהודים הוצתו באש –

עשן האביר, כדגל.

של אשמדאי, המקדיר זבול,

לכל ענות פורע –

של גרמני מנתז ראשים

בצרורות של תת-מקלע,

של גרמני, המריץ יחדיו

תינוקות למטר מתכת.

איתם הורץ גם סניֶלָה –

ולא הירבה ללכת...

ג.

הייתה לו יד לסניילה

ונשמת פייטן זורחת,

יצא לחוץ, נטל קצת גיר –

ותבל עלתה פורחת...

נטל פחם ובהדר שפם

פילסודסקי חי הופיע,

על פני הכביש וכה קסם

כיוסף – ובלי גביע...

אז אצו-באו דוד וסב,

ושכנתנו מלכה-אתי,

צופים, תוהים לפלא זה,

צויר ביד ילד פתי...

והיה ברמוז פרי רענן,
בעיני גנב פיקח,
מעל בדי הדובדבן
לכל עובר-אורח.

ומן ה"חדר" נישאה שירת
"אקדמות מילין", כהבל החם
העולה משדות הבר
אחרי יגיעה וסבל.

מבית האב, מחדר הרב
יצא לבדו לשיח
נתנאל הקט, פרח לרום
ואל בין עבים הגיח.

נטל איתו אל בין הרקיעים
מכחול טבול בצבע,
כאשף העלה לשמי מרום –
טירה, נהר וגבע.

של דובנא העיר והפרברים,
פנטליה וחורשותיה,
ואנדרלמוסיה של היריד,
ההומה ברחובותיה.

ובית-הכנסת עם ארון הפז,
ולהבדיל – סובור התכלת,
בו יום ויום הפעמונר
מבמבס פזמון-איוולת.

וביניהם גם דובדבן
ומתחתיו עוד שניים –
ומעל לכול נושאי ביכורים –
העולים לירושלים...

ושוב יבואו סב ואב
תמהים, ולא יבינו,
איך עשתונות של ילד קט
כמרום עבوتים ילינו?...

והיום – הבט: אין סניילה...
וקרפדה למול צפרדע
בתזמורת ליל סיוון
בלי הרף תקעקע...

ד.

ובוא וראה, כערער ברחוב,
אבלים חצר ובית,
יד היידמק זרעה קלעים,
קצרה שמיר ושית.

בכל רחוב קלוי-האש
של שעת בין הערביים,
נשמות תינוקות של בית-רבן
משתוחחות אפיים.

ארצה – תחת דובדבן
ל"תיקון שבועות" ... בשיח
איתן יחדיו הרוח תבך,
וראש אל קיר תטיח...
ובוא וראה – אין סניילה –
עששה עינו זוהרת.
ופני רקיעים ססגוניים
העכירו, כמטיל עופרת.

ה.

היום אצל בית-המדרש בר"ץ ראיתי מחול מחניים,
לא היה לילה, לא האיר בוקר, ודלקו פנסי ערבים.

מכול-עבר, מכול קבר כתנות אויר הופרכו,
ראשי תינוקות ללא-גוף נערמו ואל הקירות הוטחו.

הם הגיחו לקרוא "אקדמות" יחדיו, אך פיותימו – לעו,
הביאו מאחו קנים למועד, אך כל הקנים לא נעו.

וימללו הפיות מראשים ערופים שירת השוד והשבר,
למחול מחניים, ריקוד אין-אונים, ללא-גוף, לא-דם, לא-אבר.

דובדבן, הי דובדבן,
למי אתה פורח?
אם לגרמני גזלן –
... הלוואי ותתקפח...

דובדבן, היי דובדבן
למי הם ענבך?
אם להיידמק תניב –
ירקבון בדיך...

ארץ, ארץ, ניר-שטן,
אל שלו לך, אל שקט!
מארה יניב לך פרי הגן
ונפשך יועלו לעקד.

תל-אביב, ערב שבועות תש"ז

מקור "מחרוזת עצבות לסניילה ולשמונה מאות ילדים שנספו ביום אחד"
Dubno

וייס רוזן עליז

שיר קינה על מות ילדים

אבכה ואזכור אתכם כל הימים
ילדי-עקדה, מלאכים פעוטים
ראשים חמודים עטופי טטלים
זהובים, אדומים, שחורים, ערמונים,
אבוי, כי אבדו בעידן-בלהות
אור שמיים זכים, עיני תינוקות,
אשר אין כיפין עלי אדמות,
נעצמו טרם עת ולא עוד נפקחות
בשוב אביב או קיץ לשדות,
עם בוא הסנונית, החסידות
לא ייראו מאה ריבוא התינוקות.

ריסס המקלע צרורותיו הצרימה
הילד עמד מתחלחל מאימה
לבו הקטן נחרד מזוועה
כציפור מידפקת אל סבכת כלובה
מה תרצו ממני הגידו בני אדם
חף מכל עודני כניצן על אילן
מה העלילה הרצחנית נגדי
מה כל חיי עד כה, כדורי גלגלי
חדשים לגמרי, משאת נפשי
הגדי הצחור טרם קנה לי אבי מוליד,
עודני קטן, אל תירו בי.

הלשמע קולם ארץ לא תרגז
בזעקם אל אימם בהחנקם בגז?

מצעד אין סופי, פני עוללים חפים
מבעד ללהבות אלי צוחקים
עסיס גופם, יין דמם התמים
גמעו השחר והגחלים
עשן בלוריתם מרחף בחלל
שיבולת-זהב יהפוך כל שער
מתכלת עיניהם הים יכחיל יותר
משחור מבטם יוסיף יאפיל הליל
מחיוכם שליבנו מכאיב
שבע יזרח הנוף לעת אביב.

את תמימותם – בשלג הצחור
חלומם המתוק – על פני אגם כחול
משי עורם על גביע הפרג
גבעת מצחם בכיפת סלע-עד
תמצא בלכתך בכה והלוך
לב שנותרת עם ייסורי איוב
קיום חדש יצמיח אביב נצחי
ייפול הרשע על כוחו השטני
כי לא ניתן למגר את החיים
כי החיים בלתי מנוצחים.

מקור שיר הקינה: ספר הזיכרון לקהילת גרוסוורדיין, עמ' 357.

Grosswardein (1984)

תירגם את השיר: יעקב גת

גבי נוימן אל מלא רחמים

גבי נוימן הינו אומן מחונן, "משכמו ומעלה". רק על עבודתו האומנותיות אפשר לכתוב ספר.

בעת שעסקתי בחקר השואה ונחשפתי כמו כולם לתמונה המפורסמת של ילדים מאחורי הגדר במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו, התברר לי שגבי נוימן מופיע בתמונה כילד ששרד את אימי מחנה ההשמדה.

התצלום המפורסם לקוח מתוך סרט שצולם במחנה אושוויץ-בירקנאו על ידי אלכסנדר וורונטסוב (Alexander Vorontsov), צלם סובייטי שהתלווה לכוחות הצבא האדום בעת ששיחרר את המחנה ב-27.1.1945. הייתה זאת תמונת שחזור. אין כמו תמונה של ילדים בבגדי אסירים המסמלת את גודל הטרגדיה של השואה.

גבי נוימן

גבי נוימן נולד בשנת 1937 בישוב אוביצה - (ZLATE MORAVCE) OBYTCE אשר בסלובקיה. הוא מסר עדות מפורטת לארכיון "יד ושם"⁷. בעדותו הוא משחזר את מהלך חייו, רגשותיו ותחושותיו.

⁷ נוימן גבי: **עדותו ביד ושם**, ארכיון יד ושם, חטיבה 0.3, תיק 8703.

סיפור גילוי התמונה ע"י גבי נוימן הוא סיפור מרתק. בסוף שנות השבעים של המאה הקודמת, גבי שירת במילואים בגדנ"ע. במסגרת שירותו היה עליו כמעצב-אומן מחונן לעצב את ביתן הגדנ"ע לקראת יום העצמאות.

באחת ההפסקות, כאשר שתה קפה להנאתו, הוא עיין בעיתון ולפתע הזדקרה מתוך העיתון תמונה וכותרתה הייתה: "ילדים באושוויץ". זו פעם הראשונה שהוא ראה תמונה זו. לאחר עיון מדוקדק בתצלום, הגיע גבי למסקנה שהוא מופיע בתמונה.

כאשר הוא סיפר את דבר גילוי התמונה לאחד מחבריו, ניסה חברו לשכנעו שלא יספר לאיש על התצלום, שמא הוא טועה. גבי שמע לעצתו ושמר את התמונה בתוך מכלול ניירותיו החשובים.

בשנת 1992 כאשר צוין יובל להקמת מחנות הריכוז והשמדה – תש"ב-תשנ"ב, השתתף גבי בתחרות על עיצוב המדליה שנערכה ע"י החברה הישראלית למדליות ומטבעות. גבי בחר בתצלום השמור עמו לצורך עיצוב המדליה. הצעתו זכתה במקום הראשון. לאחר שזכה בתחרות, סיפר לאנשי החברה הישראלית למדליות שהוא אחד הילדים המופעים בתמונה ששימשה השראה לעיצוב המדליה.

לפתע, דבר גילוי זה קיבל פרסום עולמי. החברה הישראלית למדליות הכניסה את התצלום המפורסם לפרוספקט הנותן ביאור למדליה.

לאחר שגבי נוימן זיהה 10 ילדים מתוך התמונה, הקדיש הרבה מזמנו הפרטי כדי לחפשם ברחבי תבל. פעילותו נשאה פרי. הוא הצליח לאתרם.

הילדים לא הכירו זה את זה אבל צילום אחד מחבר ביניהם ומגלה שסיפור חייהם מצטלב בנקודות רבות נוספות.

ב-27 בינואר 2005, 60 שנה אחרי שחרור מחנה ההשמדה אושוויץ, חזרו שבעה מתוך שלושה עשר ילדים שצולמו בעת שחרור המחנה לטקס לציון 60 שנה לשחרור המחנה שהתקיים ב"יד ושם".

גבי נוימן שערך את התחקיר על התצלום, שיחזר באמצעותו את הסיפור. הוא גם קיבץ את הניצולים וארגן את נסיעתם למחנה אושוויץ.

את מסע השחזור ליווה התסריטאי בן שני. הוא הסריט את המסע בסרט הנקרא **"הילדים מהתמונה"**.

ניתן לצפות בסרט המלא באתר באינטרנט:

<http://docu.nana10.co.il/Article/?ArticleID=552053&TypeID=1&sid=186>

תצלום זה, צולם ב-2005 ע"י דלית שחר, בעת הטקס לציון 60 שנה לשחרור המחנה ב"יד ושם". מצולמים (מימין לשמאל): ברכה כץ (שם נעורים: ברטה וינהבר), **גבריאל (גבי) נוימן**, שמואל שלח (לשעבר: רוברט שלינגר), אווה סלונים (שם נעורים: אווה וייס), מרתה וייס, אריקה דוהאן (שם נעורים: אריקה וינטר) וטומי שחם (לשעבר: טומי שוורץ).

בסיום עדותו המפורטת של גבי נוימן, שאלה אותו המראיינת:

ש. אני מאוד מודה לך על הסיפור המרתק. יש עוד משהו שאתה רוצה להוסיף או שאתה חושב שלא אמרת?

ת. אני בטוח שלא אמרתי הרבה, אבל אני חושב שהמעט שאמרתי, ואם אותו הסיפור הקטן שכתבתי יכנס, **אותה תפילה קטנה** שהתפרסמה ב"מעריב", יתנו משהו מההרגשה, גם כדבר שהוא מרוחק מאד, אבל קיים עד עצם היום הזה.

גבי נוימן המשיך בדבריו: בינואר השנה, לקראת כנס של ניצולי אושוויץ, **היה לי דחף אדיר להשאיר איזה שהוא סימן שהייתי שם, לזכר אותם הילדים שהיו אתי ולא חזרו.**

ביום ששי כתבתי טיוטה ראשונה ואמרתי לעצמי, אם אני אצליח, וזה סביר, ואני אמשיך. במוצאי שבת סיימתי והרמתי טלפון לעורך לילה של "מעריב". הוא אמר לשלוח לו פקס. אמרתי: לא פקס, אבל אני יכול לבוא תוך עשרים דקות אליך ותחליט מה שאתה רוצה לעשות עם זה. אני מקצר בהסבר, כי זה לקח קצת יותר זמן. הוא אימת את זהותי, הוא אמר שהוא יפרסם את השיר במלואו. השיר הוא התחשבנות כלשהי עם השוכן במרומים.

אל מלא רחמים

אל מלא רחמים שוכן במרומים,
מצא מנוחה מבכי תינוקות וזעקות אימה.
זוהר הרקיע מעולות קדושים וטהורים,
רכבות עמוסות תמימים ונעימים.

חלף יובל מאותם האימים.
אין אנו חוגגים ואין שוכחים,
זוהר הרקיע ארובות כבשנים.

חלף עבר יובל לאותם הימים,
אין שואלים, מדוע שרד אחד מאלפים.

לראות ולהריח עשן הנספים,
יובל אין לילה חלומות טרופים,
מוזלמנים צועדים נופלים,
נורים לא קמים.

נשמת כולם צרורה בנו לעולמים,
תם יובל, בייסורים נוראים.

מעפר המשרפות אנו קמים,
לא פליטים ניצולים,
אנו כאן, שרידי עדות
לאותם מיליון וחצי תינוקות וילדים.

יפה צינס/חיים צינס

נבואה

**יום השלושים
שעת בין השמשות
חזרנו מבית קברות
נכנסנו בחדר האורחים
בפינה
דלק נר נשמה
שלהבתו ריצדה באפלילות החדר
ציירה על הקיר
צללים מפחידים.**

**שעה ארוכה
ישבנו לאור הנר
שקועים בצערנו.**

**עוד אנו יושבים
נכנס ידיד המשפחה
העלה אור
ובקול תוכחה גער בנו:
אתם בוכים !?
הילד הזה
מת בזרועותיכם האוהבות.
ובהצביעו על שני אחיי הקטנים
מרדכל'ה ואיזקו
שאל:**

**האם יודעים אתם איזה מוות
אורב לשניים אלה?
אימא מזועזעת קמה ממקומה
נעמדה בינו לבין הילדים,
מבקשת לסוכך עליהם
והאיש המשיך
הו מסכנה
היודעת את איזה מוות
איזה מוות צפוי לך
אולי
ובאומרו דברים אלה
התמוטט ופרץ בבכי.**

**שעה קלה ישב ובכה שם
אחר-כך קם
ויצא את החדר.
הניבא
ולא ידע מה ניבא?**

מקור השיר "נבואה":
יפה צינס/חיים צינס: מתוך שירים בתוך הספר "שם על גדת נהר צ'רמש"
מובא ספר הזיכרון קיטוב עירי, עמ' 240-241. (Kitev 1993)

אברהם צבי הלוי

לסבי איגרת

מוקדש לסבי ר' יצחק הלוי לזנובסקי מוולברום

מנכד נבוכ בארץ, איגרת לסבי אשר בפולין הנרצחת:
עלה הכורת על גזענו, בא מוות בנפשנו, השתוללו כל יצרי שחת,
על מה עוד נוכה, אם יעלה השמימה קול ענות הטבח?
מאבן נאלם כל לב ואל שוכן במרומים ותהילה לו ושבת,
היחִיכו עוד עיניך, יקרנו פניך ותעטרם שלוות אומך?
הן בושנו מכול. נובל צלמנו באדם, היינו כדומן.
התדע גם כיום פשר שיגעון הדמים בזו תבל-מכשלה?
הייפלא כי איבדה נפשי סברה שְׁכָלָה אֱלֹהִים?
איכה ישב אֵל וידום וכדב שכול לא יקום דם חלליו:
בתעצומות עוזו איכה ישקוט, הגיבור לנצח איכה יִשְׁלוּ?
אראה ידיך נבהלת-מורמה ודברך רועד: "לאט לך הנער
חבלי משיח הם ועוד יען אֵל לאדם מתוך הסער".
אזכור ילדותי, נָאָה הדורה רעמת זקנך ולטיפת ירך מרגעת.
תחת מקלט טליתך ריחנית ידעתי אלוקי בגיל וברעד.
התזכור? חורשת ירק רוחשת לכדתנו ברשתות אורה ותכלת.
"מנחה" הגיעה. כאילנות עמדנו בהודיה צוהלת.

וקול אלוקים התהלך מסביב. ראשי עצים דלקו כנרות,
 פחד ורחב הלב הגולש, קסמו וקראו נאות השחק הורוד.
 פתונו שבילים בין אורנים ולבנים משתאים. קרב הערב,
 התחילה עדת צללים מתגנבת. מניחה וממלאה הקרב,
 כציפור חָרָד נלחצתי אל קן-ישותך וידיך החזקה סועדת.
 התעצור כוח גם עתה לנחותני הדרך, ידיך הרועדת?
 גדלת מאד ביער בלילה, לרגלינו חרקו אצטרובל ומחט.
 קפוטת מְשִׁיךְ רכה ומפייסת וקולך-חסד מניס כל פחד.
 ילדוּתִי עולה באש, דלה, הכסיפה הדרת זקנך רוטט,
 תשש דברך, סבא נמוג הָדוּ לנפץ עולם מתמוטט.
 אראה דמותך-רחמים נכמרת על גברותי האומללה:
 כי אוֹיְהָ! חרב מעין ילדות, גוססת, אגדת הילד.
 כי סוגר ליבי מֶאֱלַחֵי וטל תפילה לא יִחוּן-יָרֶנָּה צחיחו.
 לא תצפה בנו עין אל מסתתר, מפצעינו התעלם גם משיחו.
 כיתום בודד ועזוב אעמוד כושל מפני זוועת ההפכה.
 היבוא עזרי מעם אדם מתנער מחורבות עמק הבכא?
 משתולל מערבל הדמים ואה חלום רחוק, סבי.
 התשחק, התבין, ישישי, לשריד חזוני - פֶּטֶר כְּאֲבִי.
 נחש הַשֶּׁפֶק בי שורץ, נחיריי מלאו גופרית, וְאֲדִי תופת נערכת.
 הרעף נא, סבא, מרביבי-אמונתך על מדבר נפשו של הנכד!

מקור "לסבי איגרת": מתוך ספר הזיכרון לקהילת וולברום-Wolbrom, עמ' ג-ד.

אליעז רבין: תשובה לנכד

שאלתני עד מתי תבכו חורבן הקהילות?
אמרת לי – מספיק אולי אל מתים קדושים לספוד?

ואני לך אגיד: צדקת נכד בדברך,
כי לך חשוב סבך החי
יותר מאבא של סבך.

אך אני מדי אזכור הורי,
שדמם נשפך מדי חיות
ממין אדם, חומרים מעי
ועיני דמעות נקוות.

ולא אגיד להן: כבר די, מספיק זלגתן לי הדמעות!

או צו היה זה של אל שדי,
ולא נוכל נגדו למחות.

עדיי אתה וכולכם עדיי,
גם אני מאד אוהב לחיות
שלא תעיב עגמה חיי,
אך לא אוכל דבר לעשות.

כי כה אהבתי את כל אחיי
את הידידים, החברות,
ונראה לי כי חובה וכי כדאי
עליהם גם פעם לבכות.

כך שלשלת תרותק
של עבר, הווה עתיד,
וקשר עם כך יחזק
לעולמי עד ולתמיד.

מתוך ספר הזיכרון לקהילת לנוביץ – Lanivtsi, עמ' 102

ד.ארליך

שיר מהשואה

שנים עברו מאותו היום
אשר בו באה שואה על עמנו לפתע פתאום,
ימים עברו אין מספר
מאז הרג היטלר ימ"ש מזקן ועד נער.
הרג ולא חמל
רצח נפשות עם דל.
קולות ההרוגים מהדהדים באוזניי,
תפילתם האחרונה, אנה ה' אלוקיי.
קולות אחים שעתה הם גופות,
שאף לא זכו לקבורות.
קולות יהודים,
ילדים טהורים...
אשר התעללות הנאצים בהם הפכתם...
לגדולים...
מתו בידי אם רחמנייה נשואים
ילדים פעוטים!
זעקת אב שכול,
שבבכי מהול.

שאגת אב מחריש אוזניים,
 השואל מדוע לי חיים,
 מדוע מתו עלי הכול...
 ועלי עוד מוטל לסבול.
 מדוע לא נלקחתי יחד עם משפחתי,
 מדוע עדיין לא באה מיתתי.
 אוי! מתי שוב אראה שמים כחולים,
 שדות ירוקים, עצים ופרחים.
 מי ייתן והיה זה מחר...
 ולא יותר מאוחר.

מתוך ספר הזיכרון לקהילת סאמושאיוואר - איקלוד והסביבה, עמ' 78.
 Gherla

יהודים מקרקוב
מרוכזים ליד סניף הדואר המקומי לקראת גירוש והשמדה.
ישנם לפחות ארבעה פעוטות יהודים בתמונה.

. קלרה וייסבלום יהודים בגטאות פולין

מתפרץ גרמני אל ביתך
כרוח כרוח סוערה,
יורה הוא באישה וממית
הוי ילד פעוט מי יחננו
בארון הוא נחבא, הישאר בארון
ואל תבכה נא.

מן הכיכר נשמע קול בכי מעונים
כבדו הלבבות כבדו כאבנים
צועקים ילדים בקול מתפרץ
אימא אבדנו, הקיץ עלינו הקץ.

שלחו גם את אבי
ואני נשארתי רק עם עצמי בדד
בלי בית, נא ונד
בודד כאבן בשדה.
כואב הלב כל כך
הולכים לשם יהודים בסך,
אחים אחיות אם ואב
אל הקבר המשותף
מדוע זה, למה ולמה
את בטח יודעת –

מתוך ספר הזיכרון לקהילת ויר'בניק-סטראכוביץ-Starachowice, עמ' 15.

אליעזר רבין

אני רוצה לחיות

כאן הולכות השורות אל המוות,

רעבים הילדים כאן תמיד.

כאן כולם כאחד – בני צלמוות.

בלי עבר, בלי הווה, בלי עתיד.

על פרוסה עבשה הם חיים כאן,

מהיום למחר, לא יותר.

אין צוחקים, מחייכים, או בוכים כאן,

כאן המוות אוכל בלי הותר!

כאן גרדום של תליין, כאן הטבח!

פה קברם של אחים אלמונים!

שהלכו בשורות שוות רווח.

אימהות וסבות, אבות ובנים.

לא נשאלת כאן עוד השאלה:

"להיות כל או אחרת להיות?"

רק נישאת בלבבות התפילה:

"אני רוצה לחיות!"

מקור "אני רוצה לחיות": מתוך ספר הזיכרון לקהילת לנוביץ – Lanivtsi, עמ' 101.

נטע אריה גפני (ווינשטוק)

נר תמיד – אש תמיד

תפילתו של ילד

להעלות נר תמיד במנורה
צוותה לנו התורה.

ועוד מצווה נאמרה
באותה פרשה:

אש תמיד על המזבח תוקד
תבער תמיד, תוקד לעד.

ומאש המזבח הנצחית
את נר התמיד נצית.

חרב מזבח האבנים
המנורה גזלו אויבים.

ואיה השלהבת הבוערת
להדליק את המנורה-הזוהרת?

ועל המזבח כיצד
אש תמיד תוקד?

והיה המזבח – גופנו
דמנו ובשרנו
דם ילינו וזקנינו.

מזבח ענקי
מירושלים עד רומי !

ומביסטריץ

עד אושוויץ...

והאש יקדה
והאש בערה
אלפיים שנה...

להבות אדירות
עד לב השמים מיתמרות
להבות נורא הוד
עדי כיסא הכבוד.

המזבח – גופנו
הקורבן – דמנו
האש – נפשנו
המנורה – ליבנו
נר התמיד – נשמתנו.

אבינו שבשמים!
החזר לנו מנורתך
הורד אש משמים על מזבחך.

אור זוהר, אור בהיר
על ציון תאיר!

אור תקווה
אור נחמה.

אור בלי עשן כבשנים
בלי ייסורים.

מקור "נר תמיד – אש תמיד":
נטע אריה גפני (ווינשטוק): ספר הזיכרון לקהילת ביסטריץ – Bistrita, עמ' 5-6.

קדיש, קינות, זיכרונות ויזכור

מקור התמונה: מתוך ספר הזיכרון לקהילת סטפן, עמ' 315
Stepan

לזכר הסבא ר' יצחק לזנובסקי
שהיה בעל אחוזה בוולברום.
ולזכר בנו – חותני
ר' שמואל בר' יצחק הלוי לזנובסקי הי"ד.

יעקב רימון

לא ידענו קברם

נפתחו בורות, הוצאו שלדים,
מקברות קדושים.
(ביקש צורר אכזר לפנות מקום לעוד מומתים
כי אפס מקום ...)

אברים מקוטעים
שלדי עצמות
הושלכו כדומן על פני שדות.
מכונות טחנו עצמות קדושות
ויהיו לקמח דק
וידי צוררים פזרוהו
ונשאו הרוח...

וימלא החלל גרגירים
ומכל גרגיר זעקה נשמה...

ומן החלל התפזרו לכל עבר
גרגרי נשמות
כנרות כבויים
עלי קרקע עקובה מדם...

**זועקות נשמות באוויר
בוכות ומייללות
נישאות עם כל רוח...**

**אז נישא הרוח
אפר עצמות קדושים
ללא טהרה, ללא הדלקת נר,
ללא אמירת קדיש?
אז נשא הרוח אפר קדוש?**

**ולא לווהו אומרי תהילים,
ללא דמעה, ללא אנחה:
אז נשאוכם אפרות קדושים?**

אוי –

לא ידענו קברם.

מקור "לא ידענו קברם": מתוך ספר הזיכרון לקהילת וולברום, עמ' ד-ה.
Wolbrom

התכנסות בקבר ההמוני של הנרצחים בוולברום

מ.לובלינג

בית-העלמין שלנו

כמעט כל ימות השנה היו שערי בית העלמין של **וולברום** פתוחים לרווחה.
מקרוב ומרחוק עלו לשם ליקיריהם יהודים לימי הזיכרון.
מהלכים היו לאיטם בין שורות המצבות – אלה העדים הדוממים,
אשר בשתיקה העידו מי ומי טמון כאן, וכך מצאו היהודים את יקיריהם.
מבינות לקברים היו עולים קולות התייפחות ונהי.
לפני המתים שמצאו כאן את מנוחתם לעולמים.
שפכו החיים את מרי שיחם על תלאותיהם ויגונותיהם בחיים.
בדמעות שליש השיחו את צערם וסבלם.
רחשי הכבוד לנפטרים ושפך השיח על עמל החיים וצערם,
איחדו ומיזגו את החיים והמתים להוויה אחת
עלה בכי-נהי האדם החי והתערב והתמזג בזמרת הציפורים על האילנות.
כל זה היה ואיננו עוד.
הקיץ הקיץ על החיים **בוולברום**,
נעקר גם בית-העלמין ואיננו !

* * *

כי תפתח, הקורא, ספר-זיכרון זה, עמוד רגע דום.
תחוש נא בכל ישותך כי הנה פתחת את שערי בית-העלמין,
בו ינוחו יקירך, אבא, אימא, אחים ואחיות, נשים וילדים.
אשר לא זכו להיקבר בקבר ישראל.
כאן ינוחו הם, אשר נורו, נחנקו, הורעלו בגזים
והועלו חיים על המוקד.
כאן כרינו להם קברים אשר חצבנו בליבותינו.
הנה מרחפים כרגע מסביבך מיליוני נשמות מעונים,

אָבֵל אֶתְּהָ לֹא רַק עַל אֹבֵדֵן בְּנֵי מִשְׁפַּחְתְּךָ אֶתְּהָ.
כִּי יִתּוֹם אֶתְּהָ, בֶּן לַעֵם אֲשֶׁר מֵת מוֹת זֹוּעָה וּפְלִצוֹת,
אֲשֶׁר הִתְבּוֹסַס בְּדַמּוֹ וּבַעֲיֵנוּיִי שְׁאוּל.
יִתּוֹם אֶתְּהָ לַעֵם אֲשֶׁר עַל הַחַיִּים וְהַמֵּתִים שְׁלוֹ
עֲלֵה הַכּוֹרֶת כְּדֵי לִמְחוֹת אֶת זְכוֹרָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה.
וְכֹאֵן, בִּסְפָרְנוּ זֶה, אֲנִי הַשְּׂרִידִים שֶׁנִּשְׁאָרוּ לַפְּלִיטָה,
מֵבִיֵּאִים אוֹתָם לְקִבֵּר יִשְׂרָאֵל.

כֹּאֵן בְּבֵית עֵלְמִין זֶה שְׁלֹנִי, לֹא תִשֶּׁיג יָד כָּל אוֹיֵב לְהוֹרְסוֹ.
קִבְּרִים אֱלֹה לֹא יוֹכְלוּ נִבְלִים וּפּוֹשְׁעִים לְחַלְלֵם.
לֹא רַק בִּימֵי זִיכְרוֹן מִיּוֹחָדִים נִפְקֹד אֶת קִבְּרֵינוּ אֱלֹה.
יוֹם יוֹם וְשַׁעֲהָ שַׁעֲהָ נִרְאָה אוֹתָם לִפְנֵינוּ,
שְׁמוֹרִים יִהְיוּ אֵיתָנוּ בְּמִשְׁכְּנוֹתֵינוּ.
לְזִיכְרוֹן נֹצַח יִהְיוּ הֵם לָנוּ,
וּלְתַבְּעָה בְּלִתִּי פּוֹסֶקֶת כִּי נַחֲיָה וְנַחוּשׁ בְּדִימוֹנֵינוּ
- וְלוֹ רַק בְּמִידָה כִּלְשָׁהִיא - אֶת מָה שֶׁעָבַר עֲלֵיהֶם.
תִּהְיֶה זֹאת מִצְבַּת נֹצַח חֲרוּתָה בְּלִיבוֹתֵינוּ. לַעֲוֹלָם לֹא נִשְׁכַּח!

מקור "בית העלמין שלנו": מתוך ספר הזיכרון לקהילת וולברום, עמ' רמ-רמא.
Wolbrom

אברהם אקנר **"אנו חבים לכם"**

אנו חבים לכם מצבה –
לא משיש ולא מגזית,
לא באותיות זהב חרותה
וגם לא יבער בה לפיד.
לא הובלנו אֶתְכֶם לקבר ישראל
ולא השתטחנו עליו בחודש אלול,
מקום קבורתכם לא נודע –
ייסורינו הם בלי גבול.

את קברותיכם לא פקדנו,
לא אמרנו קדיש-יתום.
ימי שבעה לא ישבנו –
אי הקבר ואי המקום?
טמנו אתכם בתוך גופינו הפצועים,
עמוק בליבותינו חרוטה הדמות.
צער ויגון מלווים דרכינו,
אבלנו מתמיד – וכל יום התייחדות.
לא הקימונו לכם מצבה,
לא משיש ולא מגזית,
רק מדמעות שקפאו בעינינו
יוקדת בלבנו אש התמיד.

מקור "אנו חבים לכם":
מתוך ספר הזיכרון לקהילת מוסטי-ויאָלקה מאסט רבתי, עמ' 331.
Velyki Mosty

אשר שטשוטשינסקי

שישה נרות

אני מדליק שישה נרות –

ועל פני המצבות,

מתגלגלות וניגרות,

דמעות צורבות, מרות:

זכרכם לדור-דורים!

שישה נרות באש שחורה

מאפילים עולם נורא.

בדם ליבנו חלבכם ילוש,

ובאש – נקם ידרוש:

נקמת קדושי-טהורים!

תרגום מיידיש: אל"ף

מקור "שישה נרות": מתוך ספר הזיכרון לקהילת גוניונדז [גאניאנדז] – Goniadz, עמ' 581.

בספר הזיכרון הנ"ל [עמ' 574], לפני השיר "שש נרות", **כותב פישל יצחק, דברי זכור לקהילת גוניונדז הנכתבים בפרוזה. וכך הוא כותב:**

"לנגד עינינו עומדות כמו חיה התמונה של עירנו לפני חורבנה. זו העיר שבה נולדנו וחיינו את מיטב שנות חיינו. אנו מזכרים בחנה – חן המקום על יושביו.

עולה לפנינו זכר כל רחוב וכל בית, כל חצר וכל גינה, כל אילן ושתיל וכל נוף הקוסם שעירתנו התברכה בו.

אנו רואים לפנינו את בית-הכנסת המתנוסס על ההר הנישא, ולמטה, לרגלי ההר – את הנהר המשתפך למרחב ולמרחק, בין שדות וכרים.

לפנינו מרחפת העיר שידענוה בימי חול ובימי שבת ומועד, ועולות בזיכרוננו פרשיות שונות של מערכות חיים שזורות בהווי המקום על צלליו ואורותיו.

עיר ככל העיירות שבגלות פולין, עם חיים ציבוריים תוססים, מוסדות ומפעלים תרבותיים, גווני החיים הציבוריים, ששקו ברחוב היהודי בזמנו, השתקפו ומצאו ביטויים בעיירתנו, וככל העיירות הייתה אף היא אוצר בלום של תורה ודעת, מנהגים ומסורת, פשטות ואהבת ישראל...

עיר קטנה הייתה גוניונדז והציבור היהודי מחולק "איש על מחנה ואיש על דגלו". אף-על-פי-כן טבועה הייתה בכולם מורשת הדורות: ערכי חופש ואהבת הבריות. היו בעירנו יהודים בעלי לב חם, יהודים רחמנים, יהודים עוסקים בצורכי ציבור באמונה, יהודים בני תורה, בעלי השכלה, תמימים וישרי דרך. יהודים פשוטים שהתפרנסו בדוחק אך בכבוד וגם יהודים קבצנים ופושטי יד.

כולם-כולם נספו בידי הרוצחים הטמאים, אחרי אשר שתו את כוס-עייגונים עד תומה, אחרי שנים של פרפור בין קיום וחידלון, כשהתהום פעורה לפניהם.

אומנם עיירתנו היא רק פרט אחד בתוך האסון של כלל האומה, אבל אנו מרגישים באימה יתרה את כאב הפרט, בשרנו ודמנו, כאב המשפחה, את אובדן הורינו, אחינו ואחיותינו הנאהבים והנעימים, אשר איתם יחד גדלנו וחיינו באמונה ובתקווה לעתיד טוב יותר.

אין בכוח אדם למצוא מילים לביטוי גודל האסון ! אנו נושאים בליבנו את זיכרם היקר של כל מחמדינו. לא נשכח לעולם את חורבן עיירתנו, את הדם הנקי שנשפך על-ידי חיות טורפות הולכות על שתיים.

שם הרשעים ירקב לחרפת עולמים, וזכר קדושינו יהיה שמור בליבנו ובלב
הבאים אחרינו לעדי עד. ויהי "ספר יזכור" זה לציון אבל ולמצבת-זיכרון חיה
לעיירתנו האהובה שנתקדשה בחורבנה לדור דור".

**אחד משרידי העיירה נתן ביטוי לחורבן וההרס של גוניונדז.
[קשה לזהות את שמו בתחתית הציור]**

יעקב כץ

יזכור

זכור כל נקבר, בסוד נסתר,

**באין קבר להשתטח, ללא מצבה לזכרם, אין למצוא נוחם.
זכור... הבריות בתחום הגוויות, עם עלייתם למרום הנשמות.
נשבענו אז שמם להזכיר, ולא לשכוח עד סוף העולמות.
שמע ישראל, השביעך מפי נחנק רוחו פורש,
אלי אלי למה עזבתנו, ומבלעדיך אין לי להוריש.**

**זכור נא לנו את הנשמות אשר על ידינו נרשמות,
אותן הנשמות הטהורות אשר על ביתך הן שוכנות.
נשמות בית ישראל הקדושים והטהורים,
אשר בנר נשמתם את אור גן-העדן מאירים.
שמעו נא הנשמות בגן-העדן, בני עם תורה לא ישבותו,
בארץ רצח נשחטו, נחנקו ונשרפו, אך נרותיהם לא כבו.
גווילי הנשרפים לא נמחקו וכתב הנצח ניצב כנד אמת,
שברי לוחות מרוסקים זכרו נא, יש המשך לאומה והיא קיימת.**

**שרידי הכבשן והפליטה, אודים מוצלים מאש,
כשטף זרם דמע מבכים,
להעלות האור הגנוז ולהאיר בגיא המחשכים.
נידבוק נא ביתר שאת בנבכי מורשת אבות אבותינו,
להבטיח את חידוש ימינו כקדם ובוא גאולתנו ופדותנו.**

מקור "זכור": מתוך ספר הזיכרון לקהילת וירזבניק-סטרכוביץ, עמ' 401.
Verzhbnik

א.איזנברג יזכור!

לזכר העיירה הקטנה והסואנת ז'ארקי, שהייתה ונעלמה...

הנזכור?

הנזכור אותך עיירה קטנה שלנו, ז'ארקי, כך חלפו מיטב שנות ילדותנו?

הנזכור אתכם, כל יהודי העיירה, עמוסי סבל, אנשי עבודה, שהיו טורחים כל ימות השבוע, נאבקים קשה על פרנסתם, על מנת ליהנות בבוא השבת מלימוד תורה, שלווח ואהבה.

הנזכור נופה של עיירתנו, יערותיה האין סופיים, מימיה הזכים והטהורים, שהיו זורמים ממעינות לשניוב ועוברים את כל העיירה לאורכה?

הנזכור את השוק הרחב ואת הסמטאות הערות והחשוכות, בהן טיילנו לילות ארוכים מקצה אל קצה?

הנזכור את הנוער בשנות העשרים והשלושים, התוסס והמפלס לו דרך מחשבת הגלות אל העולם הרחב? הדור שמרד בהרבה מהמקובל זה עשרות ומאות בשנים והלך לחפש שבילים חדשים, בהשכלה, בהגשמה, בעלייה?

ועת נבוא ללקט זיכרונות עבר מפי שרידים מעטים מהשואה הגדולה, מה נאמר ולא נאמר עדיין? "דור לדור יביע אומר"!

זיכרונות נעימים ומרים כלענה מלווים אותנו זה עשרים שנה, וטרם מצאנו את הניב,
כדי להקים מצב עד לאותה עיירה מופלאה, בה היינו קשורים באלפי נימים עד היום
הזה... דלה השפה, קשה הביטוי, ומעטים השרידים שיוכלו ללקטם לאספס:

אולם אין הלב נותן מרגוע ומוחה – לא לשכוח ולא להשכיח, את אשר עשה לנו עמלק!
נזכור זאת תמיד. זאת חייבים אנו לכל אלה אשר לא זכו להגיע עד הלום.

נזכור!

מקור יזכור!:

מתוך ספר הזיכרון לקהילת ז'ארקי – עיירה בחייה ובכיליונה, עמ' 13.

שרה שולומוביץ (רפפורט)

"יזכור ללהבות"

זוכרת אני אותך, עירי
עיר ואם בישראל,
זוכרת אני אותך.
בך חמסו חיים יהודים,
חיים של פשוטי-עם
ושל גאונים אדירי-רוח.

איה את, עירי?
איכה, איכה ביתי?
בלהבות עלית,
נחנקת ונשרפת
על-ידי צורר הנאצי.

"יזכור" לעירי,
"יזכור" לביתי,
"יזכור" לעפר וללהבות!

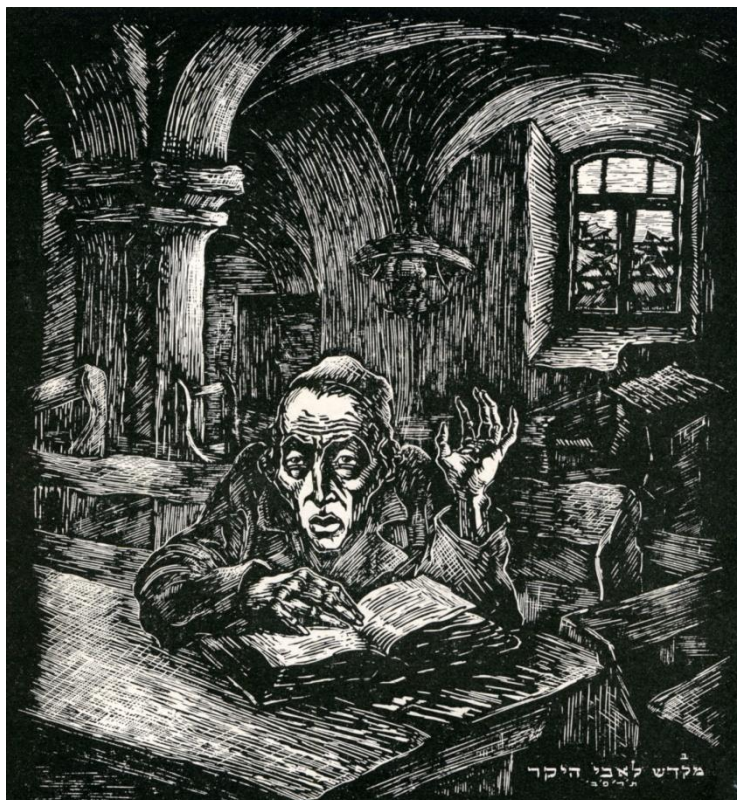
אבינו שבשמים!
נקום את הלהבה,
בה עלו למרום יהודיך היקרים –
יהודי וולוז'ין.

מקור "יזכור ללהבות": מתוך ספר הזיכרון לקהילת וולוז'ין-Valozhyn, עמ' 595.

**בנין הישיבה בוולוז'ין
בה למד המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק**

"המתמיד" (1921) חיתוך עץ, מעשה ידיו של יוסף בודקו

מאיר חרטינר

יזכור

מעיר הקודש אזכרך קהילת קודשי, **טרנופול המעטירה**,

בדמעות אזכרכי מארץ ירדן וחרמונים!

עזבתיך ביום המעונן, יום התחילה אדמת גלות

רועדת תחת דגל ישראל.

אז נשתנו עלינו סדרי בראשית וממערב עלה לנו שחר

וכינורו של דוד התחיל מנגן מאליו שירי תהילות לציון:

"שם אורה וגיל, שם תורה ורנן, תישכח קרן חשיכה יושבת בנכר..."

הה, מי פילל כי עוד נזכרך בנהי,

כזכור אם אומללה רבת ייסורין!

כי אם היית לנו, עיר ואם בישראל,

קהילה עתיקה כבודה, לכל טוב ונישא בניה מחנכת:

נשמות ישראל, רבבות שטים בקרבך, דלפה עינם אלוקי ישראל.

אורים-מורים גדולי תורה הבהיקו בך כזוהר עליון מתוך ליל גלות.

חכמי עולם סופרים דגולים העלו נר הדעת תוככי

לגרש אופל מלבבות.

וקם בך דור צעיר עז, עובר בטיסה אחת תהום אלפי שנות גולה ונכר

ובאודים העשנים בין חורבות ביתר הדליק לפיד דרור ומרד –

ונס זה של בן כוכב ביד – הלך והולך לירושלים!

שש מאות ריבוא, אחד משלושה בישראל, הכחידו קניבלים ניני ונדלים,

נשמדו קהילות ישראל למאות – ועל כולם קרענו בגד ונפש.

אך כפל דמעה לי לשברך אם! כי יקירותיך ידענו.

וזאת כי נדע – בשברנו הגדול אולי נוחם לנו יהי:
כמוך ככל קהילות ההרגה ברום עולם תזהירו,
ועולם מלא מכמני מעלה לא ישקע בתהום הקורות לעד.
יש יום ופרח נצר נקמות מעצמות שרופי כבשנים
ובקול דממה דקה, אדיר מפצצות אטום ורעמי מלחמות,
יבשר לעולם נדהם, כי קם עם עתיק מקבר
לקרוע שטן אוכל עמים ולהכריז שלום על כל –
כי פי ה' דיבר.

מקור "יזכור": מתוך ספר הזיכרון לקהילת טרנופול – Tarnopol.

מכתב מהתופת בטרנופול

המכתב המובא להלן, נכתב על-ידי **סלומיאה (מושיה) לופט**⁸. למכתב זה יש חשיבות רבה, מכיוון שהוא נכתב במהלך האירועים בעת התרחשותם בשואה ולא לאחר מספר שנים.

מושיה נולדה בשנת 1912. לאחר סיום לימודיה בשנת 1929 בווינה השתקעה עם הוריה, שלום וחנה (לבית אוכס) לופט, ב**טרנופול**. כאן השתלמה במוסיקה ושימשה כמורה לפסנתר בבית הספר למוסיקה. בשנת 1937 נישאה לדוד אוכס, ד"ר לפילוסופיה, מורה בגימנסיה בבריסק-דליטא. את חודשי הקיץ של 1939 בילה הזוג בטרנופול, וכשפרצה המלחמה נשארו שם.

את המכתב שתוכנו מובא להלן, מסרה המחברת למכר פולני, שהחביאו בקופסת-פח במרתף. עם התקרר הצבא הסובייטי לטרנופול ב-1944 מסר אותו

⁸ מתוך ספר הזיכרון לקהילת טרנופול – Tarnopol, עמ' 404 ואילך.

מכר את המכתב לבובי – אחי המנוחה, שהתחבא אז מפני הנאצים, והוא שהביאו ארצה אחרי המלחמה.

זמן-מה התחבאה מחברת המכתב אצל פולנים, אולם אלה הסגירוה לידי הגרמנים ב-4 ביולי 1943.

בובי וצילה הנזכרים במכתב הם אחיה ואחותה של המנוחה. צילה נספתה. בובי – שמואל (לופט) בן-שלום – עלה ארצה, התגייס לצה"ל ושירת כקצין.

המכתב מצמרר. מושיה הצליחה לבטא את תחושת האין-אונים של היהודים ואת התלאות האיומות שהם עברו, שלב אחרי שלב. היא חושפת את אחת הבעיות הקשות בשואה והיא התנהלותה של המשטרה היהודית בשיתוף פעולה עם הגרמנים. **נקמה ביקשה!**

* * * * *

טרנופול, 7 באפריל 1943

יקירי,

לפני שאני מסתלקת מן העולם הזה ברצוני להשאיר לכם כמה מילים. אם יגיע מכתבי זה אי-פעם לידכם כבר לא אהיה אני וכולנו פה בחיים. קיצנו מתקרב והולך. מרגישים אנו יודעים זאת. כולנו נידונים למוות ככל אותם היהודים החפים מפשע שכבר הוצאו להורג. שארית הפליטה נשתיירה עוד מהטבח ההמוני, תורה יגיע בזמן הקרוב (תוך ימים או שבועות).

הדבר איום, אולם זאת היא האמת לאמיתה. לדאבוננו, אין מנוס ומפלט מן המוות הנורא.

יכולתי לספר לכם כל-כך הרבה, אולם איך אפשר לתאר את כל הסיוט והייסורים העוברים עלינו. העט לא יוכל למסור את טרגדיית עמנו בארץ עקובה מדמים זו, את הייסורים, את האכזריות המתחובלת להצר לבני-אדם, להסית בהם, לרודפם, לבזותם ולהורגם לבסוף.

תחילה נסחטנו כלימונים, דמנו נמצץ עד הטיפה האחרונה ולבסוף נשלכנו לתעלת הביוב.

תחילה נקרע ליבנו מקרבנו, נגזלו מאיתנו כל הרגשותינו האנושיות וכל יצרנו האנושיים, ולאחר שנהפכנו לבהמות עובדות באופן מיכני, הורגנו בהמונינו. לא. אתם לא תוכלו לתפוס זאת, לא תוכלו להרגיש מה שהרגשנו אנו

אדם החושב באופן נורמאלי לא יוכל להאמין כי אפשר לעמוד בעינויים כאלה וכי במאה העשרים ייתכנו מעשי זוועה ממין זה.

אנסה לספר בקיצור על גורלנו מיולי 1941.

עוד בהתחלת יולי 1941 **נרצחו קרוב לחמשת אלפים איש**, ביניהם גם בעלי דוד. בעלי יצא מביתו בשבעה ביולי 1941 (י"ב תמוז תש"א) ולא חזר עוד. הוא התנדב להיות חבר ב"יודנראט" שעמד להתארגן. על אף התנגדותי ראה חובה לעצמו, כמועמד לרבנות, להציע את שירותו. מליץ עמו רצה להיות. כעבור שישה שבועות, לאחר חמשת ימי חיפושים, מצאתיו בין הגויות הרבות שהובאו מהבלנה (מקום ההריגה) לבית-הקברות.

מאותו יום נפסקו החיים למעני, אבד כל טעם, אף בחלום נעוריי לא יכולתי לאחל לעצמי רע טוב ונאמן יותר. שנתיים ושני חודשים ניתן לי לחיות חיי אושר אמיתיים. ומוזר – בדיוק שנתיים ושני חודשים (7 במאי 1939 יום החתונה – 7 ביולי 1941 יום הפרידה).

אין טעם להאריך את הדיבור על ייסורי נפשי, על הלב הפצוע השותת דם, בשעה שעליך לקבור במו ידך את האדם היקר לך מכל שאהבה נפשך, האיש שהבין לרוחי, האהוב והנאמן.

איך לתאר לכם, שכבר היינו כל-כך עייפים מהחיפושים הרבים, עד ש"שמחנו" בשעה שמצאנו בין הגויות העזובות הרבות את הגויה "שלנו". האפשר למסור כל זאת במילים?

הנה אישה זו שיכלה ביום אחד את בעלה, השנייה את בנה יחידה והשלישית את כולם – גם את הבעל וגם את הילדים. האפשר לתאר מידה גדושה כל כך של צער וכאב? וכזאת הייתה מנת חלקם של אלפים.

ובכן דוד איננו, ואשריהו שהכל כבר עבר בשבילו ושלא יצטרך לחזות בשתי שנות הזוועה. לנו מחכה עוד כדור המוות. תחילה הייתי משוכנעת שלא אוכל להתאושש אחרי מותו, חשבתי שבלעדיו לא אוכל לחיות. אולם הוי, איזו בריה קשוחה הוא האדם. המשכתי לחיות. כיצד – קשה להגיד. הפצע העמוק והשותת אין לו ארוכה. מה קשה ומה עצוב להישאר בדד, ודווקא משום שהייתי כה מפונקת על-ידי הבעל הנאמן והתרגלתי כל כך לביתנו השלו והשאנן. אולם המשכנו בחיים.

בספטמבר 1941 נשלחנו לגטו. תארו לעצמכם שהוקפנו גדרות והורשינו להיכנס לשכונה הארית רק ברישיונות שהוענקו לפועלים. שער גדול, ששמרו עליו שוטרים גרמנים או אוקראינים היה ה"גבול". מצרכי המזון הוברחו לגטו בקשיים רבים ותוך פחד.

אני קיבלתי בספטמבר משרה בפירמה גרמנית כמזכירה, כתבנית. שיחק לי הגורל והמשרד היה בביתנו לשעבר. חדר-האוכל שימש עכשיו משרד. במקום שעמד הפסנתר עמדה המכתבה. במקום לנגן בפסנתר התחלתי עכשיו ל"נגן" במכונת-הכתיבה. אסור לי להתאונן. משרתי הייתה טובה. המעביד וכן חבריי לעבודה היו טובים ויחסם אלי היה הוגן. התייחסו אלי כאל בן-אדם ולא כאל יהודיה. אבא ובובי קיבלו אז עבודה באותו המפעל.

תחילה דיכא הגטו מאד, אולם לאט מתרגלים לתנאי חיים כאלה. החורף של שנת 1941/42 היה עז וקר מאד, והיה קשה להתקיים. אנשים מתו בהמוניהם מרעב ומקור. אולם על אף מסעי השוד, החיפושים, הרעב התגבר והולך והקור, המשיכו האנשים בחיים. מפקידה לפקידה מכרו את חפציהם, את הבגדים הלבנים וכו' והסתדרו איכשהו, עד למארס 1942. אז שוב התחיל הסיוט. ליל ברתולומיאוס אמיתי (23 במארס 1942), מ"היודנראט" נדרשה "מכסה" שבע מאות "חתיכות" בני-אדם, כדי לרוצחם. מה, אינכם רוצים להאמין כי זה אמת? אכן כך היה הדבר. אחינו שלנו, שוטרינו, הם שהובילו את האנשים למוות. מקום הריכוז של הקורבנות היה בית-הכנסת לשעבר, שם כבר היה חם,

כדי שה"מסכנים" לא יסבלו מהקור לפני מותם. גם לחם וריבה הוגש להם, ואחר כך הוכנסו למכוניות-משא והובלו ליאנובקה. הכול היה מוכן ומזומן: קברים, מכונת-ירייה, וחسل. מה היה נורא ליל זה. אבל זו הייתה רק ההתחלה, ושוב שקט זמן-מה.

שקט – אם לזה שקט ייקרא. הסיוט המתמיד של מחנה הכפייה, הפחד הבלתי פוסק מיום המחר, ובכל זאת המשכנו לחיות במצוקה ובבעתה זו.

ביוני 1942 באה צילה מכיוון שלא עבדה, למחנה העבודה ביאגלניצה. מצבה היה לא רע.

ב-31 באוגוסט התחילה ה"אקציה הגדולה". נדרשו כשלושת אלפים קורבנות. לא ידוע בדיוק כמה נכרתו מבין החיים, אלפיים חמש מאות או יותר. אז איבדנו את אימנו האהובה, הטובה והמסורה. הפעם השתמשו הרוצחים בתחבולה חדשה, העובדים ומשפחותיהם קיבלו חותמות מיוחדות מאת המשטרה על תעודת-העבודה שלהם ועליהם, כביכול, לא חלה ה"אקציה". כי גם הפעם הייתה צריכה ה"אקציה" להקיף את הבלתי-מוכשרים לעבודה ואת הילדים.

שוב חיפשו השוטרים היהודים שלנו את קורבנותיהם בדירות ובמחבואים. בובי ואני הלכנו לעבודה.

אבא ואימא נשארו בבית – הרי "חותמת החיים" הייתה בידיהם. לא נתנו לעבור את השער והובילו את בובי ואותי למקום הפורענות. היינו משוכנעים שכבר אבדנו. אולם לא היינו שם זמן רב. ברחנו, וההצלחה האירה לנו פנים. רבים נורו שם. הגעתי במזל משרד. עבודה רבה הייתה לי אז. ישבתי במשרד, ובחוץ חיכו אלפים למוות. איך לתאר לכם כל זאת? אחרי הצהריים נודע לי שאת אבא ואימא ראו בכיכר, ועלי היה להמשיך בעבודה. לעזור לא יכולתי, חשבתי שאשתגע, אולם אין משתגעים. בערב בא חברנו לעבודה הגרמני, שהציל ארבעים איש מבין עובדי הפירמה שלנו, ביניהם גם את אבי. את אימא אי אפשר היה להציל: נשים, בפרט לא עובדות, עקרות-בית, אי-אפשר היה להציל. לא ידעתי אם להתאבל ולבכות על אימא או ל"שמוח" שנשאר לי לפחות אבא שניצל. האפשר לתפוס זאת? האם אין המוח והלב צריכים להתפלץ? לא, לאלה שנשארו בחיים לא קרה כלום. רק הקורבנות הם שאבדו...

איום היה ה-31 באוגוסט, **אלפים נדחסו לקרונות-בקר סגורים**. נשים, גברים וטף, זקנים וצעירים, הכול הוטען בקרונות והובל לבית-המטבחיים המיוחד לאנשים הנקרא **בלז'ץ**. יש אומרים שהורעלו שם ויש האומרים שהומתו בזרם חשמלי. איך האנשים נרצחים שם לא ידוע בדיוק. ברצוני להוסיף שמשפחתו של דוד כבר חוסלה מזמן. אותו הדבר בכל מקום. ובכן המשכנו בחיים בלי אימא נשמה טובה זו, הנאמנה והמסורה, הוי, איך היא חסרה לנו על כול צעד ושעל.

באוקטובר חזרה צילה ממחנה העבודה ביאגלניצה. בינתיים נמשכו הדאגות היומיומיות והמאבק הקשה לקיום חסר-הטעם. ושוב היה צריך להעתיק את מקום המגורים.

הגטו צומצם, כי הרי דירות הנרצחים התפנו. עברנו הפעם לרחוב שפטיצקיך 22, במקרה היו שלושת הבתים (20, 22 ו-24) בתחום הגטו. המשכנו לחיות.

ב-3 וב-5 בנובמבר 1942 התחילו שוב ה"אקציות". האנשים הוצאו מכול המחבואים האפשריים, מכול הבונקרים התת-קרקעיים שהוכנו במיוחד, והובלו להורג. שוב היו אלה השוטרים שלנו שהוציאו אנשים צעירים ל"התוך". משפחות שלמות. בתים שלמים על דייריהם, נמחקו מעל פני האדמה.

יום החמישה בנובמבר חל ביום א'. ושוב צריך היה להעתיק את מקום מגורנו. בשעה 11 לפני הצהריים הוקף הגטו במפתיע ומחול-השדים התחיל מחדש. נתמזל לי המזל. מבלי לדעת על ה"אקציה" יצאתי בדיוק עשר דקות לפני שבגטו הוקף, גורלי הוא, כנראה, לצאת עם השיירה האחרונה.

שוב נאלצנו כעבור זמן-מה לעבור למקום חדש. שוב נאלצנו לפנות רחובות וצופפנו עוד יותר. במרוצת הזמן כה התרגלנו לכול, שהיינו כמטומטמים. לא הגבנו כלל כשאבדנו את הקרובים ביותר. איש לא בכה. חדלנו מלהיות בני-אדם. היינו כאבנים ללא הרגשה. שום ידיעה לא עשתה עוד רושם עלינו. אפילו למות הלכנו שותקים. האנשים בכיכר הריכוז היו מאופקים ושקטים.

בינואר 1943 עברנו מהפירמה למחנה-עבודה. היינו נתונים למשטר של קסרקטין. גברים לחוד ונשים לחוד.

אסור היה עכשיו להופיע ברחוב יחידי, אלא רק בקבוצות-עבודה המלוות על-ידי שוטר, וזאת רק בשכונה הארית. נעשינו אסירי עבודה.

אבא ובובי גרו במחלק הגברים. צילה ואני במחלקת הנשים. את אבא הבאתי בכוח למחנה כשהוא חולה בדלקת הכליות. רציתי להיות יחד ויחד ללכת לקראת המוות. וכך חיינו גם במחנה. רבים מבין המכרים ברחו לערים גדולות בהצטיידם בניירות "אריים". רבים נתפסו, ויחידים אולי הצליחו להתחמק.

מינואר עד אפריל היה שקט. שוב המשכנו בחיים והתרגלנו לצרותינו ולכל מבצעי הסקר שנערכו במחנה וכו'. באפריל שוב התחיל הכול. מספר קטן של אנשים בגטו נסחב אי-שמה ונרצחו. עשרים איש. ביום שני שוב חמישים איש וכו'.

26 באפריל

עודני חיה ורוצה לתאר לכם כל מה שאירע מהשבעה באפריל עד היום. הדעה הרווחת היא שעכשיו כבר הגיע התור ל"הכול". גליציה צריכה להיות חופשית מיהודים ("יודענפריי"). ראשית כול יחוסל הגטו עד ליום האחד במאי. בגטו נמצאים כיום שבע מאות איש.

בימים האחרונים שוב נורו אלפים. עכשיו משתמשים בשיטה חדשה. האנשים מובלים למוות באופן "רשמי". קודם כונה דבר זה "אמזידלונג", "אומזידלונג". לא כן עכשיו. המאורעות האחרונים היו שוב איומים. במחנה שלנו היה מקום הריכוז. כאן מוינו הקורבנות שהוצאו על-ידי השוטרים היהודים ממחבואיהם והובלו למוות. אנו, במחנה, יכולנו "להסתכל" מחלונות חדרינו ולראות הכול. הוי, המחזות האלה, התמונות האלה! איך לתארן? חדלנו מלהיות בני-אדם, נהפכנו לחיות. איבדנו כול רגש אנושי. הבנים הביאו את הוריהם למקום ההריגה, אבות את בניהם, נשים ניסו להימלט בהשאירן את תינוקיהן, ושוב מחזה אחר, ילדים מצטרפים אל הוריהם, אף כי יכלו להציל את נפשם לזמן מסוים כמוכשרים לעבודה.

רואים את הכיכר שהיא כשהיא מתמלאת במספר גל והולך של נידונים למוות. **הפעם הקברים היו בפטריקוב מוכנים מראש.** הקורבנות נאלצו להשאיר את בגדיהם העליונים במקום. הגברים הופשטו עד לכתונת והובלו כצאן לשחיטה ברגל, הרי זה היה קרוב מאד. למה דלק למכוניות, למה להטריד את הרכבת? חבל, הרי פשוט יותר להיפטר מחומר מזיק זה בו במקום. וכשהובילו את האנשים ברכבת הצליחו יחידים להימלט מהקרונות. עכשיו אין אפשרות כזאת. לפי דעתי קל יותר מוות זה מאשר לנסוע שניים-שלושה ימים בהכרה שנוסעים למוות. זה נורא בוודאי, עכשיו לפחות נעשה הדבר בקצב מהיר.

בפטריקוב נראה הדבר כך: נפשטים לפני הקבר ערומים, כורעים האנשים ומחכים לירייה. השאר עומדים מוכנים ומחכים לתורם. בינתיים עליהם לסדר את ההרוגים בקברים, כדי שהמקום ינוצל במלואו. המבצע אינו נמשך זמן רב. כעבור מחצית השעה כבר נמצאים כל בגדיהם של אלפי ההרוגים במחנה.

באמת כבר יותר מדי. אין בכוח העצבים לשאת כל זאת. אילו מישהו היה אומר לי מראש שאוכל לשאת כל כך הרבה ייסורים, לא הייתי יכולה להעלות זאת על דעתי. מאין לוקחים כוחות לכל זה בשעה שיודעים כי הכול לשווא? אין הצלה. חבל להשלות את הלבב, שאפשר להימלט מהרג המוני זה. אין לנו כול תקווה. אנו חיים מיום ליום, או יותר נכון – משעה לשעה.

בתשעה באפריל נרצחו 1500 איש. אחרי כן היה שקט שניים-שלושה ימים, ושוב התחיל הכול מחדש. לבלי סוף. כיום אנו עוד שבע מאות אנשים בגטו.

עלי להוסיף שה"יודנראט" קיבל אחרי ה"אקציות" חשבון של שלושים אלף זהובים, שהיה עליו לשלם בעד "כדורים מנוצלים". מעניין. לא כך? אנחנו, אנשי המחנה, מוכרחים לאחר שעות העבודה להיכנס לדירות ההרוגים ולשדוד את החפצים. איזה גועל נפש, מה איום כל זה? שרידים של עם שלם, הדירות הריקות הללו, הרחובות השוממים, העיר המתה הזאת. הוי, כמה זה מכאיב ולמה זה מוכרח להיות כך? למה אין אנו יכולים לצעוק, למה אין ביכולתנו להשיג נשק ולהתגונן? איך אפשר לחזות בכל כך הרבה דם-נקיים נשפך ולא להגיד דבר ולא לעשות דבר, אלא לחכות למוות עד שיבוא וייקח גם אותנו. זה כה איום, חושבים להתפלץ אולם אין מתפלצים. חיים – אם לאלה

חיים יקראו, והעולם יודע שאנו מתים ככה, ושום דבר אינו קורה. איש אינו רוצה לעזור לנו, אין איש שירצה להצילנו. כה עלובים, עזובים, עלינו לרדת שאולה. האם סבורים אתם שאנו רוצים לגמור ככה, ככה למות? לא. לא. אין אנו רוצים, למרות כל מה שעבר עלינו. נהפוך הוא. יצר החיים גדול עתה יותר. ובמידה שהמוות מתקרב חזק הרצון יותר לחיות.

כמה רוצים אנו לחיות. היינו רוצים לראות בעינינו את נקמת מיליוני הקורבנות, בעד הסבל הרב שאין לו שיעור. לצערנו לא נראה את יום הנקמה.

יקירי, **עליכם החובה לנקום**, עליכם לעשות משהו, כדי לנקום מידה גדושה זו של אי-צדק, של מעשי זוועה אל-אנושיים אלה. לאמתו של דבר לא תתכן בכלל נקמה. מה שלא יקרה הוא מעט, כאין וכאפס לעומת גורלנו, כי מה שנעשה בנו אי-אפשר לתפוס.

אינני יכולה עוד, איני יכולה לכתוב יותר, ואם אמלא עוד גיליונות אחדים, אתם בין כך ובין כך לא תבינו. אגמור אפוא.

אהובי, דוד מונח בבית-הקברות. אימי איני יודעת איפה, הובלה לבלז'ץ. מקום קבורתי לא אדע – פטריקוב או זאגרבוק, זארוודזין. אינני יודעת אם תזדמנו הנה אי-פעם אחרי המלחמה. שאלו את מכרים לאן הובלו השיירות האחרונות של המחנה.

לא קל הוא להיפרד לעולמים, אולם כבר אנו הולכים למות בצחוק על שפתינו.

חיו בשלום. הצליחו ואם תוכלו ביום מן הימים – הנקמו !

מושיה

ד"ר מ.דבורז'צקי

זכור! ...

זכור את שואת ישראל,
זכור את האובדן ואת המרי,
והיו לך לאות וללקח לשנות דור ודור.

ונלווה הזיכרון הזה אליך תמיד –
בלכתך בדרך ובשוכבך ובקומך.
וארשת לך לעולם זכר אחים אשר אינם עוד,
ובוא היזכר בבשרך, בדמך ובעצמותיך.

חרוק שינך וזכור:
באוכלך את לחמך – זכור.
בשתותך את מימך – זכור.
שיר כי תשמע – זכור.
בזרוח השמש – זכור.
ובבוא הלילה – זכור.
וביום חג ומועד – זכור תזכור.

ובית כי תבנה והשארת בו פרץ,
למען יהיה חורבן בית ישראל לנגדך תמיד.

ושדה כי תחרוש והקימות בו גל אבנים –
גלעד לאחים אשר לא בא לקבר ישראל.

ולחופה כי תוביל את בניך
והעלית על ראש שמחתך
את זכר הבנים אשר לחופה לא עוד יובלו.

והיו לאחד: החי והמת, החלל והשריד,
אשר הלכו ואינם – ואשר נשארו לפליטה.

שמע איש ישראל, לקול הקורא לך ממעמקים:
אל דומי לך, אל דומי!

מקור "זכור! ...": ספר הזיכרון לקהילת גורליצה, עמ' 225.
Gorlice

**ילדים מגטו גורליצה
הנתמכים בידי ארגון עזרה עצמית, 1942.**

זכור את שואת ישראל

שמע, איש ישראל,
לקול הקורא אליך ממעמקים:
אל דמי לך, אל דומי.

מקור "זכור את שואת ישראל": מתוך ספר הזיכרון לקהילת טלז, עמ' 319.
Telsiai

. ח.י. וינברג

אנו מצווים

אנו מצווים לזכור את מיכוב את יהודיה היקרים לזכור.

אנו מצווים להנחיל כמורשת, את חווית זוועתנו, מדור אל דור.

אנו מצווים לזכור את מחנות הריכוז התופת והעבודה שהפכן מלכודת ליקירינו, של מוות, מיתות משונות והשמדה.

אנו מצווים לזכור איך הובלו לגיוז והחנקה נשים וטף וזקנים יחדיו וכצאן הוכרעו לטבח כבד, המוני, מתמיד ורב.

אנו מצווים לזכור תינוקות יהודה כשרים זכים שנתלשו מזרועות אימהות רחימות שנזרקו למרומים ונורו במעופם במשחק צלפים כמטרות קליעה תמימות.

אנו מצווים לזכור ילדים רחימאים שנזרקו ממשאיות ברוצן ממרכבות בשקשוקן לשעשע בהם גרמנים צמאי דם משועשעי רצח עד שכרות.

אנו מצווים לזכור נערות ישראל המחכות לבחוריהן ושומרות להם חסד בשלותן נאנסות, מושפלות, רמוסות לעיני אבותיהן בוטחי השם באזלותם.

אנו מצווים לזכור כי את גופות יקירי נפשינו, הקדושות לעת מוות, התיכו לסבון ואת עורם קלפו לארנקים ותלשו תלתלי ראשם כמלוא למזרון.

אנו מצווים לזכור כי העולם הנאור של רחוקות וצ'רצ'יל שיתפו עצמם בהשמד עמנו ויחד עם שליח אלוקים עלי אדמות, האפיפיור קדוש-הכס סגרו שער הצלה בפנינו.

אנו מצווים לזכור כי אין לנו לסמוך על עצמנו/ על ביטחון זו מולדת ועל אדמתנו/ כי אם אין אנו לנו, מי לנו אנו./
כי אנחנו נתונים לעצמנו וכוחנו בעצמנו.

רק אם נלמד זה הלקח ונסיק זו המסקנה,
נוכל לומר לא נפחד עוד משואות וחלפה חלפה הסכנה.

מקור "אנו מצווים": מתוך ספר הזיכרון לקהילת מיכוב [Michow] עמ' 133.

"זכור את אשר עשה לך עמלק"
-ציור זיכרון על השואה

מארכיון בית לוחמי הגטאות.
לא צוין שם הצייר..

ישראל איסר

איכה הייתה לבוגדה גורליצה הכבודה

גורליצה, גורליצה! מולדתי לי יקרה
בך חונכתי לפי דרכי התורה.
בך שקדתי יומם ולילה בלימודיי
וחביבה עלי היית מעודי.

ברחובותייך שקקו חיים יהודים בגאון.
במפעלי יחידים וציבור רבי הון ואון –
ששון ושמחה השרו עלייך במועד ושבט,
עת הכול נחו ורגעו, הבן עם הבת.

איש פרנסתו מצא בעיר
חרשתן, פקיד, פועל וסוחר זעיר
ואם חלילה לא מצאת בשפע,
חש איש לרעהו בעזרה וישע.

בחוצותייך התהלך אדם במנוחה שלימה,
בקומה זקופה, בלי פחד ואימה.
הרוב היהודי בך חופש השליט
לכל נרדף, נמלט ופליט.

איך לפתע נהפכת לבוגדת בגד,
לבנייך ובנותייך היית כאם חורגת.
פנית להם עורף וישבת להם באורב
בעת השתוללות הנאצי הטורף.

לא רק מחסה ומקלט מבנייך שללת,
גם יד נתת לנבלים צמאי דם,
ובאכזריות זוועה הצבעת על נמלט
להוציאו ממחבואו הנסתר בו מצא מפלט.

לגזול ולשדוד שמת לך למטרה –
נחלת אבותינו חמדת, לנחול מהרה.
הפעם גילית לעיני אדם ואל
שמאז ותמיד היית שונאת ישראל.

ישראל איסר בר' אלעזר משה הריץ

מקור "איכה הייתה לבוגדה גורליצה הכבודה":
מתוך מספר הזיכרון לקהילת גורליצה, עמ' 69.
Gorlice

יעקב בהריר אלי אוסטרובייץ

אלי אוסטרביץ ותייליל כמו אבל ואונן.
שאי קינה יום ויום וליל, מה תספר ומה תקונן.
על דמך ששפך ועלה כמו מימי נהריך,
על נפוץ עלי סלע עולליך ויונקיך.
קול יללה תקראי – ליבי ליבי על חלליה !
קול ענות תשמעי – מעיי מעיי על הרוגיה !

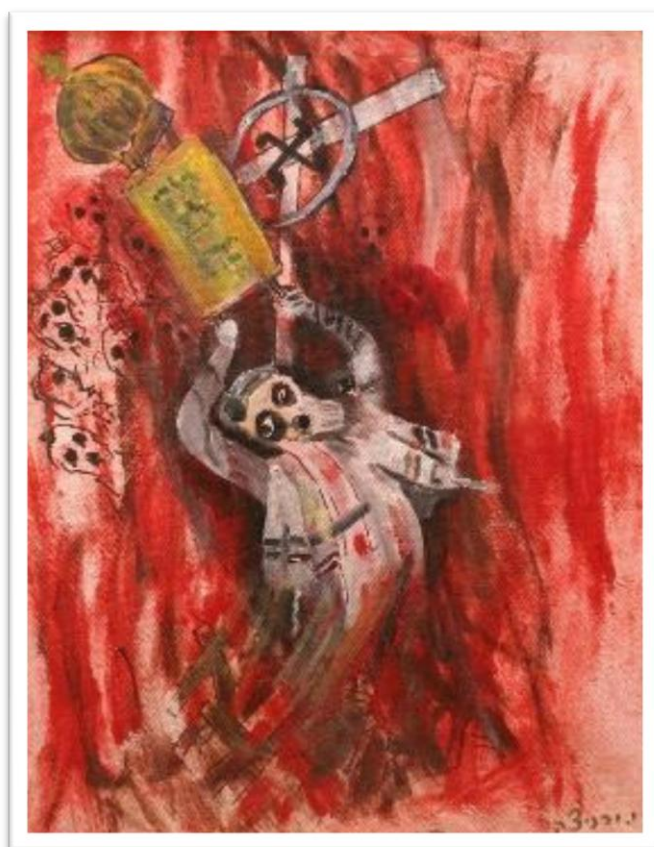
אקונן כל ימותיי ולילי על חללי ישישי קהלי,
מקור דמע עיני נזלי על חללי טפי ועולליי,
אם כללי חרב עלמים ועלמות – אללי לי !
אם מוטלים ברחובות ערומים וערומות – אויה לי !
אם מובלים בקרונות כחיות ובהמות – אללי לי !
אם מושלכים במשרפות כתבן אלומות – אויה לי !

איכה ספרי תורה ורבניה כאחד בדם התגולל,
איכה נדיביה וטובי קהליה דמם נשפך כגלל,
איכה בתולותיה ואימותיה בידי אויב נפלו שלל,
איכה מלאו רחובותיה זעקת ילד ונאקת חלל,
איכה תפארת קהילתי התגוללה ברפש ובוץ,
איכה דעתה כקרן ביער ההרגה אוסטרובייץ.

נכסוף נכספתי לגאולתי, ומדמעי אפר ציון אחונך,
 בכיליון אצפה לנחמתי, ולרחשי ליבי אתבונן,
 אטוש אל מלוני, ואשים ירושלים מעוני.
 אפר מזימת שונאי, ונקם אקח ממעניי.
 אקרא לשרידיי כמכבי – הינזרו מארץ השואה !
 הנה, יום נקם בליבי, ושנת גאולי באה !

אוסרובצה, א' מרחשוון תש"ו

מקור "אלי אוסטרוביץ":
 מתוך ספר זיכרון לקהילת אוסטרובצה - (1971) Cmielow, עמ' 258.

**העיירה עולה באש עם יהודי האוחז בספר תורה ומעליו צלב הקרס.
 הצייר: פרופ' ישעיהו יריניצקי**

דוד וייסלר

חורבן הקהילה וספר יזכור

א.

הספר יזכור ישאר חצי נחמה,
לקהילת דזיקוב שנחרבה במלחמה,
כותבים בספר רבים, במאורגן,
למען ספר לדורות על חורבן.

ב.

נרשום ונכתוב הכל, שידעו הדורות,
כי בעודם חיים מזרקו היהודים לבורות.
הגרמנים – הרוצחים הרגו, שחטו בלי רחם,
אין די מילים שנוכל להתנחם.

ג.

כל מה שהיה יקר לנו נחרב.
מספרי הקודש לא נשאר דף.
קשה להבין שהגיע כזה זמן,
שבית הכנסת הקדוש – הפך מחסן.

ד.

השריפה הייתה גדולה, איומה מאד
לא עמדה לנו הזכות – אותה לכבות,
לכן מוטל עלינו החוב,
לרשום, להזכיר, לכתוב.

ה.

מודים אנו לאבינו שבשמים,
על הנס שנשאר חלק מאתנו בחיים,
אך נזכור ונאבל על אחינו שנשארו שמה,
ונתפלל שהשם יעשה בשונאינו נקמה.

ו.

נבכה תמיד על הקרובים לנו,
שלא זכו לעלות ארצה איתנו,
להתפלל על-יד הכותל בירושלים,
אכן, כזו הייתה גזרה מן השמיים.

ז.

דם רב נשפך, האדמה הייתה רועדת,
עד שזכינו לעלות ולראות המולדת,
לה קיוונו התפללנו אלפיים שנה,
מיליוני קורבנות עלה לנו המתנה.

ח.

לבורא עולם אנחנו כעת תפילה:
ארצנו תיבנה לשם ולתהילה,
נחייה בשקט, נודה למרום,
על בניית ארצנו הקדושה – ועל השלום!

מקור "חורבן הקהילה וספר זיכור":
מתוך ספר הזיכרון
לקהילת טרנובז'ג – דזיקוב (1973) Tarnobrzeg , עמ' 318.

שיר זה נכתב בעקבות החלטת הממשלה, לאחר הסכם השילומים,
לשנות בנוסח ה"יזכור" במקום המרצחים הגרמנים – המרצחים הנאצים.

* * *

בר-רפאל

אש קודש – אש תמיד

את נרי לא הדלקתי ב"אש זרה"
"יזכור" לא כתבתי באותיות חנוטות,
לכן בוער בי הנר ואיננו אופל
ונוסח ה"אזכרה" לא אתן לשנות.

לא הצבתי להקבת אש זעמי
ממסמכים, תעודות ודפים כתובים,
במו עיניי ראיתי פרפורי בני-עמי
איך, עונו, נהרגו וגוועו בייסורים.

מתפתלים מכאבים בפנים מעוותים
בפרפורי גסיסה ואחרונה הנשימה,
זעקו אליי באלם שבמבטים.
זכור המרצחים ודע האומה.

מאש השנאה שיקדה באישונים
הדלקתי נרי – נר הזיכרון,
בדם שנקרש על פני אלפי מעונים
כתבתי "יזכור" עד יומי האחרון.

קודש היא האש ותמיד היא תוקד
לא יכבוה רוח הזמן וצו השעה,
את שם האומה אזכור לעד
האדריכלית הראשית של מר השואה.

ואם משום-מה יטשטשו את שמה
בכתובים שונים ובתפילות אזכרה,
האירי אש קודש – אש השנאה
את אות הקין על מצח האומה.

חיוכים שלמונים וטובות הנאה
שקולים, חשובים וחוקי מדינה
לא יפיגו זעמי וקיללתי המרה
עד אחרון המרצחים יתם ויגווע.

1.5.1960

מקור "אש קודש-אש תמיד":
מתוך ספר הזיכרון לקהילת טורן וירמיץ, עמ' 274.

Jeremicze

ראובן שועלי (ליס)

מצבה

ויז'בניק – סטראכוביץ, עיירה אהובה כאם

על חורבותייך לא אעמוד,
זדים ערו בך, עד היסוד,
רק זיכרון כדופק עוד פועם.

יהודים, גברים, נשים,
נערים, נערות וטף,
ארבעים עשרות שנים בך חיו כנהר שוטף.
סדנאות, חנויות, שווקים,
סוחרים, אומנים, עגלונים,
רבנים, שוחטים, מלמדים,
חוטבי עצים ושואבי מים,
קהילת עדת יהודים.

לא רבו בך תענוגות חיים,
לא מעטו בך חיי עניים,
אך היו בך אנשי אמונים.
לתורה, למידות, לתפילה,
אבדת בימי שואה,
כרבבות מקהילות האומה,
בתפוצות הגולה כי רבה,
בספר אקים לך מ צ ב ה.

מקור "מצבה":

מתוך ספר הזיכרון לקהילת וירז'בניק-סטראכוביץ, עמ' 327.

Starachowice

נח פניאל

בכי המצבות

לברכה עיר מולדתי

הערפילים עלי חורבות-מפולת מתמרים
ונמוגים מול שמש סגרירית שרויה באבל,
וגוש עופרת, שכיסה הכביש הלבנבן,
נחשף ומשתרע לעיניי זולגות-הדמע.

משני צידי הכביש תילים של רמץ אפרורי,
ודוממים עצי-גנים בערייתם,
חוטי-הטלגרף מזמזמים תפילה של אשכבה,
והשדות החרוכים מקוננים באלם-קול.

משמאל לתל-מפולת, שהיה עוד אמש בית-מדרש,
תועה עיניי אלי סמטת בית-החיים.
כאילו מתמזג אני עם לוויה אילמת,
ובאוזניי עולה בת-קול "צדקה תציל ממוות".

גדר פרוצה מקפת אבנים אילמות
מוטות עלי תילי קברים מיותמים.
ובתוך האלם הקודר, מול שמש אבלה,
קולטה אוזני בכי המצבות.

מקור "בכי המצבות": מתוך ספר הזיכרון לקהילת קרטוז-ברזה. עמ' 29.
Kartuz-Bereza (1993)

פניה ברגשטיין על קבר אבות

**ליבי הוליכני בחושך העב
בין קברים ללא מצבות,
באתי היום השתטח בדד
על קבר אבות.**

**באתי היום, ונפשי דומיה.
מה אפיל תחנוני ואומר?
האתפלל לשלומי של ביתי
לפניכם, שוכני העפר!**

**כי תהיו מליצי הטובים במרום,
ועזרה לי תחושו בצר,
רפואה שלימה לחולה האנוש,
ברכה לנווד אל נכר?**

**מאום לא אגיד. אשתתח ואדום,
ואלמי יאזין וישמע
את קול המתים הבוקע אלי
ממעמקי האדמה.**

**זה בא קול אבי ובאה אמי
אלי, אל החי, לבקש:
על חולי גדול, על מכאוב-אין-מרפא,
על פצע יוקד אין חובש.**

את בכיים יתנו, אשר איש לא קלטו,
את יגון-שיבתם הנזוף,
וברכה ישאלו, יבקשו מעמי
לדרכם בה יצאו ללא שוב.

מאום לא אגיד. אין תשובה בלבבי
לרכך אחרון מראשותם.
מעפר קברותם רק אחפן מלוא כפי
ושים על ליבי כחותם.

לו ניתן לי...

לו ניתן לי לבוא אל קברך,
על פני עפרו התשטח,
כמו שביקשתי מסתור
בחקך הרחום והרך.

אל האבן הזאת הצחה,
בה שמך חרת באות שחור,
לשאת את עיני בדמעה
כאל תכל מבטך הטהור.

לו ניתן לי לבוא אל קברך...

מקור "על קבר אבות": מתוך ספר הזיכרון לקהילת אוגוסטוב-Augstow, עמ' 442.

ש. רזניק

על קבר אחים

לזכר אחותי ואחי חנה ופנחס

ללא ציון וללא סימן

פה היה הייתה קהילה-קדושה.

קהילת מיר, קהילת שלום

בבורות בחול, מחוץ לתחום.

בדרך לשטויבץ, קהילת מיר, בדרך לשטויבץ,

סימן לעיר –

גויים חסודים יראים לעבור

מפחד גיא ההריגה.

הלילה להם, רוחות הקבר –

לראותם סכנה במ לחיים,

פה קבורים החיים שהיו,

קבורים? לא קבורים, מחוללים.

ניצנים באביב, ושלג בחורף.

ותזרח השמש לעולמי-עד.

וירח לא ישבות –

לחש-רחש בלילות בגיא.

גופות הקדושים צלם-אלוקים.
גדועה וקטועה יד שלוחה
וראש ערוף מקברו יופיע –
חיי-אנוש לצלמוות ירדו, ודמעת נכאים.

לולא היית, גיא-הדממה,
דומם לעולמים.
לו השארת שביב של חיים,
הייתי מוזיל דמעת-אבל,
ומצפה ליום בו "זאב וגדי ירבץ"
אך נשכחת מלב, קבר-אחים שלי,
ישתוללו סופות עזות,
ורוחות יעטפו גיא.

ואיפה תשתוללו בדורות יבואו?
נקמת דמכם השפוך, אחיי ורעיי,
עמי המעונה, דמך נדרוש
בדם וזיעה נקים מצבתך,
במזרח-שמש, ובדמינו נחיה.

מקור "על קבר אחים": מתוך ספר הזיכרון לקהילת מיר-mir, עמ' 359.

זְכוֹר אֶת שׁוֹאֵת מִיִּטְשָׁעט

זְכוֹר אֶת שׁוֹאֵת יִשְׂרָאֵל. זְכוֹר אֶת הָאָבֶדֶן וְאֶת הַמָּרִי. יְהִי לָךְ
לְאוֹת וּלְלֶקַח לְשָׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר:

וְנִלְנֶה הַזְכָּרוֹן הַזֶּה אֵלֶיךָ תָּמִיד — בְּלִכְתּוֹךָ בַּדֶּרֶךְ וּבִשְׂכַבְּךָ וּבְקִיּוֹמְךָ:
וְאַרְשֶׁתְּ לָךְ לְעוֹלָם זָכָר אֲחִים אֲשֶׁר אֵינָם עוֹד:

וְכֵן אֵל הַזָּכָר בְּבִשְׂרָךְ. בְּדַמְךָ וּבַעֲצָמוֹתֶיךָ:

תִּרְקֶנּוּ שְׁנִיךָ וְזָכָר: בְּאֶכְלֶךָ אֶת לֶחֶמְךָ — זְכוֹר: בְּשִׁתּוֹתְךָ אֶת
מִימֶיךָ — זְכוֹר: שִׁיר כִּי תִשְׁמַע — זְכוֹר: בְּזֶרַח הַשָּׁמֶשׁ —
זְכוֹר: וּבִבְאֵה הַלַּיְלָה — זְכוֹר: וּבְיוֹם חַג וּמוֹעֵד — זְכוֹר תִּזְכָּר:

וְכֵן יִתֵּן, כִּי תִבְנֶה וְהִשְׁאָרְתְּ בּוֹ פֶּרֶץ. לְמַעַן יִהְיֶה חֶרֶבֶן בֵּית יִשְׂרָאֵל
לְנִגְדְּךָ תָּמִיד:

וְשִׁדָּה כִּי תַחַרֵּשׁ וְהַקִּימוֹת בּוֹ. גַּל אֲבָנִים — גִּלְעָד לְאֲחִים אֲשֶׁר
לֹא בָאוּ לְקַבֵּר יִשְׂרָאֵל:

וְלִחְפָּה כִּי תוֹכִיל אֶת בְּנִיךָ וְהַעֲלִיתָ עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתְךָ אֶת זָכָר.
הַבָּנִים אֲשֶׁר לִחְפָּה לֹא עוֹד יוֹכְלוּ:

וְהָיָה לְאַחֵד: הַחַי וְהַמֵּת: הַחֹלֵל וְהַשְּׂרִיד: אֲשֶׁר הִלְכוּ וְאֵינָם —
וְאֲשֶׁר נִשְׁאַרוּ לְפִלְטָה:

שָׁמַע, אִישׁ יִשְׂרָאֵל. לְקוֹל הַקּוֹרֵא אֵלֶיךָ מִמַּעַמְקִים: אֵל דָּמִי לָךְ
אֵל דָּמִי.

ד"ר מ. דבורז'צקי

מתוך ספר הזיכרון לקהילת מייטשאט, עמ' 288.

Molczadz

אברשה הנהלס

גבורת זימל סטולוביצקי הי"ד

בקרבנות עם הנאצים ביערות הורקי

אני מעלה זיכרונות מהשואה **בעיירת מייטשעט**⁹. בעיירה זו גר סוחר תבואות ושמו זימל סטולוביצקי, אדם בעל זקן יורד על פי מידותיו. בזמן ה"אקציה" האחרונה ניצל זימל סטולוביצקי, עם חלק ממשפחתו והסתתר ביערות הורקי במרחק של שבעה ק"מ בערך מערבית למייטשעט. שטח היער היה כ-200 הקטר בערך. רוחבו 2 ק"מ ובתוכו היו מים וביצות. מסביב ליער היו הכפרים החקלאיים: בלולוזי, פלוכבה, הורקי ועוד, אשר לזימל סטולוביצקי היו מכרים רבים בכפרים אלה.

בימי הטבח וההשמדה אירגן זימל סטולוביצקי חוליה מניצולי האקציה של מייטשעט שמנו בערך 60 איש, ביניהם משפחות עם נשים וילדים אשר הקימו מחנה בתוך יער הורקי ורכשו נשק. בידי החוליה היו שמונה רובים ושנים-עשר אקדחים, תת-מקלע אחד ורימונים. זימל סטולוביצקי ועוזריו רכשו אוכל בכפרים שגבלו עם היער.

בסוף אוגוסט 1942 עברתי עם חולייתני לסביבה אשר בה נמצאה החוליה של זימל סטולוביצקי, התקרבונו בשקט למחנה ובמרחק של עשרים מטר בערך מהמחנה שמעתי דיבורים ביידיש. אמרתי לחבריי: מצאנו קן של יהודים ונתקרב אליהם בשקט כדי שלא ייבהלו. בקרבת המקום נעצרנו על-ידי שומרי המחנה והם שאלו לזהותנו. אמרנו להם, שאנחנו פרטיזנים יהודים ומאד רוצים לבקר אצלם. יצא מפקד המחנה עם רובה ואקדח, שהיה זימל סטולוביצקי, ושאל אותנו מי אנחנו ומה רצוננו. ענינו לו שאנחנו פרטיזנים יהודים והוזמנו על-ידו להתארח במחנה ופגשנו שם מכרים ממייטשעט. שמחנו לפגישה. התארחנו במחנה יומיים בערך.

באותו זמן נערך כנס של פרטיזנים יהודים ונוצרים ביער הורקי שבו נמצא המחנה של זימל סטולוביצקי. זימל מסר לנו ידיעות על מרגלים נאצים ורוצחים

⁹ מתוך ספר הזיכרון לקהילת מייטשעט-Molczadz, עמ' 8-307.

אשר השתתפו בזמן האקציה בעיירת מייטשעט, וביקש להזמין אותנו לכנס שלנו.

פנינו למפקד הכנס, שהיה מפקד הפרטיזנים באותו אזור, והוא הסכים לקבל את זימל סטולוביצקי, אף הזמין אותו אליו לדבר איתו אישית. זימל סיפר למפקד הפרטיזנים שישנם חוליות מרגלים מצד הנאצים והם אומרים שהם פרטיזנים שנלחמים נגד הנאצים. זימל ביקש מהמפקד שיחקור אותם אם באמת הם פרטיזנים הנלחמים נגד הנאצים. בזמן שזימל דיבר עם המפקד הגיעו למחנה של זימל שני המרגלים. אחד מהחוליה של זימל הביא את הידיעה שהגיעו שני מרגלים והם מתעללים בבחורות ויורים באוויר. זימל ביקש מהמפקד שייתן לו עזרה כדי לפרוק מהם את הנשק. המקד ענה לו בחיוב וניגש עם המטה שלו יחד עם זימל למחנה והרגו את שני המרגלים ומצאו אצלם תעודות של שוטרים נאצים.

אחרי יומיים עזבו כל הפרטיזנים את מקום הכנס. נפרדו מזימל סטולוביצקי ומאנשי החוליה שלו והוא ביקש שנעזור לו בנשק ובתחמושת. החוליה שלי נתנה לו שני רובים וחמישים כדורים.

בחודש אוקטובר 1942 התנפלו הנאצים באכזריות על המחנה של זימל ביערות הורקי. הכוח של הנאצים שמנה גדוד שריון קל וגדוד רגלים כיתרו את היער וסגרו את היציאה מהיער. הם התנפלו על הבסיס אשר נשארו בו כ-60 יהודים שניצלו מהאקציה של עיירת מייטשעט. הבסיס היה מוקף בעמדות ובונקרים והלוחמים של זימל סטולוביצקי שהיו בהם קיבלו את הנאצים בהתנגדות קשה ולחמו כשלוש שעות. מהחוליה של זימל נהרגו כ-12 איש. זימל סטולוביצקי שלח קשרים ליחידות פרטיזנים אחרות לבקשת עזרה, אבל הכוח הנאצי הרגיש שמתקדם כוח של פרטיזנים והתחיל להימלט. הניצולים שנשארו עברו לגטו דבורץ. כשבא הכוח של הפרטיזנים, שאני הייתי ביניהם, לעזרה מצאנו מחנה שרוף וקבענו שנשמור על המחנה עד סוף הפעילות של הפרטיזנים, כי המחנה היה במקום ציר מרכזי של תנועת הפרטיזנים.

מפקד הפרטיזנים אמר, שנזכור את הגיבורים אשר הצליחו להדוף את הנמר הנאצי והכריז שזימל סטולוביצקי וייתר הגיבורים יירשמו בהיסטוריה של הפרטיזנים כגיבורים.

רבקה פרלה (נכדת יצחק מלמד)

לזכר קדושים

נר החלב ממשיך לטפטף
בשתיקה ארוכה מתמשכת
כך חיי אדם טפטפו וכלו
באכזריות איומה וקושחת.

לא נשכח, נזכורה ברטט,
נזכור השואה והאש,
עת היינו כקליפת אגוז
ספינונת נטרפת בים גועש.

עלטה אפפה את העולם,
עלטת אדישות לסבלם
של קדושינו עמנו העם.
לא שאל איש, אף איש, מה פשע עוונם?
לא חקר מדוע נשפך דמם?

זיכרונם יעלה בי חורי אף,
זיכרון אנשים, נשים וטף,
ומה כי נצעק **נקמה, נקמה,**
כשכלו החיים וכלתה הנשמה.

מקור "לזכר קדושים"
מתוך ספר הזיכרון לקהילת לנוביץ – Lanivtsi, עמ' 100.

המשורר:

לקדושים

לקדושים אשר בארץ הקנה ואדירי
כל חפציכם. (תהילים ט"ז, י)

אחים לצרה ולמשא קשי-עולכם,
את סבלות חייכם נשאתם נפרדים
אך היה פרץ המשחית בגבולכם –
ותאספו אל בור והייתם לאחדים.

אם זקן אם נער, אם אישה אם גבר,
שכבו עתה בטח אחים לקבר!
פה תחדלו רוגז, שוד לא יחתכם,
עריץ וחומס לא יוסיף להחרידכם.
החיים עדנה – הם יאחזו שיער,
יראו אחריתכם וילמדו בינה:
כי אוי לעם, נידף כמוץ ביום סער,
ואבוי לאומה כי נשברה ימינה.

ואנחנו החיים פליטי מטבח
העדים לאימת חייכם ומותכם
את עוצמת מכאובינו מה נשוחח? –
פינו בעפרכם ונדום כמותכם.

ובכסות הארץ הטמאה על דמכם,
דם נקי וקדוש, דמי הכיפורים,
נחרות בדמי לבבנו את שמכם
במגילת התענית ובספר הייסורים.

מקור "לקדושים":
מתוך ספר הזיכרון
לקהילת טומשוב-לוב,
עמ' 463.
לא צוין שם המחבר.
Tomaszow-Lubelski.

יהודה נחשוני

כך ראיתי בעמק הבכא את הבאות

והיה אחרי מותי,
אחרון היהודים, השחוטים עלי אדמות,
והארץ תהיה תוה ובוהו,
וחושך על פני תהום,
ודממה נוראה תיפול על הארץ,
ורק ישמע הרהור גסיסה אחרון
של יד יהודי שחוט, ועינו שחורות.

ויציצו הטורפים בין החרכים,
לדעת, אם יש עוד טרף,

ויראו כי מת אחרון היהודים,
בא הקץ לזבח הגדול,

וימהרו לרחוץ ידיהם המגואלות
בדם במוח, ובבטן רטוש.

ויחליפו מהר בגדיהם, הרטובים זוועות,
כאלה לא היו עד היום.

ויעמדו שעות וימים מול המראה,
ליישר חייכם, ולקן פרצופם החייתי,

ופתאום והם שוב בני-אדם,
כמו לפני המבול, טרם הפכו מפלצות
לקרוע ילדים ולנפצם לסלע.

ויצאו החיות שהפכו אדם לרחובות,
והנה השמש זורחת, ושיטה פורחת,
ואילנות מלבבים, והכול פורח,
ובמקום אתמול היה דם, צצו פרחים,

ויאמרו המפלצות, דרור בא לציפור,
למה לא יבוא דרור גם לאדם?

למה לא יוצב מצבת עד ליהודי הקדוש,
אשר מת למען חירותו, וקידש אדמה בדמו?

ויצאו ויקחו כלונסאות ויתלו עליהם טליתות.
ובראשן מגיני-דוד יהודיים,
כאלה אשר על בית-הכנסת שהפך מחראה.
ויבואו בהמוניהם ליקוד מול הצלב,
גם אותו מעטר פני יהודי שחוט,
וירכינו דגליהם לזכר יהודיהם,
והמה לא ידעו עד היום שגבן,
כי נבחר להיות קורבן-עולה לכפר על כולם.

ובחללו של תבל יהדהד צחוק השטן,
על מפלצותיו אשר הפכו אפיפיורים.

מקור "כך ראיתי בעמק הבכא את הבאות":
מתוך ספר הזיכרון לקהילת גרוסוורדיין, עמ' 336.
Grosswardein (1984)

י.ל. ביאלר

אלי, אלי

אלי, אלי נפשי בכי
וזעקי, בת ישראל,
מספד שאי והתיפחי,
אכלה האש בישראל

על טבח-עם אשר הוכן,
יסורי שכול, אשדות דמים,
זקן גם טף לא רוחם,
על עקדה קרבן תמים.

על עוללים, גמולי חלב.
המרוטשים לפי צורים
ועל דמם, אשר זב
בראש חוצות לעין הורים.

על הקהלות השוממות
ועל חורבן מקדשי אל,
יקודי להב שלהבות
ערי פאר בישראל.

עלי דורות, אשר נגדעו
דמי אבות על דמי בנים,
בגיא אושבץ תמו גועו
עלי מוקדות הכבשנים.

עלי כלואים, חגורי שק
הנמקים ברבבותיהם
בטרבלינקי ומידנק
ואין מלקט עצמותיהם.

עלי קרונות, צפופי אדם,
אשר רופדו גפרית וסיד,
צחי-צמא ככלות נפשם,
צעקו מים ואין מושיט.

עלי בנות, אשר עולפן,
רעיות בנפשן, שלחו ידן,
צ"ג הטהורות יחדיו נספו
ולא חולל תם כבודן.

עלי קפואים בשדות שלגים,
ילדים רכים בחיק אמהות
ועל קדושים השואגים
קבורי חיים מתוך בורות.

עלי גוילים המחוללים
בידי נאצים מנאצי אל,
טרופים קרועים ומגאלים
בין אשפתות ואין גואל.

על צדיקים, ענני עולם
נדיבי עם, הוגי תורה,
בתאי רעל נחנק קולם,
נפלה, כבתה המנורה.

עלי נער פרחי העם,
חלוצי קרב, כפרי מרי,
מול זדונים שופכי הדם,
השתלהבו רשפי חרי.

על נהרות דם ובכי
נקמת-ברית בלב שמונה,
בקרב גטו ללא רהי
נחשף העז טמיר-גבורה.

עלי קדוש השם ועם
ועל נקמת דם טהורים
בתעצומות מסרו נפשם
לחמנו, נפלו הגבורים.

עלי גבור על במתי עד,
כנר תמיד בהוד זרחים,
כל נטף דם, קרבן-לשד
נזכר עד נצח נצחים.

על שבר עם נשא קינה,
כבולי יגון, עטויי שואה,
הלנצח תאפיל שנאה
ולא תפרש הנגהה?

ראה אלהים, עורי צפד,
נפל לבי שונאי קמים,
הקשיבה שועי, חישה מפלט,
הצילה נפשי מאנשי דמים.

קינה זו על השואה נכתבה על ידי י.ל. ביאלר בוורשה תש"ה, אליה חזר לאחר המלחמה.

לאחר השואה, קהילות רבות החליטו לצרף לקובץ הקינות של תשעה באב שירי קינה שנכתבו לאחר השואה ומתארים את תחושת החורבן והאבל על ההרוגים. הקינה "אלי אלי" נכתבה על פי המתכונת המזכירה את הקינה "אלי ציון ועריה", האחרונה בקינות תשעה באב.

ח. ש. רובין (אגושביץ)

נזכור

(קינה)

אזכור, אזכרך, עיירתי-מכורתי,
שוקר המתוכנן ועמודו המכודן,
מחצותיך אך שנים לבני עמי:
בשלושה – מעולפי צאלי האילן,
בין מרבצי חזירים ועצי דובדבן,
שכנו בם העומדים – על דמי.

עת מזה ומזה, מבתי יראתך,
לצליל פעמונים ונביחת הכלבים,
בימי פגרתם או בלווית פגריהם,
ידדו בסך ובידיהם הצלבים –
מצפעוני מבטם עיני אז אשא
למרומי נחש נחשתך.

אזכור אזכרך בלילות הסתיו,
אבוסס בבוצך, בשוקר הרחב,
לאור פנסים שללי הצבעים,
מעשה תינוקות בית. רב,
תשפך נחשתך באור הזהב.
יפסע וירעם בקולו הרם,
לבית הכנסת ייקהל העם.

וזה אחר זה יודלקו הנרות, כוכבים של מטה באור יקרות,
ושפע של קדושים מהמקדשים הקטנים,
יתמשך מקצה לקצה בעתרת מנוחה,
מתוך "מקדש מלך עיר מלוכה".

ולאור מנוחה מבהיקה, בליל שבת המקודש,
בין סעודות בהפסקה, בחנני אבא בחומש.

דמיתי משנותיך עתה,
בפינה בעלטה – זיו אקונין חסודה.

במקום אז אותיות מזהירות של משניות וגמרות,
בארון מעל השידה, הבהיקו הזהירו בחזון הדורות.
עתה בחצר שם נוברים צאצאי חזיר טמאים
בדפי קודש טהורים.

אשרי כי בשרני ההלך משם כי עלית כולך על מוקד
ואותיות כנשמות עקובות מדם,
בקדושה ובטהרה תעלינה אל על,
ועמל וזע של העם הנודד אויב בם לא יתעלל.

ועוד אזכרך וקללה על שפתיי,
נהרך, יאורך לדם יהפך!
תספה ברך, עיר הרגה, כל חי, כל עוף, כל דגה.

בימי הברכה, היריד בה שכן,
בברק מצחנים של אלפי הראשים,
יזדקר יהודי הדור הזקן.

יחיד בין רבים, בטל בשישים,
יתמקח בשפת תרגום וגויית על תרנגול ופרגית,
לכפרות לגדלם.

בערבי שבתות, שמש אך עלה למרום,
איציק ספר מפרום לפרום בקולו יצוד.
בעל בית, המרחצה רד!
השוק יתמלא אז כמו ביריד,
נכבדים, פשוטי עם, ודמי בלן בידם.

היום פנה, אך טרם יערב,
שייע שמש, ומרפקיו מאחוריו,
על דם אחיי-אחיותיי כסית בעפרך,
ובמצבות קברות אבותיי, רצפת חוצותיך.

אחיי, אחיותיי שבסיסלביץ,
שריד לא השאיר מכם העריץ,
אם על בניה, תוך אנקת גסיסתם,
ביון וישוניק נפחו נשמתם.
יתום ושכול הוא גורלו המר
שלנותר בעולם זה, האכזר.

יער וישוניק, רקום אורות וצללים,
בר בושמתי בימי קיץ תכולים
צחנת "חדרי", באושי הקירות,
איך הפכת לי עתה בית עולמים
לאבות ואמהות, בחיקן עוללים!
ספר נא, יערי, בלחש עלים,
ענות יגונים,
ובהגות נכאים יחד נלחש
יתגדל ויתקדש.

יתגדל ותקדש על גולגלות רסוקות,
בטנים רטושות, נאקה ויליל
תוך "שמע ישראל".
אל מלא רחמים, מי כמוך באילמים.

בנים ובנות לעמי הנידח,
דמעות לא תזילו לבטלה.
הן כוס הדמעות מאז נתמלא.
ניצוץ רמץ קדושים בל ידער,
יגדל ושלהב למדורות-מדורות
לדורכם ולאלף דורות,
כי עוד זרע השטן לשארית מתנכל, תמוגר זרועו בעזרת
צור ישראל.

מקור השיר: מתוך ספר הזיכרון לקהילת סביסלויץ' (1961) Sislevitsh , עמ' 7 ואילך.

קינות קהילות דונאסראדהלי סמריין מאגנדורף וסביבותיהן

איכה ישבה בדד העיר רבתי עם, הייתה כאלמנה, רבתי בגויים, שרתי במדינות הייתה למס. בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה, אין לה מנחם מכל אוהביה, כל רעיה בגדו בה, היו לה לאויבים. גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה, היא ישבה בגויים לא מצא מנוח, כל רודפיה השיגוה בין המצרים.

ארזי הלבנון אדירי התורה, בעלי תריסין במשנה ובגמרא, גיבורי כוח עמליה בטהרה, דמם נשפך ונשתה גבורה, הינם קדושי הרוגי מלכות הארורה, ועל אלה אני בוכייה ועיני נגרה.

איך תנחמוני הבל, וכינורי נהפך לאבל, בנחלת חבל, כבד עלי עול סבל, ואיך אנחם. בזה יום בכל שנה, עדן עלי שנה, והנני עגומה ועגונה, ואיך אנחם. גבר חרון, ונגזז ארון, במשנה שיברון, במסרבי מרון, ואיך אנחם. דירתי חרבה, ועדרי נשבה, ורבת אהליבה, בדד ישבה, ואיך אנחם.

אמרתי שעו מני בבכי אמרר, מר נפשי ורוחי אקרר, עם לויתן העתידים לעורר, בבכי יעזר עליך יגונך, בת עמי התאבכי בגינך, אל תנני פוגת לך, ואל תידום בת עינך, געי בבכייה מעושרת בעליזות, היית מקדם והנך לבזות, איכה נהייתה הרעה הזאת.

מי ייתן ראשי מים ועיני מקור נוזלי, ואבכה כל ימותיי וליליי, את הללי טפי ועוללי, וישישי קהלי, ואתם ענו, אבוי, אוי ואללי, ובכן בכה בכה רב והרב, על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

ודמוע תדמע עיני ואלכה לי שדה בוכים, ואבכה עמי מרי לבב הנבוכים על בתולות היפות וילדים הרכים, בספריהם נכרכים ולטבח נמשכים, אדמו עצם מפנינים, ספירים ונובכים, כמו טיט חוצות נדשים ונשלכים, סורו טמא קראו למו מלקרב, על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

ותרד עיני דמעה ואילילה ואגודה. ולבכי ולחגור שק אקרא להספידה, מפז יקרה ומזהב חמודה, פנימה כבודה כבוד כל כלי חמדה, ראיתה קרועה שכולה וגלמודה, התורה והמקרא והמשנה ואגדה, ענו וקוננו זאת להגידה, אי תורה תלמיד והלומדה, הלא המקום מאין מאין יושב חרב, על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

ועפעפי יזלו מים דמע להגירה, ואקונן מר עלי הרוגי דונאסרדאהלי ומאגנדורף וסטריין וסביבותיהן, בשלישי בעשרים ושבע, בו ביום מרגוע הוקרה, מרגוע לרגוע נחלפו להבעירה, נהרגו בחורי חמד וישישי הדרה, נאספו יחד נפשם השלימו במורא, על יחוד שם המיוחד יחדו בגבורה, גיבורי כח עושי דברו למהרה, וכהני ועלמי נגועו, ובמר יגוני ועצבי ילל אחבירה, קהילות הקודש הריגתם היום בזכרה, קהל דונאסרדאהלי וקהל מאגנדורף וקהל סמריין והסביבות בחונה ובחורה, גאוני ארץ ונקיי טהרה, קדשו שם המיוחד במורא.

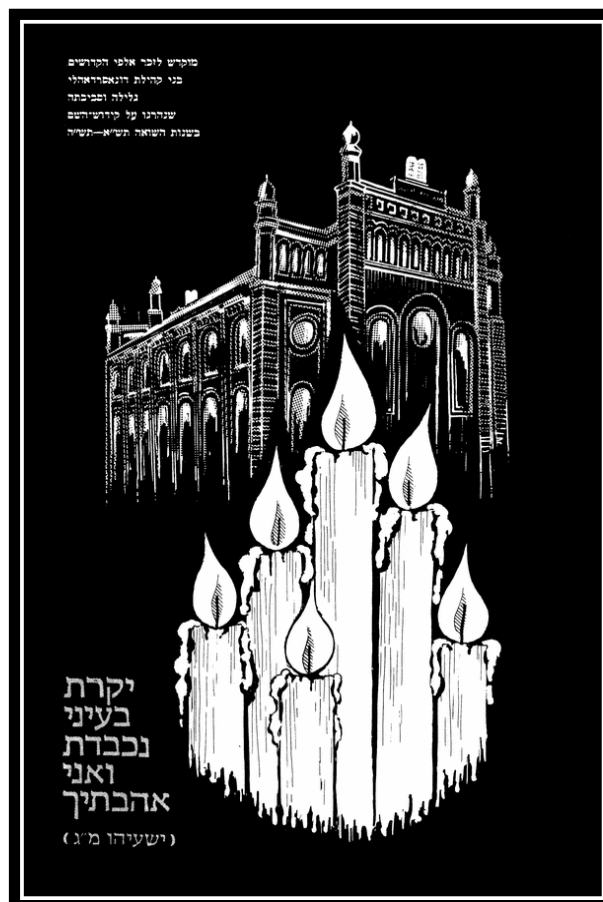
בחודש השלישי השלימו נפשם באהבה קשורה, אהימה עליהם בבכי
ילל לחשרה, כלולי כתר על ראשם לעטרה, ועל אדירי קהל
דונאסרדהלי ועל קהל מאגנדורף ועל קהל סמריין ועל הקהילות
הקטנות ההדורות, מנשרים קלו מאריות להתגברה, השלימו נפשם על
יחוד שם הנורא, ועליהם זעקת שבר אשערה, על שני מקדשי יסודם
כהיום עורערה, ועל חרבות מעט מקדשי ומדרשי התורה.

בחודש השלישי בעשרים ושבע נוסף לדאבון ומארה, החודש אשר
נהפך ליגון וערה, ביום מתן דת שברתי להתאשרה, וביום נתינתה כמו
כן אז חזרה, עלתה לה למרום למקום מדורה, עם תיקה ונרתקה
והדורשה וחוקרה, לומדיה ושוניה באישון כמו באורה, שימו נא על
לבבכם מספד מר לקושרה, כי שקולה הריגתם להתאבל ולהתעפרה,
כשריפת בית אלוקינו האולם והבירה, וכי אין להוסיף מועד שבר
ותבערה, ואין להקדים זולתי לאחרה, תחת כן היום לויתי אעוררה,
ואספדה ואילילה ואבכה בנפש מרה, ואנחתי כבדה מבוקר ועד ערב,
על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

ועל אלה אני בוכייה ולבי נוהם נהימות, ואקרא למקוננות ואל
החכמות, אלי ואליה כולם הומות, היש מכאוב למכאובי לדמות,
מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימות, חללי חללי חרב מוטלים ערומים
וערומות, יונק עם איש שיבה עלמים ועלמות, מתעתעים כמו מוני
ומרבים כלימות, על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

עיני עיני יורדה מים כי נהפך לאבל משורר, ועגבי לקול בוכים
מלהפיג ולקרר, מי ינוד לי מחזיק להתעורר, חמה בי יצאה וסער
מתגורר, אכלני הממני הצר והצורר, שבר עצמותיי זורר ומפורר,
סילה כל אבירי הטבור והשורר, רטייה ומזור אין לברר, מכתי אנושה
באין מתעיל ומזורר, על כן אמרתי שעו מני אמרר, בבכי דמעתי על
לחיי לצרב, על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

מקור הקינה: ספר הזיכרון לקהילת דונאסרדאהלי, עמ' 285 ואילך.
Dunajska Streda

מקור התמונה: מספר הזיכרון לקהילת דונאסרדאהלי
Dunajska Streda

הרב מיכאל דוב ווייסמאנדל

קינת מן המצר

הרב מיכאל דוב ווייסמאנדל, נולד בדברצן, הונגריה וכיהן כרב חרדי בסלובקיה. **מפעילי ההצלה** הבולטים בתקופת השואה.

בעת מלחמת העולם השנייה שהה באנגליה. הוא חזר לסלובקיה כשליח מטעם אגודת ישראל. היה חבר במרכז היהודים שהיה היוזם של יהודי סלובקיה.

בשנת 1942 הקים יחד עם נשיאת ויצ"ו ונציגת הג'וינט בסלובקיה, **גיי פליישמן**, אפוזיציה למרכז היהודים, שם הקבוצה: **"קבוצת העבודה"**. הקבוצה יזמה את **תוכנית אירופה** להצלת היהודים. הרב ווייסמאנדל העלה לראשונה את הדרישה מבעלות הברית להפציץ את אושוויץ.

אנשי "קבוצת העבודה" שמעו **שדיטר ויסליצני**, קצין האס.אס שהיה אחראי על שליחת היהודים לאושוויץ, מוכן לקבל שוחד בעבור אי שליחת יהודים לאושוויץ, ניהלו עמו משא-ומתן וגם העבירו אליו כספים רבים. בשנת 1960 יצא ספרו של הרב ווייסמאנדל **"מן המצר"** ובו תיעוד פועלו בתקופת השואה.

אברהם פוקס חקר את פעילותו של הרב מיכאל דב ויסמנדל בתקופת השואה, ואת ממצאיו העלה בספר **"קראתי ואין עונה"**, שיצא בשנת 1983.

הרב מיכאל דוב ווייסמאנדל כתב את "קינת מן המצר" המופיעה בספרו: ספר מן המצר - ספר הזכרונות משנות ת"ש-תש"ה {דפוס צילום}, הוצאת אמונה תש"ל-1970, ניו-יורק, עמ' 255 ואילך.

וידועים אלו חבר מן זמל על תורבן הנודא שעבר

סלח נא אל, לגוף ישראל, אשר נפשו נשרפת
ושורפה לא השאיר ממנה, אך את דעתה הנטרפת
ובכן בפר, ושוב אל תפל, על עמך ישראל רעה
ומנוח, גו שוכח, אל נא מקדיח, בחרדה.

זכר כל נקבר, בסוד נסתר, ואין קבר להשתטח
ואין מצבה להכניע, בן בזרועו בוטח
זכרם נא, אדון הנשמות, ומחל לנשמה שוממה
מחל לנפש נשפחת, בחיק בשר ודם ואדמה.

זכר נא הבכיות, בתהום הגויות, ביום עלותם למרום הנשמות
אז נשבענו שמם להזכיר, ולא לשכוח עד סוף עולמות
והשב בן שכחה, ובן הכחשה – בן שם שוא – עם דם ואדמה
אשר גם מים דמם, שכח שמם – שם האמת – עם דת ונשמה.

מימות עולם, שלישים עבר, בהרג ואכזר היהודים
בכומרי זדון, שורפי אש, שופכי דם, המשמידים
נגעם פשה על דורות תבל, עד שצץ מרשעם – עם רצח
ומחליו עמך, שכח שמך, אל נא רפא, ושוב שם לו קרא – עם נצח.

נתיבות עולם, אשר נחרבו בפצעי זעם המלחמה
איכה נחו למסעי רצחם – מאין לוחם, מפיו שממה
כי גם אויבי עם ארור שמחו, על שקם פוטר על היהודים
שש אב אמונתו – שסוף סוף – הצליח, אחד מן התלמידים.

קם דין עולם ודן דין ירושה, על הרי זהב אשר שלל
הרים נבהו – כי לא שכח, להכזות שן זהב, מלחי חלל
אוי, אם ידין הר של מעות, משפט חללים, אלפי גבעות
ומזוטו של ים דמעות – אין ירושה – לבד שלל המסעות.

ובך תשתכח אותה הלילה, ואימת מות השואלת
הזאת היא לילה האחרונה, ומיד יפרצו את הדלת
וישתכח עין האבות, על הילדים במשכביהם
והנזק – אשר העירם, לראות פרצוף טוביהם.

ולמתי, רודפים אחרי נפשם, נדמו הגויות הנרדפים
התשכח ישראל את שבועתם, אשר השביעוך לאלפי אלפים
אשר השביעוך בכלות דרכם – דרך, בדם הרוגי תמול מסומן
כי עלה המות ושאל – היום – מי, להרג מוזמן.

אז השביעוך -- שמע ישראל – מפי הנחנק רוחי פורש
ואין לי להוריש, רק שם אלי – ומבלעדך, אין לי יורש
שמע ישראל – עמי יורשי – בשרי ודמי, מת ביד רוצח
אך רוחי בקרבך, לא ימית בלתיך – זולתך, על נפשי, לא ינצח.

שמע ישראל – קול שבועתי, עולה אליך, מדמי התוסס
ועם אוכל אדם שוחט ילדי, ומבשל בשרם לעיני הגוסס
אם נרצחתי, אל אחד חי – ובשמו לא מת שמי ושם בני
שמע ישראל, אתה יורשי – ובהר ציון, אל תשכח הר סיני.

אָרץ וְשָׁמַיִם נִדְעָזְעוּ – מְשֻׁבְּעוֹתָם, כְּעֵלוֹת נַפְשָׁם
שָׁמַע יִשְׂרָאֵל, הִתְשַׁכַּחַם – הִתְשַׁכַּח, כִּי אַתָּה הוּא יוֹרֵשׁ
הִתְשַׁכַּח, וְעוֹד תִּמְעוֹל מֵעַל – וְלֹא תִפְחַד מִיּוֹם תְּבִיעָה
עַל הַמִּזְבֵּחַ וְעַל אֶפְרוֹ, וְעַל הַדָּם וְעַל הַשְּׁבוּעָה.

אֹזִי לִבִּי מֵיָאֵן לְשֹׂאת שֵׁם אָבִיו, וְגַם אֲזוֹנוֹ אֵטֵם לְזַעַק דָּמוֹ
וַיְהִי כִּי נִרְצַח, וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו – אֵף מַצֹּנֹת מוֹתוֹ, לְשַׁכַּח מַעֲמֹ
וּבְדִין בֶּן יְתוֹם, יְרוּשָׁה לָקַח – מִיַּד עַם רוֹצָחוֹ, כֶּסֶף כּוֹפֵר
וּבֶאֱזוֹן אָב, וּבִהְיוֹנוֹ, וּבְדָמֵי דָמוֹ – אֵף אֶת נַחֲלָתוֹ, שֵׁם לְאַפֵּר.

אֹזִי לְשִׁמְחָתוֹ – מִתּוֹךְ אֲבָלוֹ – עַל כִּי עִם רֵאשִׁים, אוֹבֵד גַּם דַּעְתָּם
עַד כִּי גַם אֶת יְרוּשָׁתָם חִיב – לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ, שְׂאֵרִית מַחֲשַׁבְתָּם
אֹזִי לַיּוֹם אֲתָמוֹל, שְׁעָמַד עַל הַדָּם – וּלְמַחֲרָתוֹ, אֲשֶׁר בָּעֵט בִּירוּשָׁה
מִיַּד עַם הוֹרֵג, גְּדוֹל הַכָּאֵב – וּמִיַּד בֶּן מוֹרֵד, עֲמָקָה הַבוּשָׁה.

וְאַתָּה – עִם נְשִׁמַּת עוֹלָם – דַּעֲי כִּי חֲלִיתִי – וְגוֹ הָעוֹלָם בְּךָ חוֹלָה נַפֶּשׁ
בְּתַמְהוֹן לִבִּי מִשְׁתַּנֵּעַ – וּמִתְנַלְּגֵל בְּטִיט וְרֶפֶשׁ
וּבְשִׁגְעוֹנוֹ – אוֹתָךְ מְנַפֵּץ – עִם הַמוֹחַ, אֲשֶׁר בְּרֵאשׁוֹ
מִרְגִּישׁ הַגּוּף – חֶסֶר הַדַּעַת – אֶת כְּאִבוֹ, בְּמוֹשֵׁב נַפְשׁוֹ.

שׁוּב יִשְׂרָאֵל, אֶל בֵּיתְךָ – כִּי אֵין דֶּרֶךְ, רַק לְחִזּוֹר
שׁוּב אֶל בַּעַל הַבַּיִת – כִּי בָלָתוֹ, אֵין מִי לְעִזּוֹר
בָּלָתוֹ – אֵין אֶת עַם וְאוֹמָה – אֵין אֶת כְּלוֹם, אֵין אֶת מְאוֹמָה
שׁוֹבָה דֶּרֶךְ הַפֶּתַח – וְלֹא דֶּרֶךְ חוֹר בַּחוּמָה.

כְּפֹר נָא אֶל אוֹהֵב נִרְדָּף – סֵלַח וּמַחֵל, לְחַטָּא נִרְדָּפִים
זָכַר נָא, לְאָב חוֹטֵא וּמוֹרֵד – זִכּוֹת הַיְלָדִים הַנִּשְׁרָפִים
זָכַר נָא, זוֹהַר נִפְשָׁם – וְהַטּוֹהַר, אֲשֶׁר בְּלֵב אָמֵם
וּבָאֵב – אֲשֶׁר בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב – אֵל נָא תְּכַלִּימָם בְּמִרוֹמָם.

וּלְכָל שְׂרִידֵי הַכְּבָשָׁן, סֵלַח נָא – דִּין אָמֵת, יוֹשֵׁב בְּסֶתֶר עֲלִיוֹן
מַחֵל לָנוּ – הַבוֹדְדִים בִּיעֵר – מִפֶּחַד אֶרֶץ נִסְיוֹן
זָכַר נָא לָנוּ אֶת הַנִּשְׁמָה – אֲשֶׁר בְּשִׁמְנוּ הִיא נִרְשָׁמֶת
אוֹתָהּ הַנִּשְׁמָה הַטְּהוֹרָה – אֲשֶׁר עַל בֵּית זֶה הִיא חוֹתָמָת.

אֶת הַנִּשְׁמָה אֲשֶׁר הִיָּתָה, מְקוֹה טְהוֹרָה לְרַבָּבוֹת
וְאֲשֶׁר בְּאוֹרָהּ הָאִירָה, אֵל תּוֹךְ מֵאֶפֶל הַלְּבָבוֹת
נִשְׁמָה טְהוֹרָה בְּגוֹף קָדוֹשׁ – נֵר יִשְׂרָאֵל, מְשַׁנֵּבֵנוּ
נִשְׁמַת עֲבֹדֶךָ הַנֶּאֱמָן – נִשְׁמַת אֲדוֹנֵנוּ וְרַבֵּנוּ.

זָכַר נָא נִשְׁמוֹת בְּנֵי בֵיתוֹ, וְאֵלֶּפֶי תַלְמִידָיו הַטְּהוֹרִים
אֲשֶׁר הַיּוֹם בְּנֵר נִשְׁמָתָם, אוֹר גֵּן עֵדֶן מֵאִירִים
זָכַר כִּי בְּתוֹךְ רַבָּבוֹת עֲבָדֶיךָ, שָׁלַף הָיוּ עַל הָאָדָמָה
וּבְתוֹךְ רַבּוֹא רַבָּבוֹת רַבָּבָה, כְּבוֹדֶךָ הֵם בְּשִׁמִּי נִשְׁמָה.

וְאִם חַי נִשְׁאָרְנוּ עַל שְׁפַת תְּהוֹם דָּם, בְּשִׁטָּף זָרֵם דָּמָע הַמְּבַכִּים
שׁוֹב זָרַע נָא לָנוּ זָרַע אוֹרָה – לְהַצְמִיחַ שָׁמֶשׁ – בְּגִיא מַחֲשָׁכִים
כִּי לָמָּה נוֹתַרְנוּ, וְלָעֵין יוֹרֶשְׁנוּ, בְּיָדְנוּ תַּכְבֶּה נֵר מוֹרֵישָׁנוּ
וְאוֹרָהּ אֵיךְ נִזְרַע בְּלֵב. זָרַעְנוּ, אִם בָּנוּ יִחְשְׁכוּ, מֵאוֹרוֹת נִפְשָׁנוּ.

ובכן כפר נא למען קרבנכם, ובאורך עלינו, הִיָּה נא אתם
חדש נפשנו בזכות נשמתם, ואמתך למדנו למען אמתם
ולמענו – אשר לך נטע – גם בידנו – תפריח אילנו
ולמענו – אשר לך חפר – גם לרגלנו – לא ייבש מעינו.

ומעין על מעין ישפך – מדבר לשים – לגן מחרת
ואילן על אילן יצמח – ושוב ירגן, יער הנכרת
ועוד ישמעו קולות דממו, קול רבבות האלפים
וישובו בתי מדרש, הנחרבים והנשרפים.

האבנים – אשר בם נבלעו, זעה ודם של דורות תורה
ואשר נשרו בנחלי בכי, בהשתפך נפשם בתפלה טהורה
אוי, אם הקמה יהיו הדינים, וגם המתרים, וגם העדים
על כל אבן, ועל כל בית, אשר היום, בשמם מעמידים.

רושם דמע המתפללים, על תחנונות וסדרי תפלה
סימן לאצבע הלומדים, אשר על דפי ספרים עליה
אות הם מעולם, להעיד, על ספרי אבות הקדושים
למענם – גם לבנים יראו – על ספרי בתים החדשים.

שמעו נשמות אשר בגן עדן, בני עם תורה לא ישבותו
כי לבושי בשרכם בארץ רצח – נשחטו נשרפו – אך לא מתו
גוילים הנשרפים, נחמו נא – הכתב נצח – נצב אמת
שברי לוחות, שמחו נא – תורה חיה וקיימת.

אל מסתתר – ומאד נראה – לעין כל מציץ, בין חרכים
אורך האר נא – אך לא באש – והחיה, כל דורות המחכים
יקיצו – ולנו תן הזכות – להחזיר להם ירושתם
ולא נכלם ביום הדין – ולא נבוש, ביום תחיתם.

עירי עירי השרופה באש !

{בספר הזיכרון **לקהילת טופלוצ'אני** לא צוין שם מחבר הקינה}

הורתה ולידתה:

- טיטוס ימ"ש לרומי בשבי הביאנו -
- ומשם לצרפת ספרד ואנגליא היגלנו -
- פוקרנו גם לאשכנז בוהמיה סבבנו -
- למורביא הביאנו ומשם לעירי הפיצנו -
- צדיק הוא ד' כי פיו מרינו -
- נע ונד היינו ולבסוף **לטופלוצ'ן הגענו** -
- ירינו אבן פינה לחיי קהילה קדישא כְּיֵאוֹת לנו -

וכעת אוי מה היה לנו!

תקופת עלייתה:

- טובי הכוחות של דור דעה במסירות בנו -
- וכל מְרָצֵם למוסדות תורה ותפילה וחנוכותינו -
- פאר מידות - חֲנֹךְ בנים ובנות - היה מנת חלקנו -
- לבקר ולאשפז חולים - לכל חבורות היה דאגותינו -
- צדקה לעניים, וקופסת ארץ-ישראל ארצנו -
- ניחום אבלים, דאגה ליתומים, הכיל סידרנו -
- ימי עלייה בכול עניינים, עשינו, ועלינו -

וכעת אוי מה היה לנו!

ימי עמידתה:

- טורים שלמים של בתי יהודים, יראים ושלמים -
- ונהנים מיגיעי כפם. מסחרם באמונה עושים -
- פלך כולו היה לדוגמה כמגדל אור לשאר מרכזים -

- לשמים לתפארת – ולאדם יְפִיפִית בכל מעשים –
- צניעות מאימהות, פשטות מהאבות, למדו הילדים –
- נדבת לב – עזרה לזולת בעונג היו עוסקים
- ימי חול שבתות וימים טובים, כולם היו מתוקים –

וכעת אוי מה היה לנו!

השמש שוקעת:

- טרוף דעת אחז פתאום את הסלובקים וגרמנים –
- ובין יום לחייתו יער נידמו – יימח שמם הארורים –
- פלצות אחזתני כאשר על ליבי עולים המעשים –
- ליערות נשלחו חלקם ושם נורו ככלבים –
- צפעונים נהיו שכנינו אשר אנו היינו להם המפרנסים –
- נגררנו למחנות ומשם לכיבשונות ותאי גזים –
- יחד זקנים וטפינו הורינו ואחינו עם הילדים –

וכעת אוי מה היה לנו!

טרוף טורף עירי!

ובתי כנסיות ומדרשות בלהבות!

למשרפות נשלחות!

צעקת "שמע ישראל" מליום השמימה!

נשמות הטהורות – ונשארים מעט המה!

יסובבו בארבע פינות, כאן ושמה!

וכעת אוי מה היה לנו!

טהורים וקדושים, לא נראה עוד אותם?
ואור פניהם המאירים, לא נחזי עוד אותם?
פתילה חייהם נשרף, ואנו... חיים?
לא נשמע עוד תפילתם, כמים לב שופכים?
צעקת ייסוריהם, איכה? ואנו ממשיכים?
נגדעו, ואינם, כי לקח אותם אלוקים!
יימח שמם של הסלובקים והגרמנים!

וכעת אוי מה היה לנו!

אפרם ציבור תחת כיסא הכבוד:

טיבוח ילדינו – אפרם צבור. אלוקים אל דמי לדמי –
והורינו ונשינו – אפרם צבור, אלוקים אל דמי לדמי –
פאר קינינו – אפרם צבור, אלוקים אל דמי לדמי –
לא לנצח תשכחינו – כי אפרם צבור, אלוקים אל דמי לדמי –
צרותינו הבט וראה – כי אפרם צבור, אלוקים אל דמי לדמי –
נקום דם קדושינו בימינו – כי אפרם צבור, אלוקים אל דמי
לדמי –
ישלח עזרך מקודש, ויקוצו שוכני עפר, אשר עפרם צבור, אלוקים
אל דמי לדמי.

מקור הקינה: ביכלר יהושע רוברט {עורך מרדכי אמיתי}: **קורות ומקורות לקהילה יהודית טופולצ'אני**, הוצאת הוועדה להוצאה לאור של ספר הזיכרון לקהילת **טופולצ'אני** [Topolcany] בישראל, תשל"ו - 1976, עמ' 94.

יצחק גוניק "איכה" לעיירתי סטפן

(עובד לדפוס ע"י.פרי)

סטפן עיירתי, יפת הנוף, מוקפת שדות חיטה, יער עד וערבות מרעה.
משתקפת בנהר ההורין שהינו גבולה הטבעי במזרח –
איכה תוסיפי לשכון ולהתקיים ובני עמי נכרתו באכזריות ממך?...

דורות של יהודים גדלו בך ובסביבותייך לתורה ולמלאכה,
תרמו רבות מיכולתם ומידיעותיהם לכל דרי הסביבה,
ללא הבדל דת וגזע, -
איכה שיכלת את אחיי, אחיותיי, בני עמי, על זקניהם, צעיריהם וטפם?

איכה לא הסתרת אותם בסתרי יערותייך העבותים
ומנעת האבדון לבני עמי?

איכה זה, נהר ההורין, לא שטפת בזרמך הכביר
את השטנה של צאי הדם – חיות הטרף?

דרכיך אבלות ומשכנותיך עזובים,
בתי כנסת שוממים, טומאו בידי טמאים.

יתכן ורק הרוח שורק את **קדיש היתום** בערבי הנחל.

מקור "איכה" לעיירתי סטפן: מתוך ספר הזיכרון לקהילת סטפן – Stepan, עמ' 282.

אריה דקנר

זיכרונות

כל בן אדם זוכר את ילדותו,
את הסביבה שהוא גדל בה,
את הגן, את בית-הספר, את החדר שלמד בו את האלף-בית,
את המורים שלימדו ונתנו לו השכלה,
את בית הכנסת ובית המדרש,
שנוסף לבית התפילה היה מקום מפגש חברתי,
את נרות השבת והחגים,
את רב הקהילה והדיין,
את קרובי המשפחה ומשפחות הקהילה,
את האירועים: ברית – בר מצווה – חתונה,
כמובן בית העלמין שקבורים בו קרוביו ומכיריו.
האדם לא יישכח את חבריו.
האדם זוכר גם את ריח השדות,
את הבית שהוא גדל בו,
את הסביבה, הבתים, הרחובות, הנהר והגשרים.
הדברים האלה שייכים לכל אדם עד מותו
ואי אפשר לקחת את זה ממנו.
וקרה, שקם רשע מהשאול,
ובמהרה קדרו שמים והתכנסו בעננים שחורים.
וסערה גדולה העיפה, עקרה והשמידה את כל משהיה,
אבל... דבר אחד היא לא יכלה לעקור – את הזיכרון.
כי זה הזיכרון השמור בלב.

מקור "זיכרונות": מתוך ספר הזיכרון לקהילת איפוישאג - Sahy - עמ' 59.

מרדכי טמקין

מי יתנה את ענותכם

לעילוי נשמתם של חללי השואה בסוחובולה

**האת ידי זבחיכם נשקתם בדמע ובתחינה,
ומתתם בבוז וכלימה, ללא חנינה?**

**האם כעופות טבוחים מסתמרים ומתקוממים,
זעקתם חמס, או כשיות אילמים דוממים?**

**האם כמעונים קדושים, חוורים משולהבים,
שרתם לאדוני עוזו מתוך הלהבים?**

**מי יתנה את ענותכם,
את זוועת כיליונם ומצוקות מותכם?**

**שמים קשוחים מעל לתל המה עדים
לקיצכם המר, האכזר, הו, נעזבים ובודדים.**

**בשדות נכר, בלי תכריך ומצבת,
בלי ציץ מפייס ועין אדם דואבת.**

**המצא אל מנוחה לנפשם המעונה, הבהולה,
בכל עינויי בכל בלהות התופת כולה?**

**רד ואספת אל חיקך כאב שכול עצמותם.
שלא ירגיעו באדמת הגויים גם במותם.**

**והעל אותם ברחמיך אל ארצם הבחירה,
אליה נשאו נפשם תמיד בתפילה ובשירה.**

מקור "מי יתנה את ענותכם": מתוך ספר הזיכרון לקהילת סוחובולה, עמ' 9.
Suchowola

**חיילים הונגרים וגרמנים מקיפים יהודים בבודפשט
לקראת גירושם למחנה הריכוז אושוויץ-בירקנאו**

שמחה לביא (לעקאר)

עם סתימת הגולל

ארבע אותיות הבזיקו במוחי היום

ומבלי-משים עברתי לעולם אחר,

רחוק-רחוק וקרוב-קרוב,

עולם שהרטיט את כל רמ"ח איברי והעלה ריחות ומראות,

נופים ודמויות, שרק בחלום הלילה ראיתם ובימי ילדוטי

משכבר הימים, בטרם הודלק עולם בלהבות השטן.

ארבע אותיות ר ט נ ה ניצבו חיות מול עיני-רוחי

על כנפיהן חזרתי אלייך, רטנה עיירתי,

ואני נושם שוב את ריחך והווייתך:

טובל במימי הפריפיט, מהלך ברחוב הולנקי,

מזין עיניי בערוגות ממיטב הזנים

כרי-דשא וביצות, טחנות-רוח ועסקי-רוח,

בתים מטים לנפול, פירות קמלים לאחר שלכת,

חנויות סדקית ונשים שחוחות על מפתניהן,

מצפות לקונה שיבוא, כבשירו של ליסין,

כל העולם ילדות שלי – השתרע מול עיניי.

והנה אני שוב ניצב בין חסידי קרלין
ב"שטיבל" של סטולין עם אבי ר' אשר
ועם סבי ר' שלמה אהרון, נרם מאיר יאיר –
עטוף טלית וחגור אבנט כמוהם,
וכמוהם מתפשט מן הגשמיות וב"איתערותא דליעלא"
מעפיל למרומים באכסטאזה עילאית ועל כנפי
ניגון קרלינאי "יה אכסף", שהיה מעין המנון
של חסידי קארלין מאז ימי ר' אהרון הגדול.

מקור "עם סתימת הגולל": מספר הזיכרון לקהילת רטנה - Ratno , עמ' 243.

**אב חסידי
עם שלושת ילדיו
בפולין לפני השואה**

גדליהו שטיין בבית העלמין שנשכח

בלדת הבדידות

על קברם האבוד של אחיי ואחיותיי –
חופן אדמת אפר.

בתי מועד שלושה **לְבוֹרָשָׁה** העיירת,
בין השניים – תאומי צבייה – תפריד גְּדֵרֶת,
בִּישָׁן אין דובר בלי סייג.

עולים היו שמה בפתקאות ביד.
כיום שם תציץ "הושענא" ודרדר על בד
לפנים המוות כאן חג.

משיחים בשניים, "בְּרוּכִי" התמותה המלאה.
(על ראשון כבר הקיף יום יובלו המאה)
וחיים ותנועה ב"אוהל":
לוויה ו"צידוק" וחופה בימי המגפה
בבכי תוצב מצבה לְבָא בארץ עייפה
הימים – "ימי מנדיל-יואל".

מאימתי לא ביקרום, הדריכום מנוחות!...
(מה יבין המת... לא מציץ ובקי ב"לוחות")
פושטים ידיהם בחילה:

מה חדש מָטָה, לדממה מה טעם –
הנשרפה בֹּרָשָׁה זו רביעית הפעם
על כל יהודיה חלילה!?

התר מנחושתי משיחו ויצא לפרוק
את עמו נופץ מטה הזעם!
כי מלאו הימים של חורבן גולה ושִׁאָה
וקמו מקברם כי בא תור אחרית לתחייה...
להעירינו נָשׁוּ הפעם...

ופתע המתים מתחת למצבות הקברים,
עטופי-תכריכי-טליתות ממנוחתם נגררים,
זונחים ארונם בדאיבה.

על פנים חרותה בת צחוק מְשֻׁבָּקֵי החיים:
הנשמות הקדושות תטבולנה במיכל המים
הרוחץ את שולי הגבעה.

אין פוקד נוהו, לרחובו – נְשֻׁמָה המסילה:
טבולים נחפזים לבתי-המדרש ותפילה –
תיקון יבקשו נטמנים.

כלום שכח ה"שמש" להדליק לאבא ואימא
"נרות זיכרון" ... ותכס מחשבה מדהימה:
"אייכם, הבנות, הבנים!?"

הם עולים למדור הגניזה לחפשם בין "שמות"
לרגלם – דרוסי "יריעות" נכפשים ערמות:
פרוכת – גדורת מאכלת.

ושבים סוערים ויודעים: הם אֵתָם במותם...
נאנחים ובכי לא ישמע, רק זְרֵמַת דמעותם
נחשולי האובל מגדלת.

ותגעש בדממה הגבעה: ממקודי כבשנים
הנשמות מרחפות לשני בתי עלמין נאמנים
ובסתר כנפיהם מתנה:

זב "לח" שלא אכל, זה "סבון" מאישה וילדים
זה עצם גולגולת, זה אפר מאחים נשמידים
ושירי צאצאים להטמנה...

מקור "בית עלמין שנשכח":
מתוך ספר הזיכרון לקהילת בוך־שה – Kolozsbborsag, עמי 429.

**שרל נחמיה, בגיל 14 בערך, אומר קדיש בפונאר- גיא ההריגה
שבו נרצחו יהודי וילנה מיד לאחר השחרור.**

אהרון צייטלין

יתגדל ויתקדש שמייה רבא

בקרונ-מוזות חתום

ומתויל בתיל-דזקר

קם יהודי על רגליו ואומר:

"ריבוננו של עולם, יש נרות עמדי, התראה?

אדליקם, וכל אחד מאתנו בקרון הזה

יאמר "קדיש" על עצמו –

"יתגדל ויתקדש שמייה רבא"

ובכי מר,

וכל אחד על עצמו קדיש אמר.

זהקדוש-ברוך-הוא קם לומר

קדיש אחרי העולם.

מקור "יתגדל ויתקדש שמה רבה": מתוך קובץ "זכור" ג', עמ' 109.

ברוניה אולינג-בורג

בקפיצה מן הקרון

בערב שבת, 13 בנובמבר, פשטה בגטו השמועה הרעה, שבעוד יומיים, ביום א', 15 בנובמבר, יבוצע "שילוח". שני אחיי היה להם מקום עבודה טוב והיו בטוחים שיישארו בגטו. אני עצמי עבדתי בבית חולים, ואת אבא החבאנו בבונקר.

אכן עונג שבת היה לנו!

כבר במוצאי שבת הקיפו שוטרים פולנים וגרמנים את הגטו. כאור הבוקר, בצאתי לעבודה בבית החולים, היו שני אחיי מנחמים אותי, שגם הם יישארו בגטו.

לפתע נשמע קול רעש גדול, אנשים התרוצצו, כאילו נטרפה דעתם: ראש הגסטאפו עומד בחוץ וקורא מעל נייר רשימה של 540 איש, שעבדו במפעלי הרכבת – רק אלה יישארו. רק הם זכאים להישאר בחיים, שאר היהודים יושמדו. עוד מעט באים הליסטים לבית החולים ופקודה בפיהם: הכל, בריאים וחולים, חייבים לעזוב את בית החולים. מה מרים נשמעו באזני הדברים, שגם עלי מוטל ללכת למות, שלא אראה עוד את אבא שלי, את אחי שלי.

חולי טיפוס בארבעים מעלות חום נסחבו מבית החולים. הקור בחוץ היה איום, וכאן מתייצבים החולים, בכותונותיהם בלבד, היכון למשלוח. אותנו, הצעירים הבריאים, מאיצים במגלבים וכלבי המשמר האיומים אל מגרש השילוח, בו מכנסים אלפי אנשים מערים ועיירות שונות – למשלוח!

עומדת אני ומסתכלת, שמא, חלילה, מובלים הנה אבא ושני אחי. ערוכים בשורות של חמישה-חמישה אנו הולכים אל תחנת הרכבת. שוב ושוב חוזרת הפקודה "שמאל, שמאל" וכך אנחנו יוצאים, כצאן הללו למות בכבשן של בלז'ץ. מאה-מאה אנשים נכנסים לכל קרון, ומייד בא גם תורי להיכנס לקרון-המוות. מן הקרון הזה בודאי לא נוכל עוד להתחמק. ברי, שאנו נוסעים למות. ששים קרונות היו, **ששים קרונות לבלז'ץ**, זקנים וצעירים, גברים, נשים וילדים, כגורל כל היהודים כן גם גורלנו-נוסעים למות.

יגיעו היהודים למכון-אדי-הרעל, יתפתלו, יתעוותו, עד שייחנקו בייסורים. רק בשעה שמונה בערב זזה הרכבת ממקומה, היו רבים שהרהרו, אולי יצליחו למלט נפשם, שלא יגיעו לאשר מובילה הרכבת. היה לילה אפל, אבל הבהיק לתוך הקרון אור כלשהו מפנסי-היד שעם אנשי הס.ס. בעומדם על המשמר. האנשים בקרון דחוסים כעין שקים. היה זה מסע-ייסורים, ארוך, נסיעה צפופה במעומד, גסיסה עומדת.

מי ימות כאן? מי יעמוד בקשיי הנסיעה? ומה יתרון בכך שיעמוד בהם? וכי היכן נוסעים? – צאן לטבח, קרבנות לכבשן-השרפה. אף על פי כן, כל רגע שעודך חי דומה כאילו במציאה בא לך, ומי יודע מה עלול להתרחש? אולי יינצלו אנשים.

ספסל לישיבה לא היה, אנשים ישבו באשר עמדו. הטורפים מוכנים היו להכות, כל אימת ששמעו קול בוקע, אפילו בעוון אנחה שפרצה בקול. אנשי נאנקו בקרבם, היו נושכים שפתייהם ובולעים דמעותיהם. יכולת רק לפרוץ ידיך, להטיח אגרוף בראשך, לתלוש שערך. בכי דומם אל ריבונו של עלם, קריאה אל אבא-אמא בעולם האמת.

רק נשמע שאנו זזים, פרץ הבכי בת אחת ביתר כוח. בכו עד שאפסו הדמעות: גניחות כבדות פרצו מליבות יגעים, רבים נדמו בחוסר אונים. אבל איש לא ראה את העלפים בחשכת הלילה, העיניים ההפוכות, כשפה נאלם ולב חדל לדפוק. בקרון היו ילדים רבים, שלא הרפו מאמותיהם. פתאום נשמע קולו של יהודי קשיש, היה זה פייבל ווילנר: יהודים, נאמר תהלים! נאמר ווידוי, צריך להיות מוכן...

בכיין של הנשים גבר, הגברים התחילו לנוע. אולם עד כה וכה הפליט יוסף טובי: הוא ינסר חתיכה מרצפת העץ, יפרוץ החוצה וגם אחרים יוכלו להינצל. כל מי שיוכל וירצה ויהיה בו העוז לקפוץ מן הרכבת הדוהרת... אך מה יכול לפעול באולרו הקטן, ובכל זאת לא נתן מנוח: יהודים, אמר, עוד אנחנו יכולים לזכות ולראות את סוף המלחמה, בעוד שבועות אחדים. אנחנו חייבים להינצל. צריך למצוא דרך אחרת לקפוץ.

לא רחוקה ממני יושבת אשתו עם שני ילדיה היפים. הילדה פורצת בבכי, משהו כואב לה.

האם מנחמת את בתה, מלטפת את שערותיה הנאות ואומרת לה: זה לא יימשך עוד הרבה. יבואו אל הדודה, שם תקבל צעצועים יפים. אנחה עברה בכל אשר מסביבה.

אולם לנו אומרת האם האומללה משהו אחר לגמרי, בלחש, דק מן הדק: כאשר נגיע למקום האומלל, אתן לילדים שלי קצת מן הרעל, שלקחתי עימי. אני יודעת שאסור לאם לעשות כזאת, אך להיכן אנחנו נוסעים? אנחנו נוסעים אל בלז'ץ. ופתאום היא זועקת מליבה השבור: למה נתת לנו ילדים שאהרגם? לכן אני נותנת להם רעל, שתהייה להם מיתה קלה יותר.

ושוב גנח הבעל בלחש: כולנו, יקירי, חייבים לומר לעצמנו, שכבר אנחנו בני שמונים. כבר כלו חיינו בעולם היפה ואין לנו אלא למות.

- הלוואי והיינו מתים, צועקים האנשים, ולא היינו צפויים למיתה איומה כזאת. כל אשר בקרון חשים צימאון נורא. הילדים מתחננים לאמהות: אמא, בוער לי בגרון, תני לי מים.

לפני שנכנסנו לקרון פיזרו בו הגרמנים אבקת סיד, והיא שחנקה בגרונות האנשים. כולם היו מוכנים למסור בעד לגימת מים אחת כל מה שהיה איתם. אנשי ה-ס.ס., בשמעם את הזעקות, הטילו לתוך הקרון בקבוק מים, אחד למאה בני אדם. נותנים להם כסף וזהב, אבל מי יזכה לשתות מן המים? מוציאים את הבקבוק איש מיד רעהו. כבר לא היו הללו אנשים. עלו בהם רגשי חיות. קמה תגרת ידיים ובלבד לרוות את הצימאון הנורא.

והנה באים אלינו אותם אנשי ס.ס. בהצעה: אם יינתן להם כל מה שעוד נמצא איתנו, יפתחו לחמישה רגעים את הדלת המחותמת ומי שיהיה מסוגל לקפוץ, יישאר בוודאי בחיים.

מוסרים להם איש-איש כל מה שהיה עימו, הם לוקחים הכל ומעתה אינם ניגשים עוד אל האשנב הקטן. הם רימו, רק לעג היה זה מצידם.

הגברים מוסיפים להרהר, כיצד, בכל זאת, להינצל מן המוות. קם יוסף טויב ממקומו, ניגש עם בחורים אחדים אל שבכת-האשנב ומוציא שוב את "כלי זינו" הקטן – האולר. בו הוא מתחיל לסלק את חוטי הברזל. פתאום נשמעת קריאתו:

חתכתי את החוטים. עכשיו, בני אדם, אתם יכולים להציל עצמכם! מן הצד משמיע יהודי זקן את טענותיו: אין אני יכול להציל את עצמי. כבר אני זקן מדי. חולה ותשוש אני. אם אקפוץ, לא אקום עוד, ונמצא שקיפדתי חייב עצם ידיי. כבר אמות באותה מיתה אשר ריבנו של עולם ברר לי. אם שריפה, תהא שריפה...

ועוד הוא אומר: כבר אין הוא יודע מה ראוי ומה לא ראוי, אבל מי שכוחו עימו לקפיצה, יעשה זאת, יציל עצמו. מי שרוצה לקפוץ, יקפוץ בכל כוחותיו וישאר שלם בגופו ולא ייפול בידי הגרמנים, ויזכה לראות בישועה. הזקן הביט בעד האשנב לראות אם אנשי ה-ס.ס. עומדים כעת על המשמר. הגברים מגבירים אומץ. ראשון קפץ מנדלי שדליסקר. חולה טיפוס היה והיה לו חום של 40 מעלות. לא שמענו שירו אחריו. אנחנו מתפללים לאלוהים שישוב בשלום לגטו.

אני עומדת אצל קרובי פייבל ווילנר, ברכה'לה – אומר הוא לי – למה אין את יחד עם שני אחייך? גם הם במשלוח הזה, בקרון הראשון. איני יכולה להקשיב לדבריו – בטוחה הייתי שנשארו בגטו. זיעה קרה כיסתה אותי. אין בי כוח להשיב לו.

אני פורצת בכוח אל האשנב הקטן בשביל לקפוץ, ויהא שאשאר מתה תחת גלגלי הרכבת – ובלבד שלא אראה במר מותם בבלז'ץ. לפניי קופצים גברים אחדים. גם אני רוצה להיות ביניהם. אבל דוחפים אותי הצידה. אין נותנים לי לקפוץ. אולם רצוני היה חזק מהתנגדותם. בכל זאת אינם רוצים להיות אחראים על חיי.

התייצבתי על יד האשנב. יוסף טויב צופה, אם רואים את המשמר הגרמני או לא. ופתאום הוא אומר: את יכולה לקפוץ, עכשיו.

ליבי הלם כפטיש. אני מוסרת את פרוסת הלחם שעימי ומתכוננת לקפיצה. אני עומדת ראשונה.

הרכבת דוהרת מהר למדי, הבחורים עוזרים לי ואני קופצת. נעלמתי. נפלתי על השלג הלבן היפה שעל הפסים. נחבלתי כהוגן בצידי הימני. אני שומעת היטב, שצועקים כי קפצתי. היה זה במרחק של 90 ק"מ מדמביץ.

רצית להישאר מתה תחת גלגלי הרכבת. אבל אלוהים זיכני בחיים.

הרכבת המשיכה דרכה, לא מיהרה. היה לילה אפל למדי, שעה 4 לפנות בוקר.

אני מביטה אחרי הקרונות המובילים למוות את הקרובים לי ביותר והרחוקים יותר, ואין אני יכולה לעזור להם בכלשהו, הרכבת נעלמה. אני פונה לאחוריי, לשוב לדמביץ, חזרה לגטו. הולכת אני על הפסים עד שאני מגיעה לתחנת הרכבת לנצוט. אני חומקת בין הגרמנים ומגיעה אל חוץ לעיר. עוברים במוחי הרהורים שונים: הלא כל מי שרואה אותי יודע, שקפצתי מן הרכבת.

בשעה שש בבוקר אני מגיעה אל בית של נוצרים. שם גרה משפחה בשם טרצ'אנסקי. אני פותחת את הדלת ומבקשת מעט מים, שואלת את האישה מה שעה כעת, והיא עונה: רואה היא שבחורה יהודייה אני, אכנס נא עליה, אל חדרה: היא כבר החביאה אצלה יהודים אחדים, לכן, אל אפחד, חלילה, אלא אכנס. הייתי מוכנה בליבי למות מדי רגע, ונכנסתי. הנוצרייה נתנה לי חדר מיוחד ודיברה אלי כאם. מייד הגישה לי ארוחת בוקר והכינה אותי לדרך. רציתי לתת לה כל מה שהיה עימי, רק תיתן לי מטפחת ראש, שאוכל להסתיר קצת את עיניי היהודיות. הוציאה מן הארון מטפחת ירוקה חדשה ואמרה לי: ירוק אומר תקווה. סימן הוא, שאשוב הביתה. היא מאחלת לי הרבה מזל בדרך ומבקשת לכתוב לה.

בחוץ קר מאוד. אני הולכת מהר. נדמה לי, כי מאחוריי מהלך צל המבקש לקחת את חיי. אני רואה רק שדות ויערות. האדמה מכוסה שלג. הרוח טורד אותי הלאה והלאה. ובלילה אני באה עד רישא. אני עומדת לפני הגטו. אומרת לי גויה אחת: את יהודייה. אני מכירה מיד. את רוצה חהיכנס עכשיו לגטו? את יודעת מה נעשה עכשיו בגטו? מחפשים יהודים שהסתתרו אחרי השילוח, בשביל לירותם, ואת עלולה להיות ביניהם. לכי לכפר, שם תלוני הלילה ובבוקר תבואי לגטו. אני רוצה, מוכרחה, לשמוע בקולה, ופונה ללכת לכפר.

אני נכנסת לאחד הבתים ומבקשת את בעל הבית הנוצרי, שירשה לי ללון כאן הלילה. הוא דורש ממני את תעודותיי, שכן אסור להחזיק בבית אנשים זרים. אני נכנסת לבית שני, שלישי, ונענית באותה תשובה. אני נאלצת לישון בחוץ. אני רצה אל בין אילנות, בעובי החורש אני תולשת ענף עץ ושוכבת לישון בשלג. הענף מתחת לראשי. אני מבקשת לישון ויורדת עלי שינה עמוקה עד הבוקר.

כבר האיר היום. הייתי קפואה כולי. רציתי לשתות משהו חם. אבל היכך? לא נשאר לי אלא לאכול שלג דיי. בכסף שהיה עימי לא יכולתי אפילו לקנות פרוסת לחם. אני עוקרת לפת קפואה עד תומה ואוכלת בתיאבון גדול. אני מוסיפה ללכת בשדות ויערות. עוד הרבה עלי ללכת עד שאגיע הביתה. ושוב בא לילה. ושוב אני בחוץ. אני מחפשת רפת, סככה, גורן כלשהי ללינת לילה, אך כל הדלתות סגורות, נעולות.

והנה לנגדי קובה קטנה מאוד. אני מתגנבת לתוכה. חרש אני משתרעת על מקצת קש ופורצת בבכי. הדמעות חונקות אותי. האומנם כה רבים חטאיי? האם חייבת אני בייסורים מרובים כל כך? אלוהים, רחם על נערה יתומה, אולי אמצא עוד את אבי חי. בלעתי את דמעותיי ונרדמתי תרדמה קשה עד בוקר. בשעה שש בבוקר אני יוצאת מן הקובה. בעלי הבית כבר קמו משנתם והתחילו בעבודת יומם. אני נכנסת לחדר ומבקשת מעט מים. כבר אין בי כוח לשאת. האנשים מסתכלים בי, כאילו מטורפת אני. רחמיהם מתעוררים עלי והרי הם מזכים אותי במעט חלב חם ופרוסת לחם. אבל מיד נודע להם שיהודיה אני, ומיד הם מצויים עלי לעזוב את החדר אותו רגע. אני נותנת לבתם 20 זהובים, שתוליכני לדרך בטוחה, כדי שאדע לאן אוסיף ללכת. ילדים הולכים לבית הספר ומיד הם קוראים: הנה ז'ידוביצה (בחורה יהודית) הולכת. בודאי ברחה מן הגטו.

דמי קפא בי. דומה שלא אזכה עוד לבוא לגטו בדמביץ. אך ככל שרבו המכשולים בדרכי, כך קם ועלה בי אומץ-הלב. ביום ד' לפנות ערב ראיתי גויה עומדת בשדה עם בתה הקטנה, מוציאה לפתים מן האדמה. אני מבקשת ממנה, אולי תוכל לקחתני עמה ותניח לי ללון הלילה ברפת. הבת הקטנה מרחמת עלי מאוד ומבקשת מאמה, שתעשה כן. אבל האם עונה, שמוכרחה היא לשאול אצל בעלה. וכשאנו באים אליו, הוא מכיר מיד שיהודיה אני... מה הוא להיות יהודי, הרהרתי אז. האיכר דורש ממני כסף ומראה לי מקום מנוחה בעליה.

מאוחר בלילה הוא קורא אותי, שארד לדירה. אני מקבלת קצת מרק תפוחי אדמה ופרוסת לחם. מיד אחרי כן אני חשה בחזרה לעליה.

בשעה חמש לפנות בוקר הם מעירים אותי משנתי. הבעל מטיל עלי אימה גדולה, כי בכפר השכן חונים אנשי ס.ס, ובודקים את ניירותיו של כל עובר ושב. אני מבקשת ממנו שיעזור לי. אתן לו חמישים זהובים, שאתו תעביר אותי בדרך. בשכר של 200 זהוב הוא נותן הסכמתו, אבל אשתו רק העבירה אותי מן הביתה החוצה, נשארה עומדת בפתח ואינה זזה. היא סוגרת את הדלת וצועקת אחרי: אין כאן משמר גרמני כלל. האיכר התכוון רק להוציא ממני כסף במרמה, והצליח. מזל היה לו. אבל גם אני היה לי מזלי.

בלילו של יום חמישי הגעתי עד הגטו בדמביץ. אבל לא חפצתי להיכנס בטרם תהיה עמי הודאות, שאבא עדיין הוא כאן. שאלתי אצל גויים מכירים, ונתברר שאמנם שוחחו עם אבא. הוא נמצא בגטו.

אני צריכה לחכות עד שיחשך כליל. בחשכה חתכתי חוטים אחדים בגדר ונכנסתי.

גדולים וקטנים מצעקים: ברוניה שבה מקרון-המוות. אני נדחפת בינות לאנשים, ומגיעה סוף-סוף אל אבא.

כבר לפני כן באו לבשר את אבא שבאתי. אבא חיכה לי לפני הבית. נפלתי על צווארו בבכי גדול, לא יכולתי להינתק. אבא נשק לי וליטפני כלטף ילדה קטנה.

לא הכרתי את אבא אהובי. ימים אחדים הספיקו שיזדקן בכמה שנים.

השכנים ניחמו את אבא כל העת, שבודאי אשוב מהדרך. עכשיו נתקיימו הדברים.

סיפרתי הכל, בפרוטרוט, על הקרון ועל הדרך הקשה, ורק מאוחר בלילה שכבתי לישון והרהרתי: מי ייתן ובא כבר מחר טוב ליהודים.

* * *

מקור "בקפיצה מן הקרון": מתוך **ספר דמביץ**, הוצאת ארגון יוצאי דמביץ בישראל, תש"ך – 1960, עמ' 170-172.

דוד פקנט

יתגדל....

על אלה נפשי הומייה, בוכייה,
פלגי מים תרד עיני –
על שבר בת-עמי:
על אבות, אימהות, אחים ואחיות,
על חסידים ותלמידי-חכמים – גדולי תורה,
על סוחרים ועמלים, שדמם נשפך בחוצות –
שכולם, נשמתם יצאה בקדושה ובטהרה.

על נאהבים ונעימים, זכים וטהורים,
על עוללים ויונקים, נשים וגברים –
שחיים נשרפו בחלמנו, בפולין המדינה,
בעינוי-תופת ללא משל ודוגמא!

מי שיער, מי חזה, מי האמין
הצפוי לבני-עם קדוש, צאצאי האבות ?

למרצחים בכיכר השוק הריע – שלמה
ז'ליכובסקי וחבריו
בהלל וקריאת-שמע עלו למרום –
קהל-הגויים בהנאה
במועדי-ישראל, בפורים ובשבועות,
תלו המרצחים את אחינו על גרדום, נשמות
יהודי זדונסקה-וולה שדרכם מעולם בצדק ובדין
קובעת כוס התרעלה עד תום נידונו למצות ?

ואל המשפט והנקמות
 גמול על גאים לא השיב ולא הופיע.
 יופיע, יופיע מיד,
 האל, הנותן נקמות לעמנו,
 ישמיד ויוריד רשעים
 ועמים זדים תחתנו !
 יוכיח קבל כל העולם:
 חוק בל-יעבור מפי הגבורה !
זכור ...
לא תשכח !

מקור השיר "יתגדל...": מתוך ספר הזיכרון לקהילת זדונסקה-וולה Zdunska Wola, עמ' 349.

**תליית יהודים בזדונסקה וולה בחג מתן תורה 1942.
 שלמה ז'ליכובסקי נמנה עם היהודים שנתלו.**

מלכה לוקר

רוצה אני לומר קדיש

רוצה אני לומר קדיש
במילה האומרת שחור הוא שחור,
ותאניה היא תאניה, בלי נוחם ובלי יום,
ורק הליל לבדו יישאר,
ליל-הקרח בליבי, ליל הנצח בלי-אור.

לומר קדיש על הקייצים לעולמי-עד נשמדו,
לבארות שיתמו בלב ישימון לבן,
כאבני-צור סתם בלי כל הגיון,
למות כל הדמעות,
אשר לא הפר את חסד אל-עליון.

מקור "רוצה אני לומר קדיש": מספר הזיכרון קיטוב עירי, עמ' 218.
Kitev (1993)

**צילום מרתף השואה. הר-ציון ירושלים.
מקום שבו התכנסו שרידי השואה ליד מצבות הזיכרון
לקהילותיהם ואמרו קדיש**

אליעזר לאוני

קדיש

אללי לנו, כי פנה יום, אפסו החיים, אפסו כל משפחות **בית-ציחונביץ** נעקרו מן העולם. את נוויהן השמו, אין שריד במגוריהן. דעך נרן. אוי לנו שנותרנו לבדנו. הוסרה עטרת תפארתנו. יתומים היינו. אין אב ואין אם לנו. חייהם היו למאכולת-אש.

נישא עיינינו לגל-הבלהות **בגיא-הצלמות דטרבלינקה** - גל עצמות כל בית-ישראל בציחונביץ, שכל משברי וגלי האימים עברו עליהן, שלא נספדו ולא נאספו ולא נקברו, ואיש לא ליוון לבית מועד לכל חי.

תבוא לפנינו אנקת המתבוססים בדמם ביום הרג רב, ביום לכתם באורח לא-ישובו ממנו, ביום בו נשפטו בכל מיתות משונות ונייסרו בייסורים שלא מעלמא הדיין. נאזין לשאון גלי דמם הרוחח ועולה ואינו נח ואין להשביחו.

יעלה עינויינו ותראה נאקתנו ומנהמת לבנו נשאג: איכה נעשתה הזוועה הזאת תחת השמש? איכה נטבחו תמימי-דרך, בני אל-חי טהורי לב, כבני עוולה? איכה נתנה חרב פתוחה לטבח ביד הורג ואין ממחה בידו? איכה הסתרת פניך, מרא דארעא ומרא דשמיא, כשנאנחו ונאנקו וזעקו אליך האבודים ותעל שוועתם עד שחקים?

יוצר-האדם, איכה לא חסת על עמלך, בהתאסף גויים אשר לא ידעוך ואכלו, בוססו, רמסו, טרפו, ביתקו, כילו ואכלו את בניך, אבד מהם מנוס ואין ממלט מיד-צר ואין פודה מיד עריצים? איכה לא עמדת בפרץ ולא גערת

בשטן המשחית וגמלת לו כפועלו וכרוע מעלליו? ילדי חמודות, עירין-קדישין, שוועו לפניך, עיניהם שברו ויחלו אליך – איכה לא נתגלגלו רחמך עליהם, איכה ישבת בסתר, אל-עליון, איכה לא קרעת שמים וירדת להצילם ממלתעות עוול ולמחוץ ראש אויבך?

נטהר את עצמנו ונזכיר שמותיהם בסילודים, ובלב דווה "קדיש" נאמר "קדיש" עדה מיותמת ושכולה, שנשארה מעט מהרבה, לעילוי נשמות קדושינו, שנקדשו בענן-האש, שנסקלו ונהרגו ונחנקו בתאי-הגזים ונטבעו ונטבחו ונתלו ונקברו חיים ונטחנו ונשרפו.

"קדיש" על עוללים ויונקים, טהורים בני טהורים, שלא היו בידם רעה ופשע ולא חטא, ומתו מות זוועה, עריצי גויים גזלום מזרועות אימותיהם, ריטשו לעיניהן, רחצו פעמיהם בדמם, ניפצום אל הגדרות ואבני-הרחוב, העיפום באוויר וירו בהם כבעוף-השמים.

"קדיש" על דרדקי-דבי-רב, שפעמיהם רצו לשמוע דברי עתיק יומין, שהמליכו עליהם אדנות יחידו-של-עולם ויקר אורייתא, וזאבי-ערב משחרי לטרף כילו בהם חמתם, שפכו דמם כמים, גופיהם הטהורים הושלכו בשדות מתבוססים בדמם, מטועני חרב, חנוקים, טבוחים ומבותקים, עיניהם נמקות בחוריהן, רימה מכסה עליהן, פיותיהם מלחכים עפר, לשונותיהם משורבבות מצמא, עורם צפד, גופם יבש, ניתנו לאוכלה לחית-הארץ ולעוף השמים, אין מקבר להם והם קוראים תיגר על אדירי תבל.

"קדיש" על יהודי קדוש וטהור, כאשר בני הבלייעל הורידוהו לשאול, פרש כפיו השמימה בתפילת "והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית", וכשהחלו לסתום עליו את הגולל ולקוברו חיים – החל לחלות פני-אל ונאק נאקות חלל: "אלי, אלי למה עזבתני?"

מקור "קדיש": מתוך ספר הזיכרון לקהילת ציחנוביץ, עמ' 615 עד 618.
Ciechanowie

שמואל צ'לסר
אל מלא רחמים

אל הרחמים, אל השמים,
הסתר תחת כנפי השכינה
את כל הקדושים
קורבנות הרצח והשנאה.

וביום של עצב ויגון
אל תמחל, את הרוצחים תכרית,
תמחם נא מכל העולמות
ואל תשאיר מהם שריד.

אל הרחמים, אדון השמים,
רפא פצעינו, אלי הגואל,
נחם עמך, תן אמונה ואומץ
חזק את עמך ישראל !

מקור "אל מלא רחמים": ספר הזיכרון לקהילת זאבלודוב , עמ' 107.
Zabludow (1987)

"קדיש", צויר ע"י דוד אולר

מארכיון "בית לוחמי הגטאות", השאלת קרן קלרספלד.

ב-20.2.1943, נעצר דוד אולר ונשלח למחנה דרנסי, ממנו גורש ב-2.3.1943 למחנה אושוויץ. במחנה ניצלו אנשי הס.ס. את שליטתו הטובה בשפות רבות וכן את כישוריו כמאייר לצורך כתיבת מכתבים לקרובי משפחותיהם. אולר כתב מכתבים בקליגרפיה אלגנטית ועיטרם באיורים נאים. מפעם לפעם נשלח לעבוד בכבשנים או בניקוי תאי הגזים.

ב-19.1.1945 השתתף ב"צעדת המוות" שלאחר פינוי מחנה אושוויץ. אולר נשלח למחנה מאוטהאוזן ועבד במכרות מחנה מלק, על גדות הדנובה.

קדיש בתוככי התופת

יש בידינו עדויות, שיהודים התפללו את תפילת הקדיש
עוד בתוככי התופת. הקדיש הוא ביטוי נעלה לאמונה
הצרופה בקב"ה.

ד"ר מאיר דבורז'צקי: בספרו "מחנות היהודים באסטוניה",
מספר לנו על חבורת אומרי הקדיש במחנות:
"עם הפטירות הראשונות ה'מוזולמאנים' (אסירים חלשים
הנוטים למות), כאשר שלטונות המחנה התחילו להוציא
את הגויות ליער הקרוב לשם שריפתן,
התארגנה במחנה קבוצה של 'קדיש-זאגער' (אומרי קדיש),
הקבוצה הייתה מתגנבת בחשאי עם לילה, אל גופתו של
האסיר שנפטר, והיו אומרים 'קדיש' אחריו,
בטרם תישלח הגופה לשריפה.

בין אומרי הקדיש היו יהודים וסתם יהודים. אמירת 'קדיש' זו
בלילה, הייתה כרוכה בסכנה גדולה. אולם אלו שסיכנו את
עצמם היו נוהגים לומר: אם אין לנו אפשרות לשמור על כבודו
של האסיר החי – אל נמנע מן האסיר המת את כבודו האחרון".

אל מלא רחמים

אל מלא רחמים שוכן מרומים,
אין כמוך באלומים, שומע לשוועת עגומים –
המצא מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה
להפושטים צוואריהם כיונה לחרב חדה ושנונה.

במעלות קדושים וטהורים, כזוהר הרקיע מזהירים,
תחת כיסא כבוד צרורים, בחבורת הרוגי אבירים,
את נשמת הגיבורים, דורשים קלים וחמורים,
מנהיגי עדת ישרים, נשחטים כאילים ופרים,
באו זדים ארורים, כדב אורב במסתרים,
נחלתנו נהפכה לזרים, השביענו לענה ומרורים.
גאוני עולם חסידי ארץ, גודרי גדר ועומדים בפרץ,
געו על כיליון וחרץ.

דווה לבנו, על עטרת ראשנו,
לשמוע אוזן דאבה נפשנו,
כי הפלא ד' את אבותינו, והכה שבע על כל חטאינו.
הוגי תורה ד' לילות וימים,
דורשי רשומות בחורים וחכמים,
הושלכו לארץ מטעי כרמים,
נהפכו לדם נהרות ואגמים.

ווי העמודים ומעשה חדודים,
הרביצו תורה והעמידו הרבה תלמידים,
נפלו בידי בוגדים ושוודים,

המה היו לשריפת אש ויקודים, זהיר זורז במצוות א-ל,
האלוף הגאון הר"ר יחיאל, נשא ידו ולבו לא-ל,
הוי אריאל אריאל !

חמיד ורגיג לעלא ולתתא, בדרי מעלה ודרי מטה,
גזרו ראשו בחרה להוטה, ראה ה' חרפתנו והביטה.

טפסרי טוהר קדושי עליון, צעקו חוצה מר יבכיון,
איכה היו לחרפה ולביזיון, שוד ושבר וכיליון, יון וקדר
הסכימו יחד, לעקור ביצתן ביחד, ד' אחד ושמו אחד,
כל מחמדי עין הרגו בכל כלי זין, שמו לנגד כאין,
קלעם ובלעם כהרף אין.

לא האמינו יושבי העיר, כי יבוא אליהם אויב וצר,
דלו עיניהם וצעקו מר, ותיטיב לה' משור פר.
מסרו נפשם וגווייתם, מפרפרים הילדים בחיק אימותם,
כלו חייהם ורבו אנחותם,
נקום ד' נקמתך ונקמתם ובעל נקמה, ה' איש מלחמה,
הטל ביניהם מהומה, והיו לביזה ולשמה.

ספר תורה קרעו בחמתם,
שרפיה ודרסיה ורמסיה בהולכתם,
ולמה יאמרו איה יראתם, אין אלוקים כל מזימתם.
עזרה עורה למה תישן, גוי בלא כתב ולשון,
פשטו יד בבת אישון, תבהלתם ותדפתם בנחל קישון.

פתאום נקנסה מיתה חמורה,
על ארזי הלבנון אדירי התורה,
גם לא הייתה להם קבורה, אראל צעקו מרה.
צהלי ורוני הרוגי הקהילות,
כי נפשם צרורה בעילוי העילות,
ולריח ניחוח זבחים ועולות, שלם ישלם בעל
הגמולות.

קומה ה' ויפוצו אויבך, כי הורגנו כל היום עליך,
פלטה נפשי מרשע חבריך, נקום נקמת דם עבדיך.

ראה ד' והביטה, כי ירדנו מטה מטה,
על ידי אומה שפלה, והיו למשיסה ולחיתה,
שבויים ושלל הוליכו אל ארץ שאיה,
הרכה והענוגה הנכאוהו (!) צמאה,
איכה ירדוף אחד מאה, כפר לעמק פשע וחטאה.

תורה תורה חגרי שק התפלשי בעפרים,
אשר נשפך דמם כמים הניגרים,
קנא לתורתך אשר שרפו זרים,
העל אלה תתאפק יוצר הרים!
ולכן בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים,
ויצרור בצרור החיים נשמותם,
ה' הוא נחלתם,
וינוחו על משכבם ונאמר אמן.

נוסח אל מלא רחמים הניתן כאן היה רשום בספר תהילים ישן, כתוב בכתב יד ומעוטר עיטורים, אשר נמצא בבית הכנסת העתיק בטיקטין. מכתובת שנמצאה בראש הספר, אנו למדים שהסופר-הצייר הוא זאב וואלף במהר"ר יששכר זצ"ל מק"ק קוראב. נוסח האל מלא רחמים מופיע בסוף הספר ולאחריו החרם הגדול שכתיבתו לא נסתיימה. האגדה הטיקטנית מספרת שהסופר מת תוך כדי כתיבתו. אין כל רמז בספר או באגדה לזהות המחבר. (ראה: ישראל היילפרין: "אל מלא רחמים", "העולם" 1930, גליון ט' וערתו של ר.מ. חזן בגיליון י"א).

* * *

מקור השיר: ספר הזיכרון לקהילת טיקטין, עמ' 427 ואילך.

פנים בית הכנסת בטיקטין

"והייתה עת צרה אשר לא נהייתה מהיות גוי
עד העת ההיא". (דניאל י"ב)

אלה אזכרה. .

א ז כ ר ה: עירנו **טרנובוז'ג-דזיקוב**, עיר ואם בישראל, כבודה והדורה. לא גדולה הייתה העיר דזיקוב, נקודה זעירה על מפת גליציה המרכזית – אך מפורסמת בכל רחבי גליציה באדמו"ריה – רבניה, בעסקניה ומלומדיה, בחזניה ומנגניה – שהיקנו לה שם טוב, כבוד ויקר, כאחת הערים הגדולות והמפורסמות.

א ז כ ר ה: שולשת האדמו"רים מגזע אראלים ותרשישים, ואת האדמו"ר האחרון רבי אלטר יחזקאל אליהו והרבנים מרת חוה ומשפחתם הי"ד – עטרת תפארת של עירנו ומקור גאוותנו.

א ז כ ר ה: את-מורה-הוראה- הדיין האחרון, גאון צדיק ותמים, הרב יוסף שפל את אשתו וילדיהם הי"ד.

א ז כ ר ה: אנשי דזיקוב היקרים, תלמידי החכמים, חסידים ואנשי מעשה, ראשי הקהל, עסקני הציבור מכל התנועות והארגונים, בעלי הבתים, אנשי עמל ועבודה, היהודים הפשוטים והתמימים, המלמדים, המורים ותלמידיהם, צעירים בחורי-חמד, חובש בית-המדרש וחברי כל התנועות והארגונים, אנשים ונשים, זקנים עם נערים ואחרו אחרון: הילדים והתינוקות של בית רבן הזכים והטהורים.

א ז כ ר ה: בית הכנסת המפואר ובית המדרש ההומה והתוסס, תל-תלפיות, צומת הגידים ומרכז-העצבים של החיים בעיירה – ואת קול התורה שלא פסק ממנו יומם ולילה.

א ז כ ר ה: ימי שבת, חג ומועד, הנעימים, מלאי הוד והתעלות רוחנית, הצלילים הערבים של התפילה, השירה והזימרה של בעלי התפילה המהוללים ועוזריהם, שהיסבו עונג רוחני ונפשי לכל שומע.

א ז כ ר ה: כל המשפחות והיחידים שלא השאירו אחריהם שם ושארית ואין מי שיזכור אותם.

א ז כ ר ה: מה שהיה ואיננו יותר.

הייתה עיר יהודית טרנובז'ג-דזיקוב – ואיננה.

באף ובחמה, בסערה ובקצף, נכבשה העיר ע"י הנאצים בערב ראש השנה של שנת ת"ש. כוס הפורענות נשפכה על ראשי יהודה.

הגרמנים הרוצחים השתוללו, התאכזרו על נער זקן, ולבסוף הוציאו גזירת הגירוש, ביום שני, ג' דחול המועד סוכות של אותה השנה, גורשו יהודי דזיקוב- באכזריות מעירים.

אנשי דזיקוב התפזרו לארבע רוחות העולם, אך חלק חשוב חזר – בעזרת מתן שוחד ותחבולות לטרנובז'ג, בתקווה וציפייה לחיות, איך-שהוא, בתוך גוב האריות, עד שיעבור הזעם, וממשלת הזדון תועבר מן הארץ. ואז יהיה מי שהוא שיקבל את השבים מהגלות ...

ברם, גזר-הדין האיום על יהדות פולין – נחתם, ובתוכם – גם על שרידי דזיקוב.

בתחילת ימי חודש החורבן – הוא חודש אב של שנת תש"ב, בוצע גזר-הדין. כולם נאספו בשוק חלק מהם – הקשישים והחלשים – נורו במקום, ואת השאר מיינו, מי לחיים ומי – למוות, למחרת נשלחו, בקרונות המוות, עם יהודים גולים מכל הסביבה, לעיר דמביץ ומשם – לדרכם האחרונה: למשרפות הכבשן בבלז'ץ, לשם הגיעו בעצם יום תשעה באב ועוד באותו יום בט' באב שנת תש"ב, הועלו על המוקד בכבשן בבלז'ץ, ונשמותיהם הטהורות עלו באש השמימה.

ינקום השם דם עבדיו השפוך !

אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי ! (תהילים מ"ב)

מקור "אלה אזכרה..." : ספר הזיכרון לקהילת טרנובז'ג – דזיקוב, **עמ' 10**.
Tarnobrzeg (1973)

י. רבינוב

איכה ?

ארץ פולסיה, נוף ילדותי, איכה שוכלת? איכה נהייה הדבר הנורא? איכה תשבי על רחבי אגמייך ואפרייך ובני עמי אינם, אינם עוד בתוכך? מבעד לדמעות רואה הלב את דרכייך האבלים ואת משכנותייך העזובים והוא תר לנפש מישראל. מדפק הלב על בתי עיירותייך ואין קול ואין עונה. רק הרוח לו עונה ממרחקים, הרוח האומר "קדיש" בערבי הנחל אשר בארץ ילדותי.

פולסיה, חבל-ארץ עגמומי, את גידלת דורות של יהודים לתורה ולמלאכה. בכפרייך נמוכים הלמו הנפחים מבני יעקב בפטישים כבדים ופרזלו סוסים. עמלו בעיירותייך הזעירות בעלי-מלאכה טובים וסבלנים והעלו את אדמתך הענייה בעיצבונם והאירו מרחבייך בַּעֲרָגוֹנָם אל הגואל.

פולסיה, כך ידע עמי חיים מרודים, עוני ובדידות ידע ומשטמה של גוי. אך בנפשו לו אור תמיד. ואור נפשו זה הטיל אל מחשך יעירותייך עבותים, וכיליון נפשו גזעי הסיע יומם ולילה ברפסודות על פני נהרותייך המתונים.

אז יעלו בדרכייך, פוליסיה בנות ובנים מישראל לחלום ולעמל רחוק, והם שואבים געגועים לרחוק וליפה ממדורות השקיעה באפרייך.

והם מקשיבים לקול ציון בשיר השיפון והכוסמת אשר
בשדותייך. ובעומדם על גבולותייך להיפרד ממך
לעולמים ולקחו איתם העוגמה המפרה הנתונה בחיקך
הרחב ונשקו לילדות היקרה שנשארה חתומה על גדות
אגמיך.

איכה שוכלת מבני עמי, איכה? איכה לא הצפנת אותם
כולם בסתרי – יערותייך? איכה עמדת על הדם ולא
פתחת את ביצותייך נרחבות לבלוע את המרצחים כולם?
איכה לא שמרת על יהודיך והם בישמו את אורך תמיד
בבושם של שבת, והם חממו סתוור בזמירות-נשמה
תמיד?

איכה? איכה? התישאי דברך לי, ארץ הילדות, מעבר
מרחקים?

מקור "איכה?": מתוך ספר הזיכרון לקהילת ויסוצוק, עמ' 92.
Visotsk

ז. צ.

קינה על החורבן

אריד בשיחי ואהימה,

וקול נהי ארימה:

אלי, מה היה לנו !

אלי קהילת לאסק, האם ועיר ,

במחוז, בסביבה מקוצר הבכיר.

עלי השמדת היהודים תושבייך

אלפים מבונייך, בנים ובנותייך.

אריד בשיחי ואהימה...

אלי פביאניץ ודונסקה-וואלא,

על רבבתיכן בגטו גולה.

עלי ענויי אבות ואימהות ישרים

עליכם מציבת-נפש של הנותרים.

אריד בשיחי ואהימה...

עלי לוטומירסק, שאדיק, ווידאוה, זלוב,

אתכן השמידו בכליון עלוב.

עלי אחים ואחיות, חברים ומורים,
על דמכם שנשפך, קדושים וטהורים.

אריד בשיחי ואהימה...

עלי רבנים ודיינים, לומדים וגאוניה,
חובשי-בית-המדרש, הצעירים וזקניה.
קנאים לתורה אשר שרפום זרים,
שמשים וזקנים שנקרעו לגזרים.

אריד בשיחי ואהימה ...

עלי סוחרים, עמלים ובעלי מלאכה,
שמיגיע כפיהם לא התפרנסו ברווחה.
על בעלי עגלה, תמימים וישרים,
סבלים, קוראי תהילים ול"ו צדיקים.

אריד בשיחי ואהימה ...

עלי בית-הכנסת הגדול ובית-המדרש,
גערער שטיבעל הישן, הגערער החדש.

**עלי אלכסנדערער ורוספישובר ארים צווחה,
על חמש החברות שנחרבו והלכו נידחה.**

אריד בשיחי ואהימה ...

**אלי ציוניה ייחודם ודרכי חייהם,
"הנוער הציוני", "החלוץ", "מכבי" ועסקניהם.
"ויצ"ו", "טורן-פעראיין, שהתאגדו בחבורה,
קוראי הספריות, כולם עדת-שה פזורה.**

אריד בשיחי ואהימה ...

**עלי "אגודת ישראל", "מזרחי" וצעיריה,
"בית יעקב", "יסודי תורה" ופועליה.
עלי תלמידי בי"ס "תרבות", שוכן מעונים,
שנשרפו ונחנקו המונים המונים.**

אריד בשיחי ואהימה,

וקול נהי ארימה:

אלי, מה היה לנו !

מקור "קינה על החורבן" מתוך ספר הזיכרון לקהילת לאסק, עמ' 381.
Lask (1968)

שלמה שמגר-סמורגונסקי קינה לדולהינוב

על דולהינוב שהייתה אשא קינה ולא אדע במה אפתח. כיצד ואיך אתנה שיברה ואסונה? הן כל אבן מקיר תזעק. כל חלוק-אבן במרצפת-רחוב... דולהינוב עיירתי! רטט עובר בגופי עת אחזה אותך עתה בעיני-רוחי – חרבה ומנוצחת ואזכרה: מקום נורא וקדוש, מקום קברים – קברי יקרים ותמימים. מקום הרס וחידלון – עבר אשר נרקם וניטווה בעמל-דורות, משך מאות בשנים והנה הוא גיא-הריגה וקבר-אחים בודד וערירי!

עימדי נא לצידי בת השיר! והעלי לי מאוב את דולהינוב של ערש ילדותי הדלה, המתוקה – עד כלות כול הכוחות... סייעי נא בידי לגלות בין החורבות את הבית הקטן והרחוב הצר משחרות-ילדותי בעיירה, יהודים שנתעוררו לציונות, לזיכוכים ופעילויות ולמען תעמולת-בחירות לקונגרסים ציוניים. יאירו נא בארותיך ויעמדו לנגד עיניי במלוא זיווה אומות הקינים של תנועות-הנוער החלוציות שעמדו תמיד הכן לכל פעולת תרבות ולקראת כל מגבית.

העלי בת-שיר מהנשייה את בית-ספר "תרבות" בעיירתי, כולנו למדנו בו ורכשנו תרבות, אורח-חיים וידע בסיסי בעברית, חשבון, תנ"ך, היסטוריה ועוד. ואת המורים הזכורים לכולנו אשר שקדו עלינו ללמדנו: את ה"רבי" אידל דוקשיצקי ובאחלינסקי, את ז'אר ושפירא, וידאבסקי וארצברג את צינצינאטוס, פאווה, חזן וחפץ, את ספיר ופרלין וזולר, את המורות האהובות והרחומות השופעות מסירות ללא גבול ל"ילדיהן"-תלמידיהן, את פייגין, עפרון ורינגו, גימבורג ומיזל ורזוב.

האם לא אוסיף ואספר על דולהינב, שבתותיה ומועדיה ועל הימים הנוראים ובתי-הכנסת המלאים זקן וטף? האם לא אזכור ואזכיר תפילות ראש-השנה ויום-כיפור של סבי ר' שמריהו סמורגונסקי ז"ל והמקהלה בהדרכת אבי אברהם סמורגונסקי ו"משורריה" האחים רפסון והטנור הלירי של אפרים שפרייגן? הן פחד ורעדה אפפו את כל הקהל בהישמע

תפילת כל-נדרי, הנני העני ממעש ונתנה-תוקף. אייך, אייך דולניהוב של מנוחת שבת ומועד עם שווקייך הריקים וחנויותייך הסגורות על מנעול ובריה? איככה זה נדמו קולות המוני מטייליך ברחובות בשעות אחרי-הצהריים, משפחות משפחות המזמנות עצמן לביקורים ופגישות? עתה היית לשמה ושאייה... אין קול בך ואין שיר, עיר נכרית! כי מה טעם לחייך אם כל יהודיך בין המתים?! כה אזכור אותך עיירתי, עיירה של ימי קייץ וחופשות מלימודים, של אתרי-רחצה הומים ומקומות לאימוני שחייה לצעירייך. אזכור את הנהר שלך "סרציסטה" על-יד האחו של ה"סלובודה" ועל-יד נדולסקי, אי יותר רחוק באגם מיקולינה. הכול שמור שמור וקיים בזיכרון: מקומות הנופש אצל האווטה וצורליך, יערות הסביבה, שדרות הליבנה בכביש לוילייקה, אותם ה"בוימאלעך" אשר ניטעו עוד במאה התשע-עשרה ע"י הקיסרית יקטרינה.

האם אעמוד ואקמץ ולא אזכיר את ימי השוק השבועיים בעיירתנו, עת המוני "גויים" מכפרי הסביבה היו מתכנסים למכור ליהודים ולקנות מהם? עדיין מהדהדים באוזניי דברי שיחם ושיגם ולהגם בחנויות היהודים, לשם קניית מרכולתם, ענף עיקרי בפרנסת יהודי העיירה, גם כיום עוד אשמע קול אופני עגלות ופרסות-סוסים על אבניה הסגלגלות של המרצפת, ברחובותיה הצרים של העיירה. כלום ניתן לכוח את מקומות המיפגש באתרים ובקיוסקים של יוסף שיניוק, מאשקה מרגולין, שמעון קוזניץ ויואל?

אצל זה האחרון היה תמיד עיתון חדש: היינט, מאמענט, ווילנער טאג, ראדיא, די צייט, אוונט-קוריער. וכך עוברים לנגד עיניי גם בתי-המלון של שרייבמן, פיינזילבר וריער, המאפיות של מוש'ל וילנר, חנה אקמן וה"בייגאלעך" של רבקה מפינת רחוב בוריסוב-מוסטובה.

זו הייתה דולהינב של אתמול – מלפני השואה – אותם הרס הארכי-צורר הגדול שופך דם נקיים וטהורים. היא אינה קיימת עוד היום לאחר 40 שנה, לאחר שואה וחורבן, חיות עוד בה משום מה שתי משפחות יהודיות, מבחינת שומרי הגחלת. לא נשכח ולא נסלח! לא נשכיח את אשר עוללו הנאצים להורינן, אחינו ואחיותינו – רק בגלל היותם יהודים!

עד סוף כל הדורות תרפץ הקללה על הגרמנים מתכנני הפשע האיום נגד עמנו! קללת עולם תחול על המסייעים בידם, על שכנינו הפולנים הגרורים, האוקראינים, הליטאים! ארורות ידי שופכי דם אדם באדם!

והאל במרומים ינקום!

מקור "קינה לדולהינב": מתוך ספר הזיכרון לקהילת- Dauhina דולהינב, עמ' 357 ואילך.

קינזה זו הובאה בסיום ספר הזיכרון
לקהילת טרנובקה – Ternivka (1972) , עמ' 102.

קינזה על קהילת טרנובקה

בהעלותי על יריעות מגילה זו את קורות עיירתנו טרנובקה עד קיצה הטרגי, המר והנמהר, שוויתי לנגד עיניי את דברי המקונן הלאומי: "מבליגיתי, עלי יגון; עלי, לבי דין". הבלגתי אפוא על יגון נפשי ודין ליבי, עצרתי בקולמוסי וברוחי והירצייתי את דברי-ימי העיירה וקורותיה כמסיח לפי תומו, כאורח נטה ללון... ועתה עם סיום הפרק האחרון, פרק החורבן והכיליון שבמגילת טרנובקה, לא אוכל לעצור ברוחי הסוערת ובנפשי ההומה ומליבי הדואב מתפרצת קינת המקונן הלאומי: "מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבקה יומם ולילה את חללי בת עמי" – חללי העיירה היהודית הצנועה, התמה על יהודיה העממיים, התמימים והישרים ששמר בכל העיתים והזמנים, תוך טומאת צורריהם האכזריים, על צלם אלוקים ואדם: העיירה היהודית הרחומה שנשתמרה בה בכל זיווה ותומה רוח ישראל סבא: העיירה היהודית שהייתה" מקווה-הדם הבריא" של האומה והזרימה כוחות רעננים ובריאים לגוף העם, ששמרו עליו מהתוונות ומתשישות – העיירה היהודית המופלאה הזאת איננה עוד, כי נמחקה בידי נושאי-הצלב הטמאים מתחת שמי ה' – הי"ד.

אברהם פוקץ'

נהי הכורת

עיניי דומעות, בכיי לא חדל,

לאסק שלי, כי שוממה.

קלגס הגרמני הרס ובלל

בני העיירה בזעם וחימה.

אזכור, אספר עד יומי האחרון,

אקונן על צרור – החיים שנהרס.

אתייפח בחום על ההרג ושיממון,

נקם אתבע למעשי הקלגס!

אזעק בחבליי של עבודת כפייה,

נירתמוני כבהמה לידיות המריצה,

עד שחוליותיי חרקו ללא תנשייה,

בעוד מקלות המגלב הקפיצה...

חמת-רוחי, דמי, בסער מרחפת,

על הנוגשים בי, ובאחיי הרבבות,

כרעו, נפלו מרעב ושחפת,

נקברו חיים שכבות שכבות.

הרהורי תקווה כבשוני בדממה'
כשעודני ילד, נער קט.
המתנתי בתומי, כי תיתם המלחמה,
בסירת חלומי לישראל אני שט !

מקור שיר "נהי הכורת": מתוך ספר הזיכרון לקהילת לאסק, עמ' 480
Lask (1968)

**יהודים בגטו דרוהוביץ מכותרים על ידי חיילים גרמנים
לקראת גירושם למחנה ההשמדה בלז'ץ.**

זבולון פורן
ספר הדמעות

הדברים יצאו מן הלב
המילים נכתבו מתוך כאב –
כל מילה בדם טבולה
דם-אדם, דם של עם.

ספר דמעות מזכרת לדורות.

דמעה להורים – שכולים,
דמעה – לאחות ולאחים יתומים,
דמעה – לסב ישיש ולסבתא קשישה,
דמעה – לקהילה קדישא.

דמעה לרצח תינוק קטן –
קורבן רשעות בני השטן,
נפש קטנה שסועה
בפרפורי גסיסה.

מוות בחוצות
נאד מלא דמעות.

קולות זעקו – "הצילה!"
פיות התפללו – "הושיעה!"
אך אין שומע ומאזין,
ואין קורע גזר הדין.
אין מניד עפעף ואין פורש כנף...

והשמים אטומים
ואין שומעים זעקת שרידים –
העולם שחור מחור
ואין לראות שביב אור.
וההרג רב
לא שרד בית-אב
כל העיר שואה קהילת יורבורג חרבה.

השמש שקעה
חתולה יללה
אין כל - רק שכול
ובלילה –
בחשכת לילה, רק נר זיכרון יאיר
את קדושי העיר.

מקור "ספר הדמעות": מתוך ספר הזיכרון יורבורג שבליטא, עמ' 373.
Jurbarkas

ירחמיאל מורשטיין

הצוואה

**לזכור ולא לשכוח
כאשר באפיסת כוח
שרכו דרכם בייסורים.**

**לטרבלינקה – לכבשנים
עבור פשעם היחידי
הובלו בחוסר אונים
על השתייכות לעם היהודי.**

**בדרכם האחרונה הזאת
למסירת נשמותיהם הטהורות
עיניהם לעזרה נישאות
אך לשווא הן כלות, משוועות.**

**באירופה הנאורה
עם משכיל, בו מלומדים
עוסקים בתורה,
להשמיד יהודים.**

**ולאלה חיות הטרף,
צמאי הדם
לא צועקים: הרף !
הרי מכחידים עם !!!**

יזכרו לדיראון
הנאצים הצוררים
אשר הביאו כיליון
על בני עמנו היקרים.

על צוואה זו לשמו.
מחובתנו לטפח ולמסור
לבא אחרינו – הדור,
אשר לא ישכח ויזכור.

מקור "הצוואה": מתוך ספר הזיכרון לקהילת זלווה, עמ' 7.
Zelva (1984)

יהודים עם מיטלטליהם לפני גירושם - גטו קובנה

יצחק למדן

תפילת נקם

לא מוות, אל קנוא! ההוא בלבד יגמול
אותו גמול הגמולים ונקום הכול, הכול?
רק מוות ולא עוד?
הה, לא ולא! חיים נא תן להם, חיים לאין נשוא,
אשר כל רגע בם עד מעמקיו
בסכיני מגור ובלהות
פלוח ומנוקב!

בתוך חייהם העמק קבר להם ושאל,
וירגישו יום ויום ושעה שעה
באכול בהם הפחד כרימה,
בדקור בשרם צמרמורות – זוועה!
ולבל יבואם אף שמץ רווחה –
בלא רחם, הה, גזול מהם גזול
גם כוח לאנחה
ומנע מעינים דמעם!

תקע כעצם בגרון להם את מנת זו חיתם
עד לא לבלוע ולא לפלוט!
אשר אביבי-ילדות תמים
ידם טמאה רצחה –
אל ימהר המוות לפדותם
ידושום עקרבי-מורא ימים עלי ימים
ובחביקת-ערפד ממושכה
יחבקום לילות!

שסה בהם כלבי לבם וירדפום בלי הרף
מאין-מוצא אלי אין-אן,
מהווה אלי הווה
ואל כל אשר יישאו עינם –
תשתקף, תגיח ותזנק נגדם
כזנק ממארב חיות טרף –
דמות עצמם, זו דמות הזוועה
מחוקת צלם האדם !

אל תקסום להם הארץ ביפעתה המתחדשת,
אל ילטפו עינם אילן ודשא
ורוח אל תריחם מבשמי מרחב!
אשר לאזנם ערב נהי-שכול מחריד
אל יזכם היקום בקל שבחיוכיו,
יהי להם אם חורגת אכזרית, הה, אל נקם!

חיים, חיים הענק להם – לסיוט ודאבה,
השקט התרעלה בה הם השקו אותנו,
ובשרם יחזו אז, מנפשם ידעו
מה לנו עוללה ידם המתועבה!
ירגישו, כאשר עתה נרגישה אנו,
מה טעם חיים לתפתה-איבה נדונו
ויתום אין-ישע מהו –
ירגישו זאת כמונו.

ועוד גם זאת: ידעתי, אנו שוב נסלח
כאשר סלחנו כפעם בפעם.
הה, סליחה פלילית זו נמהרה -
עשה נא, אלוקים, ולא תצלח!
סלף דעתם ואל יובן להם דברה
ובכל מבע, בכל קריאה שלח והד
אל ישמעו זולת חירוק שיני זעם
וצהלת שמחה-לאיד.

לא מוות אלוקים! הינקום אך הוא בלבד
את אשר לא יכולנו בכי עם שלם?
מה רחום הוא עונש זה, מה קל הוא
לאלה אשר מוות ביזבוזו סביבם
כבזבוז נשר-תענוגות באפס יד!
חיים תן להם, אל נקם ושילם,
בהם יוכפל למו שבעים ושבעה
כל אשר לישראל עוללו...

תש"ג

מקור "תפילת נקם": מתוך ספר הזיכרון מלינוב-מרוויץ Mlyniv עמ' 46-48.

צדיק אתה יהוה כי אָרִיב אֵלֶיךָ
אֶךְ מְשַׁפְּטִים אֲדַבֵּר אוֹתְךָ...
(ירמיהו יב)

וַיֵּדֶן

**לא, אלי ! לא משפטים איתך אדבר,
כאותו מר נפש איש ענתות,
כי מי אני ומה אני ? עפר ועפר –
אך נא, הרשני רק להתוודות...
להתוודות לפניך קבל עם ועדה,
הן אתה אלוקים חקרתני ותדע –
כי שנים על שנים לא אדע מנוח
ושאת זאת בחובי לא אעצור עוד כוח,
מאז עלה הכורת על ת"ר רבבות
זקן ויונק בנים על אבות,
דמנו ובשרנו אברים מן החי,
מה צורב הכאב, הוי וי לנו וי !
וביום זיכרון, בחג, בעצרת,
בבית התפילה או באולם תפארת,
עת יעמוד החזן ויסלסל בקול,
ירטיט הלבבות וידמיע עין כל.
"אל מלא רחמים שוכן במרומים,
דיין אלמנות ואבי יתומים..."
אז מול עיניי הזולגות תופיע
שורת דמויות תעמוד בלי זיע:
הוי אב הרחמים ! הן זאת פרידה !**

אחותי האלמנה, אחותי היחידה
לידה ניצבת הינדה הבת,
חובקת בזרועה דמות ילד קט:
והרי גם משה וברל בשורה
ומינצי כמה גדלה ! ממש בחורה !
ופישל וליבל וחיימל הקטן,
שלא הכיר את אביו ושמו לא ניתן.
סוגרת השורה פרידה השנייה
בת אחי פישל, לא ידעה אביה.
יתומים הם תשעה ואלמנות שתיים,
התביט אליהם, הה, אל בשמים ?
אך אוי לי ואבוי לי, בושה וכלימה !
ערומים יעמדו ליד הבימה...
וראה נא פניהם נסוכי הצער
ומבטם הקופא מסמר השיער.
ודם ! דם קרוש שחור ושחום,
הביטה אליהם וראה אב רחום
מה גדול עלבונם ונוקב עד תהום
ותובע ושואל זועק למרום,

תובע ושואל זועק למרום,
תובע ושואל זועק בדממה:
"מדוע ריבונו של עולם ולמה ?! - - -"

ידעתי, ריבוני, לא דרכנו דרכיך
ידעתי. לא מחשבותינו מחשבותיך
כמאמר ישעיהו בן אמוץ.
הן קצרה דעתנו וקלה כמוץ –
לכן, לא משפטים איתך אדברה
כאותו נביא וכוהן אומלל,
אך גם הצדיקו כמוהו – הא אלי ! –
לא אוכל, סלח לי, לא אוכל !

מקור "וידוי": מתוך ספר הזיכרון אוסטילה, עמ' 144-146.

משה הוך

הביתה

**ביום בהיר אחד הודיע רדיו מוסקבה,
כי הגרמנים עזבו את רודק'.
הייתי עם אחותי חנה לא הרחק מהמקום
וכעבור יומיים הגענו העירה,
כשהקרבות מתנהלים בסטרי-סמבור.**

* * *

בעולם הזה ניתן לנו לצפות,
ואנו ציפינו שנים רבות,
ללא תלונה בליבנו האמנו במחר.
ובמחר להאמין –
לאמור – לצפות לדין.
והנה חזרנו...

ופרחים בצדי הדרך
חייכו כדרכם...
הייתכן שיקירינו אינם ? ? !

ובדפיקה לדלת
לנס התפללנו
ההד נדם –
לשם מה ניצלנו ? !

ליד הבאר התיישבנו,
לא מרדנו, לא זעמנו,
הכאב כרסם בלב,
וכך נרדמנו.
ומקץ שנה הגענו ל"בז'ז'ינה",
מרדכי שפיגלר לאשתו ולבנו.
ואני – לאימא.

מה טומנת כאן הגבעה המורקת?...
את יקירינו וקדושינו
בהסתר ובשקט.

העמדנו מצבה ואמרנו "קדיש",
אמרנו ובכינו
"יתגדל ויתקדש"...

מקור "הביתה" מתוך ספר הזיכרון לקהילת רודקי, עמ' 318.

אהרון יוסף רוסק

החופש...

מתגעגע אחרִיך, אני
בנשמתי, בכל לבי
אחרִיך, מתגעגע אני
החופש –

גם בכאב ויגון, גם בשמחה,
אהבה וגם שנאה
את עצמי אני שואל:
מחופש – למה אני מנושל ?

מהרהר אני, ופולט יריקה,
משמע
בזה האופן, בגדול-ירידי-העולם
טוענים כולם
בכל – היהודי אשם !

על ליבי אני מכה
ותוהה:
משמע, שברל הנגר
שכל חייו, חיי סבל מר
לחם – לא אכל לשובע מעולם
הוא, אשתו וילדיו הקטנים.

עמל-חייו, עוני וסבל
הוא – ולא אחר, אשם
בזה המחול
בריקוד השדים.

דמי-שחיטה, חייב הוא לשלם
לאשמדאים, יוצרי הגיהנום
רק משום שהוא יהודי
רוצחים, אני יורק עליכם.

סרדיוטי היטלר עם-האדונים
על צוויכם והחוקים
אשר אותי לחיות מאלצים
בין תייל וגדרותיים.

להתענות בסבל ובמצוקה
בלי חופש ובלי לחם
אני פולט לכם יריקה
הבז לכם מרצחים?

הערות המתרגם:

מן הראוי לשים לב על דברים המאפיינים שיר זה. א) השיר נכתב בגיטו לודז' שכל צורה של „כתיבה” היתה אסורה והעונש על-כך — מוות. ב) השיר נכתב בעת שאהרן יוסק עבד בתוך ה„קריפא” הידועה לשימצה ועל מחברת שהוא „גנב” שם. ג) ה„דמות” של „ברל הנגר”, היא — כנראה — אחד החברים שלו שעבד ב„קריפא”, אשר העסיקה גם נגר. ד) במיוחד ראוי לציון הביטוי „דמי-שחיטה”, כיום אנו יודעים — מתוך מיסמכי השואה — שהיהודים „חייבים” היו לממן את ההוצאות של המתתם. בעת כתיבת השיר, היה זה „סוד כמוס של הרייך”, אולם כנראה שלאהרן יוסק איך-שהוא נודע פרט זה, יתכן אפילו שהוא הצליח להציץ לאיזה מיסמך. על-כל-פנים, נראה שהביטוי „דמי-שחיטה” אינו מקרי והוא ראוי לציון רב-משמעי.

מקור "החופש...": מתוך ספר הזיכרון לקהילת וירשוב, עמ' 306-307
Wieruszow nad Prosna

אליעזר רבין

נר זיכרון

יד יהודית אותן הציתה,
יד כחושה, דקה, נפתלת.
יד אותה עוד לא המיתה
שנות אלפיים שנות תוחלת.

והוא בוער! הוא לא כבה בדם.
מהבל פי חיות לא מך עוד,
כי הדליקו אנוש, הצית אותו אדם,
בן עם נרדף, חבול מאד.

כולם מתים כבר, אין עוד חי
מעם העני נרדף.
פתילו נשרף, חלבו דלף.

והוא בוער, כאילו לא עברוהו
אלפי שנים, שנים של בערה.
דמים, פצעים, אימים לא עכרוהו
אורו צלול, וקומתו תמירה.

נר זיכרון, נר זיכרון עלוב !
עם גולה פצוע ומושפל !
שניכם חיים – ובתוך עולם כאוב,
אתם שמאירים דרכו של כל אומלל.

מקור "נר זיכרון": מתוך ספר הזיכרון לקהילת לנוביץ – Lanivtsi, עמ' 100.

ד.קפלן

ביום הזיכרון

**מי ידליק שם נר לעילוי נשמתכם?
אבן מי יציב, ומי יגדור קברכם?
מתחת רגבי עפר, דומם ינוחו הגוויות.
יותר לא תדריך מנוחתם סערת המפלצות!**

**זקנים וילדים, נשים הרות וטרף
אחים ואחיות, כולם יחדיו בסך
הובלים הצורר – אל הבור השליכם!
כחיית טרף ביער, ביצע זוועותיו,
שיסע, ניפץ ראשים וכמים ניגר הדם!**

**ואת אדמה? ברגבייך כיסית את כולם.
גם את אדמה נכנעת לשלות תעלוליו.
זעקי אדמה! כי לא יכופר! גדול עוונם.
ינועו עמודי תבל! יזדעזע גם אל במרום!**

**ואנו פה, בארץ אבות, נכרות זכרון
בספר, על שיש, ונר תמיד במרתף השואה,
אשר יספרו לדורות: על אבות ובנים
תמים וזכים שנרצחו בידי טמאים.
אנו לא נשכח! לרוצחים לא נסלח לעולמים!
ועל מצחם לנצח, יחרת אות הרצח לדיראון!**

מקור "ביום הזכרון": מתוך ספר הזכרון לקהילת אוגוסטוב – Augstow, עמ' 509.

למען ידעו דור אחרון בנים
יולדו יקומו ויספרו לבניהם
(תהלים ע"ו)

כי דורש דמים אותם זכר
לא שכח צעקת עניים
(תהלים ט"ז)

מגלת הנצחה

ביום שלישי בשבת כט טבת שנת חמשת אלפים שבע מאות
ועשרים ואחד לבריאת העולם השנה השליש עשרה למדינת ישראל
והשנה העשרים לחורבן קהלתנו קהלת **אבגוסטוב** (אבגוסטוב)
והסביבה התאספנו אנחנו יוצאי אבגוסטוב
והסביבה בישראל להר ציון בירושלים והצבנו מצבת זכרון לקדושי
עירנו והסביבה שנשפכו ביד הצוררים הנאצים וגרוריהם בשנות
התש"א-התש"ג ונקברו באדמת זכר ולא ידוע מקום קבורתם
במגלה זו אנחנו מציינים את שמותיהם של קרובינו ויקרנו
למען עלות זכרונם לפני ה' השוכן בציון .
תהי המצבה הזאת ומגלה זו גלעד לקדושים ולטהורים
שפתיל חייהם נותק באופף כה מחריד ואכזרי, ותהינה נשמותיהם
צרורות בצרור החיים ותהי המצבה הזאת ומגלה זו אות קבוצה
לחרפה ולדראון עולם למרצחים הטמאים ששפכו דמי נקיים
אבינו מלכנו נקום לעינינו נקמת דם עבדך השפוף

שפוף עליהם ה' זעמך וחרון אפך ישיגם תרדפה
באף ותשמדם מתחת שמי ה'

ארגון יוצאי אבגוסטוב והסביבה
בישראל ובתפוצות

נטע אריה גפני (ווינשטוק) יתגדל ויתקדש מתש"ד עד תשל"ד

ושוב, סבתא **מביסטריץ** הנני חולם
לספר לך משהו היום.

אולי חלום
אולי חזון.

ביום הכיפורים השתא
ואנו בתפילה זכה
לשנת ישועה
ולגמר חתימה טובה.

ובחרדת הדממה הקדושה
על שפתנו, יזכור, לקדושי השואה
ולגיבורי המלחמה שעברה.

והנה יללת צופרים
ובחורים כאריות זונקים.

ערב ואדום התנפלו עלינו
להשמידנו, להכחידנו.

עטים כחיות מטורפות
ברכבי ברזל יורקי להבות.

רבבות, רבבות!
בשאגות איומות.

דם ואש מצפון ומדרום
תמרות עשן ממרום.

ואנו מתי מעט
עטופי טליתות, מחזורים ביד.

והנה, ראיתך, סבתא
מתעופפת ברוח סערה נוראה.

ואיתך נשמות קדושות
המוני מחנות דורי דורות.

שרופי אושוויץ טבוחי חברון
אצים לגולן לחרמון!

הרוגי ביתר, גיבורי מצדה, בסערה
למעוזי התעלה.

הן מתלכדות כחומה בצורה
מול הררי הברזל והפלדה.

מעודדים נערים רכים

מלטפים פצועים

מנשקים נופלים

והנה בין הלוחמים

השועטים לחלץ פצועים

פנים מוכרות!

כל כך אנו דומות!

זה אני, סבתא! הוא מחיך
אני, נכדך בכורך!
ריבונו של עולם ! דומה אתמול ראיתך
תינוק באריסתר,
פיצפון חמודון,
שובבן חייכן,
גומות חן זעירות,
ועתה, גיבור חייל עם דרגות!

רגע! לאן אתה דוהר!
אין זמן, סבתא, בוער, בוער!
האויב בשער, מסתער!

חמודי, רק, שנייה,
רק, נשיקה...

ולפתע, עופרת לוהטת
מתנפצת, רותחת, בוערת, יוקדת.
סבתא, הכל תם ונשלם
נשקיני, נא, עתה יש זמן ונדם...

ובנשיקת נצח שלהבת-יה
רשפיה רישפי אש-אהבת-יה.

וכך חבוקים
עליתם לשמי מרומים.

וקול הכרוז מתהדהד במרחבי עד
בערב סוכות תשל"ד.

הרקיע!
פנו דרך, במעלות קדושים וטהורים
לקדושי תש"ד
לגיבורי תשל"ד.

ומלאכים ושרפים
שניכם מנשאים
מעלה מעלה.

למנוחה נכונה
על כנפי השכינה.
ולעומתם עונים בקול רעש
יתגדל ויתקדש...

מקור "יתגדל ויתקדש מתש"ד ועד תשל"ד"
נטע אריה גפני (ווינשטוק): ספר הזיכרון לקהילת ביסטרץ – Bistrta, עמ' 94-97.

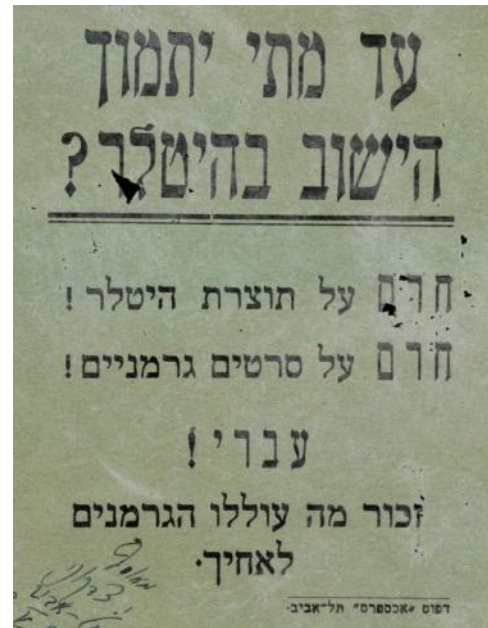

**אלה ליברמן-שיבר: מצבה לשישה מיליון יהודים.
מקור התמונה: בית לוחמי הגטאות**

התרסה כלפי העם הגרמני ואומות העולם

מקור התמונות: הספרייה הלאומית - ירושלים

שרה אליצור-ריטוב

הבוז לכם עמים!

קום, יהודי, עזוב את גיא הדמעות,
ברח מעמי אירופה – מחוללי הפרעות,
ארורים יהיו לעולמי-עולמים –
כל העמים שופכי-דמים.

רב לך שבת "בעמק הבכא"
אין מי שיחמול עלייך חמלה
עיני הגויים היכו בסנוורים
לצרת אחינו הסובלים.
אזניהם אטומות
לקול הבכיות,
העולות מליבות העם השבורים,
בכנפי הנשר ידיהם פרושות,
בלב עמנו ציפורניו דורסות,
לנעוץ בו תמיד משתוקקות.

עם התרמיל על השכם ומקל הנדוד,
קום ברח מבלי לחזור עוד.
לך אל הארץ שם עיניך צופיות
בה אבותיך חנו מדורות.

ובעבור היהודי על גיא הדמעות
 יישא זעמו על שפתיו הסגורות.
 מחה ימחה זכר עמלק,
 אשר מימי קדם ביהודי יאבק.
 הבוז לכם עמים,
 לתעב אתכם צריכים,
 להתרחק מכם לעולמי עולמים,
 כמצורעים מנודים.

מקור "הבוז לכם עמים": מתוך ספר הזיכרון לקהילת טלז- Telsiai, עמ' 362.

**בחג הפורים לאחר השואה במחנה העקורים לנדסברג
 בגרמניה מקיימים טכס "קבורה" להיטלר ולעוזריו.**

שרעבי מאיר
עם גרמני לאו בן מחילה

לעולם לא נמחול
עת שההין זד לפעול,
בשולחו עם שלם לטבח,
ולא שעה לזעקת הנאנח.

דם יהודי בחוצות שילח
לא פחד מ"יהודי-נאלח",
אוזניו אטם לשוועות
ולא שמע אנקת אמהות.

קהילות שלמות פסק להשמיד
ולא האזין לתפילת המתמיד,
לכן אוזנך נטה, הוי גוי אכזר!
ושמע לקול השואג: דם יהודי לא יופקר!
הוי! אבוי לך אויב נצחי,
הלוואי וחלקך יהי קינים והגה והי!
מנשום אוירו של עולם חדול!
ישלוט ברך, כבנו, השכול.

ה' הוא אלוקינו
מצר ואויב הוא ימלטנו,
ולכשיבוא זמן נקמתנו,
יהום ה' העריץ, ויקום נקמת דמינו.

מקור "עם גרמני לאו בן מחילה": מתוך ספר הזיכרון איקלוד והסביבה - Gherla, עמ' 77

זלמן גרדובסקי

"התקווה"

6 בספטמבר 1944

הם נשמו לרווחה, כנופיית הקצינים הגבוהים, מפני שההד של הצליל האחרון כבר דעך. אבל הדבר לא ארך זמן רב. שיר חדש ספוג אומץ ואמונה בוקע עכשיו מן הלבבות. ההמון שר עכשיו את ההמנון הלאומי. את שיר התקווה הם שרים עכשיו.

אלה שירים המוכרים היטב גם "להם". הם שמעו אותם כבר לא אחת. ההמון הוא השר עכשיו בגאווה ובשמחה את ההמנון הלאומי. הם קפאו שוב דום, כנופיית הקצינים על עומדם. השיר גם מספר, מעורר, קורא להזכר. באמצעות השיר מדבר אליהם המון המתים, מפני שעל ידי השיר גבר אומץ ליבם.

אתם הליסטים – רוצחי העולם! האמנתם, חשבתם – נתפתיתם על ידי "מנהיגכם", "אלוהיכם" – שתכידו את עם ישראל ועם השמדתו תשיגו את ניצחונכם. והנה בא השיר ומספר לכם ומזכיר לכם, כי לעולם לא תשיגו את הניצחון הזה נגד עם ישראל.

חיים יהודים בכל רחבי עולם – באותן ארצות שאליהם לא יכלה להגיע רגלם וגם באותן ארצות שבהן השפעתם עודנה חזקה ואי אפשר לעשות מאומה, מפני שאותם עמים הינם מפוכחים ואין ברצונם להקריב קורבנות חפים מפשע למען הברבריות הפראית והאכזרית החייתית,

השיר הזה מזכיר להם, כי יוסיף גם להבא לחיות עם ישראל העתיק והמעונה, וייבנה את עתידו, ייבנה את ביתו בארצו העתיקה שם הרחק.

השיר הזה מזכיר להם, כי האשליה שנכנעו לה בנקל, ש" רק במזיאון יישאר יהודי בעולם" ולא יהיה עוד איש אשר יקרא לנקמה – או ייקום בעצמו – והנה בא השיר ומזכיר, שחיים בעולם יהודים, אשר יתכנסו עוד הנה אחרי הסערה מכל

קצות תבל וכל אחד יחפש את אביו, את אחותו ואת אחיו וישאלו אותנו – היכן נספו בני עמנו? הם ישאלו, היכן הם האחים והאחיות, העומדים היום, עוד מעט, למות, אלה השרים עכשיו את השיר הזה?

- הם כולם ירכיבו את הצבאות העצומים שמטרתם היחידה תהיה נקמה. הם יתבעו תגמול על כל הקורבנות, על דם התמימים, שאתם עומדים לשפוך היום ועל הדם ששפכתם עד כה.

שיר "התקווה" אינו נותן מנוח, הוא מעורר, הוא קורא, הוא עוטף אותם במרה שחורה עמוקה.

* * * *

מתוך ספר הזיכרון סובאלק – Punsik (1989), עמ' 330.

הינדה לוי-ליסנר

אני מאמין

אני מאמין

באמונה שלמה

כי בבוא יום-הדין

גם עליהם תעבור כוס האימה...

אני מאמין כי קרוב הוא היום,

חרש יבוא בצעדי דום,

וחלף כל הייסורים והכאב –

גיל-ברכות עלינו יהי רועף...

בחלוננו יעל שמש-אור

והחלש יאמר: אני גיבור!

הקטן יהי לאלף, ויקום העם

לאור-חיים וגיל נפעם.

לעמי נכונו חיי-נצח, חיי-עד –

אני מאמין!

כי כח-סבלנו לנו עמד

לזכות בחיי חופש ודרור.

ומי האויב כי יהין

נגדנו לקום גם אם חכם הוא וגיבור!

רבות בידי אויבינו

הוכינו ועונינו.

עתה אנו עם מלוכד,

עתה עמי חזק וער,

את ביתו הוא יבצר,

ובארץ- אבותיו המובטחת

יכה שורש וירוה רוב נחת - - -

אנו פונים לכם עורף
אנשי-דמים, ארצות-דמים
אנו בני שנות-אלף
פונים לכם עורף, רוצחי-עמים.

אני מאמין...

כי זוהי גלות אחרונה לעמי
אין עוד דרך חזרה לשם !
מארה באדמת-אשכנז הרוויה דם
מגיפה באווירה המזוהם.
לא עוד יהיה לכם את מי לענות !
רגל יהודי לא תדרוך בארצכם הטמאה !
לא טל ולא מטר ירדו על אדמתכם
הצמאה ...!

האחרון מבני-עמי הנענים
יעלה לארץ היעודה ברננים,
וחייו יהיו קודש לארץ-ישראל
חיי חופש ודרור בה יחל,

אני מאמין...

מקור "אני מאמין": מתוך הספר- הינדה לוי-ליסנר: "אני מאמין",
הוצאת אורה, תשכ"ו – 1966, עמ' 115-116 ואילך.

